

ISTO PELTONEN

SUOMEN KUNNALLISVAAKUNAT – PERINTEET JA KÄYTTÖTAIDE

Pro gradu -tutkielma
Arkistohallinnan maisteriohjelma
Historian ja etnologian laitos
Jyväskylän yliopisto
Huhtikuu 2013

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta – Faculty Humanistinen	Laitos – Department Historian ja etnologian laitos
Tekijä – Author Isto Peltonen	
Työn nimi – Title Suomen kunnallisvaakunat – perinteet ja käyttötaide	
Oppiaine – Subject Arkistohallinnan maisteriohjelma	Työn laji – Level Pro gradu-tutkielma
Aika – Month and year Huhtikuu 2013	Sivumäärä – Number of pages 80
<p>Tiivistelmä – Abstract</p> <p>Tutkielma käsittelee maalaiskuntien vaakunahanketta 1949-1969 sekä vaakunan käyttöä ja merkitystä myöhempinä vuosina. Tutkielmassa esitellään myös vaakunahankkeen eri toimijoita. Hankkeen aloitteentekijänä olivat kotiseututyön veteraanit ja sen ottivat omakseen pian myös kunnallismiehet. Vaakunoilla katsottiin olevan merkitystä kunnan arvonn lisääjänä, samalla kun vaakunat olivat käytännöllinen väline kunnan identifioimiseksi esimerkiksi sineteissä, kirjekuorissa, lomakkeissa, opaskilvissä ja matkailussa.</p> <p>Vuonna 1949 annettu laki kunnanvaakunoista ja sitä täydentävä asetus määrittivät, että kunnanvaltuustot valitsivat kunnalle vaakunan, jonka sisäasiainministeriö vielä vahvisti, saatuaan sitä ennen Valtionarkiston lausunnon. Vaakunoiden edellytettiin olevan laadittu heraldiikan sääntöjen mukaan. Kunnanvaakunoiden suunnittelijoina toimi alan parhaita asiantuntijoita. Heistä Gustav von Numers, Olof Eriksson, Ahti Hammar ja Kaj Kajander suunnittelivat valtaosan kaikista, yhteensä 550 kunnallisvaakunasta. Ahvenanmaalla kaikki vaakunat oli hankittu jo 1947-1948 Matts Dreijerin aloitteesta, aikaisemmin kun hanke alkoi Manner-Suomessa.</p> <p>Maalaiskuntien liitto perusti 1949 vaakunatoimikunnan, joka 1957 perustetun Valtion heraldisen toimikunnan kanssa oli ylin auktoriteetti vaakunoiden arvioinnissa. Keskitetty ohjaus takasi sen, että vaakunat laadittiin oikeaoppisesti, ja että ne erosivat riittävästi toisistaan. Kunnanvaakunoiden aiheeksi valittiin esimerkiksi paikkakunnan luonto ja historia, perinne ja elinkeinot sekä siellä vaikuttaneet merkkihenkilöt. Vaakunakuvasto on sangen laaja ja monipuolinen. Ideaalissa vaakunassa eri aiheiden lukumäärä oli kuitenkin rajoitettu.</p> <p>Kunnanvaakunoiden rinnalle alettiin 1980-luvulla muotoilla myös kunnallisia logoja ja liikemerkkejä. Niiden luonne on käytännöllisen kaupallinen. Kunnallisvaakunoita on käytetty kunnan virallisissa yhteyksissä, yhteisen omaisuuden merkinnässä sekä luomassa yhteistä identiteettiä. Käyttö on laajentunut myös matkailuesitteisiin ja paikallisesti toimiviin yhteisöihin, kuten urheiluseurojen tunnuksiin. Vaakunoilla luodaan ja osoitetaan paikallista yhteenkuuluvuutta. Kuntaliitoksissa käytöstä poistuvat tunnuksat siirtyvät esimerkiksi paikallisten kotiseutu- ja perinneyhdistysten käyttöön.</p> <p>Tutkielmassa vertaillaan lopuksi suomalaisia kunnallisvaakunoita ja paikallisvaakunoita naapurimaissamme. Ruotsalaiset vaakunat antoivat aluksi malleja suomalaisille tunnuksille, ja ajallisesti virolaiset seuraavat näitä molempia. Paikallisvaakunoilla on paljon yhteisiä ominaisuuksia, mutta myös joitakin paikallisia eroja. Yhtenä kunnallisvaakunollemme rinnasteisena ilmiönä esitellään luovutetun Karjalan pitäjänseurojen perinnevaakunoita. Ne ovat luomassa identiteettiä siirtokarjalaisten yhteisöissä, joilla ei enää ole omaa maa-aluetta.</p> <p>Uusia kunnallisvaakunoita syntyy nykyään enää kuntaliitosten yhteydessä. Nyt kun uusien läänien ja maakuntien vaakunatkin ovat jo valmiita, kohdistuu heraldinen innostus varsinkin sukujen ja yhteisöjen tunnuksien muotoiluun. Heraldikka onkin näiden kaikkien hankkeiden seurauksena säilynyt hyvin elinvoimaisena.</p>	
Asiasanat – Keywords: heraldiikka, kunnallisvaakuna, pitäjänvaakuna, liikemerkki	
Säilytyspaikka – Depository Historian ja etnologian laitos	
Muita tietoja – Additional information	

Sisällys

1	TEHTÄVÄ JA LÄHTEET	1
1.1	Tehtävänasettelu.....	1
1.2	Arkistot, kirjallisuus ja muut lähteet	2
1.3	Lähdekritiikkiä	4
2	HERALDIIKAN TEORIA JA KÄYTÄNTÖ	6
2.1	Heraldiikalla on pitkät perinteet	6
2.2	Vaakunainnostus herää Suomessa.....	9
2.3	Vaakunakomitea ja uusi lainsäädäntö	12
2.4	Taiteilijoiden ja kuntien yhteistyö kantaa hedelmää	15
2.5	Vaakunan hankkiminen käytännössä.....	20
3	KUNNALLISVAAKUNOIDEN LUOKITTELU	27
3.1	Vaakunan osat ja tunnusten variaatiot	27
3.2	Vaakunoiden kuvasto	29
3.2.1	Puhuvat vaakunat ja yleiset tunnuskuviot	29
3.2.2	Maailmankaikkeus ja luonnonilmiöt.....	32
3.2.3	Kristillisen perinteen tunnukset	33
3.2.4	Ihmishahmot	35
3.2.5	Floora ja fauna	37
3.2.6	Työ ja elinkeinot.....	40
3.2.7	Historialliset tapahtumat ja tarinaperinne	43
3.3	Vaakunat kuntaliitoksissa	44
3.4	Kunnallisvaakunoiden käyttö.....	47
4	KUNNALLISVAAKUNOIHIN RINNASTETTAVAT TUNNUKSET	50
4.1	Luovutetun Karjalan pitäjätunnukset	50
4.2	Kuntien liikemerkit ja logot.....	53

5	PAIKALLISVAAKUNAT NAAPURIMAISSA.....	57
5.1	Ruotsin paikallisvaakunat.....	57
5.2	Viron paikallisvaakunat	60
6	PÄÄTÄNTÖ	64
7	LÄHDELUETTELO	69
7.1	Alkuperäislähteet.....	69
7.2	Lehdet	69
7.3	Virallisjulkaisut.....	69
7.4	Kirjallisuus	70
7.6	Verkkolähteet	76
8	LIITTEET	77
8.1	Henkilötietoja.....	77
8.1.1	Esko Aaltonen.....	77
8.1.2	Matts Dreijer.....	77
8.1.3	Olof Eriksson.....	77
8.1.4	Aarne Eskola.....	78
8.1.5	Ahti Hammar	78
8.1.6	Kaj Kajander	79
8.1.7	Gustav von Numers	79
8.1.8	Kauko Pirinen.....	79
8.2	Luettelo taulukoista	80
8.3	Luettelo kuvista	80

1 TEHTÄVÄ JA LÄHTEET

1.1 Tehtävänasettelu

Aiemmin Suomessa vain kaupungeilla ja kauppaloilla oli vaakunoita. Ajatus siitä, että myös maalaiskunnat voisivat hankkia oman vaakunan, syntyi pian toisen maailmansodan jälkeen kotiseutuliikkeen piirissä. Kohta myös kunnallismiehet lämpenivät ehdotukselle. Aluksi asiaa pohtimaan asetettiin komitea, jonka mietinnön pohjalta säädettiin kunnallisvaakunoita koskeva laki vuonna 1949. Laki loi yleiset viralliset puitteet, joissa toimittiin. Sen jälkeen hanketta toteuttamaan valjastettiin ajan parhaat heraldiset taiteilijat, vaikka heitä aluksi olikin vain kourallinen. Joukosta erottautui heti neljän viiden henkilön ydinjoukko, jonka käsialaa valtaosa vaakunoista on. Vaakunat hyväksyi käyttöön sisäasiainministeriö, tukeutuen Valtionarkiston heraldisen toimikunnan asiantuntemukseen. Vuoteen 1969 mennessä kaikille Suomen kunnille oli luotu oma tunnus. Näiden hankkeen päätoimijoiden lisäksi voitaisiin nimetä vielä tavalliset kuntalaiset. He ovat olleet usein aloitteellisia ja ilmaisseet mielipiteensä myös valmiista tunnuksista. Kaikki toimijat ovat jättäneet jälkeensä lähteitä.

Tehtävänäni on tutkia tässä pro gradu -työssäni Suomen maalaiskuntien pyrkimystä oman vaakunan saamiseksi ja hankkeen toteutumista vuosina 1949 - 1969.

Tutkielmani eri vaiheisiin liittyviä kysymyksiä ovat:

- Millaisten tekijöiden seurauksena kunnallisvaakunat syntyivät ja miksi niitä haluttiin?
- Ketkä henkilöt ja mitkä intressitahot vaikuttivat tähän prosessiin?
- Ketkä vaakunoita laativat?
- Millainen on suomalainen vaakunakuvasto?
- Miten vaakunoita on käytetty eri aikoina ja mitä ne merkitsevät kunnille?

Parhailtaan ajankohtainen kysymys on myös:

- Miten kunnallisvaakunoiden käy uusissa kuntaliitoksissa?

Tehtäväni on vastata näihin kysymyksiin. Aihe ja osa tutkimustuloksista on alunperin peräisin 1980-luvulla tekemästäni taidehistorian seminaarityöstä. Pro gradu -tutkielmani on luonteeltaan kvalitatiivinen, analyysoiva ja vertaileva.

Tutkielman ensimmäisessä johdantokappaleessa käyn läpi käytetyt lähteet ja tutkimuskirjallisuuden. Nykyisenä Arkistonhallinnan maisteriohjelman opiskelijana arvioin lähdeaineistoa kriittisesti myös arkistotieteen näkökulmasta.

Toisessa kappaleessa erittelen heraldiikan erityispiirteitä, jotka loivat vaakunahankkeelle sen sisäisen normiympäristön. On välttämätöntä tietää muutamia perusasioita, jotta vaakunakuvastoa voidaan tulkita oikein. Sen jälkeen tutkin vaakunahankkeen taustaa, jossa lainsäädännöllä ja eri asiantuntijain organisaatioilla muodostettiin vaakunahankkeen ulkoinen normiympäristö. Työprosessin kautta esittelen hankkeen toteutusta yhdessä kunnassa. Esimerkkinäni on Metsämaan kunnan vaakunahanke 1963-1964.

Tutkielman kolmas kappale sisältää tarkemman analyysin suomalaisesta kunnanvaakunakuvastosta. Taustoitän vaakunoiden aihepiiriä ja selvitän myös miten kunnanvaakunoita on käsitelty kuntaliitosten yhteydessä. Tutkin lisäksi kunnanvaakunoiden käyttöä eri tilanteissa.

Tutkielman neljännessä kappaleessa vertailen ja analysoin kunnanvaakunoille rinnasteisia tunnuksia viimeisiltä vuosikymmeniltä. Esimerkkeinä ovat luovutetun Karjalan pitäjäin perinnetunnukset sekä kunnalliset liikemerkit ja logot. Viime vuosikymmeninä onkin ollut suuria muutospaineita vaakunoiden osittaisesta korvaamisesta muilla tunnuksilla. Viidennessä kappaleessa vertailen lopuksi vielä lyhyesti paikallisvaakunoita lähimmissä naapurimaissamme Ruotsissa ja Virossa.

1.2 Arkistot, kirjallisuus ja muut lähteet

Käytän tässä tutkielmassa perinteisiä paperisia arkistolähteitä, niistä digitoituja sähköisiä tiedostoja, lähdekirjallisuutta ja lehtiartikkeleita paperimuodossa ja sähköisenä sekä internetissä julkaistuja tiedonlähteitä.

Tutkijalla on paljon kiinnostavaa aineistoa, jota pro gradu -tutkielmassa voisi mainiosti käyttää hyväksi. Alkuperäislähteeksi valitsemani aineisto koostuu Kansallisarkistossa olevista, Valtion heraldisen toimikunnan käsittelemistä ja sisäasianministeriön hyväksymistä kuntien vaakunahakemuksista sekä Turun maakunta-arkistossa olevista Metsämaan kunnan vaakunatoimikunnan asiakirjoista. Niitä täydentää muutaman keskeisen heraldisen muotoilijan arkistossa oleva suunnittelumateriaali ja kirjeenvaihto. Alkuperäisaineiston lisäksi käytän lehtiaineistoa. Siihen kuuluvat Suomen Kotiseutuliiton *Kotiseutu* ja Suomen Kuntaliiton *Maalaiskunta* -julkaisuissa ilmestyneet vaakunahanketta käsittelevät artikkelit. Suuren yleisön uudempia reaktioita olen seurannut esimerkiksi *Helsingin Sanomien* ja *Aamulehden* digitaalisen lehtiarkiston kautta. Heraldikan ammattilaisten *Hopealeijona* tai *Heraldisk Tidsskrift* -lehdet ilmentävät puolestaan vaakunoiden suunnittelijoiden näkökulmaa.

Tutkimuskirjallisuudesta tärkein on lähdejulkaisun tasoinen teos, joka ilmestyi Suomen Kunnallisliiton kustantamana vuonna 1970, ja jossa on kuvattu kaikki vuosina 1949 - 1969 laaditut ja käyttöön hyväksytyt vaakunat. Teos sisältää vaakunoiden kuvat sekä niiden pohjana olevat vaakunaselitykset. Lisäksi kirjassa on hyödyllisiä hakemistoja ja lyhyt historiikki. Teoksesta ilmestyi korjattu ja täydennetty laitos 1982. Siinä on kunnallisvaakunoita yhteensä 550 kappaletta. Tehtäväni mukaisesti analysoin kirjassa esitettyä suomalaista vaakunakuvastoa. Täydentävinä lähdeteoksina on vuoden 1970 jälkeen laadittuja kuntainliitosten kautta syntyneitä vaakunoita esittelevää kirjallisuutta. Vastaavanlaisia vaakunateoksia on ilmestynyt myös parista naapurimaasta, mikä mahdollistaa myös eräiden vertailujen tekemisen.

Kunnallisvaakunoista ei ole julkaistu kotimaisia väitöskirjoja. Leif Tengströmin Jyväskylässä tehty väitöskirja on tosin suomalainen, mutta ei ajallisesti, eikä aiheensakaan puolesta liity tutkimukseni aihepiiriin. Pari kunnallisvaakunoita käsittelevää pro gradu-tutkielmaa sen sijaan on tehty. Sari Hyvönen on tutkinut Kymenlaakson kunnallisvaakunoita paikallisen identiteetin luojina. Lari Rantanen taas on perehtynyt tutkimuksessaan Maalaiskuntien liiton omiin pyrkimyksiin vaakunahankkeessa. Myös Petteri Järven teos on alun perin tehty pro gradu-tutkielmaksi. Lisäksi käytän muutamia muita opinnäytteitä, jotka sivuavat vaakunaihetta. Toinen niistä käsittelee kunnallisvaakunaa identiteetin luojana ja toinen tarkastelee vaakunaa yhtenä kaupungin graafisista tunnuksista. Lähdeaineistossa on

muutamia muitakin vaakuna-aiheita sivuavia tutkimuksia. Tutkimuskirjallisuudessa on mukana esimerkiksi heraldiikan oppikirjoja, koska heraldiikan periaatteiden ja sääntöjen tuntemus on aiheen tutkijalle välttämätöntä. Koska tehtäväni on myös taustoittaa ja selittää tehtyjä vaakunoiden aihevalintoja, ovat myös esimerkiksi paikallishistoriat hyödyllisiä vaakunakuvaston sisällön erittelyssä.¹

Tärkeimpiin verkkolähteisiin kuuluu vaakunoista internetissä julkaistuja artikkeleita, sekä alan ammattilaisten ja harrastajien verkkosivustoja. Vaakunoita on julkaistu internetissä myös Kansallisarkiston omasta Heraldica-kokoelmasta.²

Työssäni käytetty termi ”kunnallisvaakunat” tarkoittaa sekä kaupunkien, kauppaloitten että kuntien vaakunoita, ja käytän sitä silloin kun puhun näistä vaakunoista yleensä tai yhdessä. Jos kuitenkin tarkempi erittely on tarpeen, täsmennän mistä alaryhmästä kulloinkin on kyse.

1.3 Lähdekritiikkiä

Tutkin opinnäytetyön lähdeaineistoa sekä historiantutkijana että arkiston organisoijan näkökulmasta. Arvioin sitä esimerkiksi alkuperäisyyden, aitouden, eheyden, todistusvoiman, saatavuuden ja luettavuuden perusteella.

Vaakunaesitykset laadittiin perinteisen hallintokäytännön mukaan kolmena kappaleena. Niistä yksi on arkistoitu asian käsittelyn jälkeen kunnan arkistoon, yksi lausunnon antaneen Valtionarkiston heraldisen toimikunnan arkistoon ja yksi päätöksen vahvistaneen sisäasiainministeriön arkistoon. Yksi kappale on kunkin kunnan arkistoissa. Jokaisen yksittäisen kunnan arkiston läpikäynti ei tässä ole mitenkään mahdollista. Siksi lähdemateriaalista on tehtävä valintoja. Tässä työssä on alkuperäislähteeksi valittu Metsämaan kunnan arkisto sekä muutaman heraldisten muotoilijan arkisto. Lähdeaineisto valaisee mielestäni vaakunahanketta kuitenkin hyvin eri näkökulmista.

¹ Tengström 1997; Hyvönen 1999; Rantanen 2010; Järvi & Segersven 1999; Mäkinen 2007; Kangasniemi 2001; Timonen 2012.

² KA, Europeana Heraldica; muut verkkolähteet on eritelty tarkemmin lähdeluettelossa.

Vaakunoiden käytettävyys on parantunut koko ajan. Niistä on julkaistu monia värillisiä kuvastoja. Suomen Kuntaliiton kirja vuodelta 1970 on niistä ensimmäinen ja korkeatasoinen, ja sisältää kaikkien vaakunoiden värikuvat ja vaakunaselitykset. Kirjan toisessa täydennetyssä painoksessa 1982 on mukana myös joitakin uudempia vaakunoita. Hyvin toimitettu kirja sisältää paljon hyödyllistä taustatietoa sekä heraldiikan perusteita. Kunnallisvaakunoita täydentävät maakuntien ja läänien vaakunat sekä valtakunnan vaakuna. Teos kuulune jokaisen vaakunatutkijan käsikirjastoon. Se on työni kannalta keskeisin lähdejulkaisu.³

Suomen Kunnallisliitto on julkaissut myös 1990-luvulla vaakunoita internetissä painovalmiina versioina. Samoin monen kunnan kotisivulla on sen vaakuna ja siihen liittyviä graafisia ohjeistuksia. Kansallisarkisto on puolestaan 2000-luvulla julkaissut paljon kokoelmistaan digitoitua aineistoa. Heraldica-kokoelma sisältää vanhempien vaakunoiden lisäksi myös vuosien 1949 - 1969 hankkeen vaakunakuvat. Niihin liittyy sisäasianministeriön vahvistus. Digitoinnista on käytännön hyötyä: kokoelmien helppo saatavuus ja etäkäyttö internetissä, toisaalta paperiaineistojen jatkuvasta käytöstä aiheutuvan kulumisen estäminen. Julkaiseminen Kansallisarkiston kotisivulla on myös tae aineiston aitoudesta. Kansallisarkiston Europeana Heraldicasta löytyvät myös kaikki lakkautettujen kuntien vaakunat. Kuntaliitto taas julkaisee sivullaan vain kulloinkin voimassaolevat vaakunat.

Hakusanalla "vaakunat" voi löytää monia osumia internetistä. Kuvalähteitäkin on melko runsaasti. Netissä julkaistuun aineistoon pätee yleisesti sama sääntö: aineistoa on paljon, sen aitoudesta ei aina voi olla varma ja tieto muuttuu koko ajan. Siksi tutkijan lähdekritiikki on erittäin tärkeää. Perinteisiin arkistolähteisiin verrattuina digitaaliset lähteet ovat täysin käyttäjänsä vastuulla, koska arkistohenkilökunnan asiantuntemustakaan ei ole käytettävissä. Kokoelmissa asiakirjojen proveniensiä ei ole usein otettu riittävästi huomioon, ja aineiston konteksti voi olla puutteellisesti esillä. Digitaalinen kokoelma on myös aina jonkun toimijan valinnan tulos, ja siksi rajallinen. Yksi syy siihen on se, että usein ei ole mielekästä eikä taloudellisesti mahdollistakaan digitoida kaikkea olemassa olevaa aineistoa.

³ Haikonen 1970 ja Haikonen 1982.

Digitaalisen tiedon jatkuva muutostila aiheuttaa myös ongelmia. Tutkija päätyy tiettyyn lopputulokseen, kulloinkin käytettävissään olevan tiedon mukaisesti. Tulosten toistettavuus ja tulosten tarkistaminen jälkeenpäin on kuitenkin hankalaa, koska tieto eri medioissa ei ole pysyvää. Perinteisessä muodossa olevan arkistoaineiston kanssa työskentely on paljon ennustettavampaa. Digitalisoinnilla on siten tietyt etunsa, mutta myös omat puutteensa.

Lehtiaineisto on myös ongelmallista. Tieto on helposti levitettävissä ja verkossa julkaistaessa saavutetaan suuria kohderyhmiä. Toimituksellinen työtapo vaikuttaa kuitenkin siihen, että teksti on monen tekijän työn tulosta, eikä yhtä toimijaa ole siten helposti osoitettavissa. Vaikka esimerkiksi julkisyhteisöjen omat äänenkannattajat edustavat niiden virallista linjaa, sekin on usean toimijan määrittelemä. Sanomalehdessä julkaistu kansalaisen mielipidekirjoitus voi olla hyvinkin ”yksi monien puolesta”. Toisaalta se voi edustaa myös hyvin rajattua näkökulmaa. Yhteisöjen aktiivisimmat jäsenet kun saavat aina enemmän huomiota ja äänensä helpommin kuuluville. Julkaistu teksti on se, mitä tutkija näkee, mutta hän ei tiedä mitä kaikkea jäikään sillä kertaa julkaisematta.

Kommentoin muita lähdekritiikkiin ja arkistohallintaan liittyviä asioita jäljempänä asiayhteyden mukaan.

2 HERALDIIKAN TEORIA JA KÄYTÄNTÖ

2.1 Heraldikalla on pitkät perinteet

Heraldikka eli vaakunatiede on oppi tiettyjen sääntöjen mukaan koostuvista yksityisten henkilöiden, sukujen ja yhteisöjen vaakunoista. Se on tyyliä, joka ei käytä perspektiiviä. Heraldikan tutkijalta ei edellytetä taiteellisia kykyjä, mutta heraldista muotoilua harrastavan taiteilijan on oltava perusteellisesti selvillä heraldikan säännöistä. Parhaassa tapauksessa sama henkilö hallitsee sekä teorian että käytännön. Kaikki tuotteliimmat heraldikkomme kuuluvat ilman muuta tähän ryhmään.⁴

⁴ Kara 1998; Kara 1989; Suvisaari 2005.

Vaakuna on käyttäjänsä merkki ja tunnus, ja tämä funktio voidaan osoittaa myös eräille esiheraldisille tunnusmuodoille aina esihistoriallisen ihmisen kädenjäljestä akkadilaisten sinettirulliin ja roomalaisten sotastandaareihin ajanlaskumme alussa. Keskiaikaiset vaakunat olivat alun perin ritarien henkilökohtaisia tunnuksia, joissa kuvioilla ei ollut vielä symbolista merkitystä. Vaakunoita käytettiin esimerkiksi turnajaisissa ja taistelukentillä eri ryhmien tunnuksena. Tärkeää oli nimenomaan tunnusten erottuvuus toisistaan, niin että omat joukot voitiin tunnistaa vihollisista. Feodaaliaateli omaksui sittemmin vaakunat perinnöllisiksi. Koska kirjoitustaito oli keskiajalla vielä melko harvinainen, asiakirjat vahvistettiin vaakunasinetein. Esimerkiksi yliopistot, kaupungit ja ammattikunnat käyttivät omaa vaakunaa sineteissään. Suomen vanhin yhä käytössä oleva, Turun kaupungin vaakuna, perustuu tunnettuun sinettiin vuodelta 1309. Myös esimerkiksi Lapualla ja Vöyrillä, sekä eräillä muillakin Pohjanmaan pitäjillä on niin ikään ollut oma sinettivaakunansa. Ne ovat olleet perustana myöhemmille kunnanvaakunoille.

Vaakunoissa on oleellista väri, jonka tulee olla kirkas ja puhdas. Heraldisia värejä on tavallisesti kuusi: metallit eli kulta ja hopea sekä varsinaiset värit punainen, sininen, musta ja vihreä. Näiden lisäksi käytetään harvinaisina niin kutsuttuja turkiksia ja luonnonväriä. Heraldiset periaatteet edellyttävät, että vaakunassa ei ilman perusteltua syytä käytetä useampaa kuin kahta väriä, ja että näistä toisen tulee olla joko kulta tai hopea. Sääntöjen mukaan väri ei saa kuitenkaan yhtyä väriin, eikä metalli metalliin. Edelleen metallia ei saa asettaa metallin päälle, eikä väriä värin päälle. Perusteena ovat värin optiset ominaisuudet, sillä vaakunakuvan tulee olla täysin selvä pelkkinä väripintoinakin. Säännöistä huolimatta esiintyy paljon värivirheitä.⁵

Täydellisessä, arvokkaassa vaakunassa on kilpi ja kypärä kypäränkoristeineen ja lehvistöineen tai heraldinen kruunu; vaippa, kilvenkannattajat ja tunnuslausenuha. Ne ovat tavallisia esimerkiksi sukujen tunnuksissa, mutta kunnanvaakunoissa ei kilvessä yleensä ole käytetty lisäksi muita elementtejä. Maalaiskuntien vaakunoihin kuuluukin vain pelkkä kilpi, mutta monet kaupungit voivat käyttää vaakunansa päällyskoristeena lisäksi aatelista arvokruunua tai porvarillista muurikruunua.

⁵ Suvisaari 1992; Suvisaari 2005.

Kahdelle kaupungille on myönnetty vapaudenristi ja yhteen vaakunaan kuuluu myös tunnuslause. Seuraavassa kuvassa on esitelty muutamia tyyppillisiä vaakunan osia.

Kuva 1. Vaakunan osat

Vaakunakomitean mietintö 1936, liite 1. Ehdotus suureksi valtakunnan vaakunaksi ei toteutunut. Kuvassa esiintyvät vaakunakilpi, kruunu, kilvenkantajat ja tunnuslause.

Kilven varsinainen tunnus voidaan esittää kolmella tavalla: kilven jaolla, airutkuviolla tai yleisellä kuvalla. Kilven jako tarkoittaa kilven alan jakamista kahteen tai useampaan samansuuruiseen värikkönsään. Airutkuviokuvalla tarkoitetaan kilven jakoa eri suuruisiin kenttiin. Yleinen kuva voi olla mikä tahansa esineen tai olion kuva.

Usein vaakuna on muodostettu edellä mainittuja tapoja yhdistelemällä. Oleellista vaakunan esittämisessä on sen vaakunaselitys. Siinä selostetaan säännönmukaisesti ja yksiselitteisesti vaakunan sisältö siten, että vaakuna voidaan tämän ohjeen perusteella kuvata täysin oikein. Taiteilijaa sitoo vain tämä selitys, mutta hän voi antaa sisällölle haluamansa muodon. Näin vaakuna ei ole sidottu vain yhden taiteilijan toteutukseen tai tiettyyn tyyliin. Kilven muotoa ei tarvitse määrittellä erikseen. Eri vuosisatojen tyyliyrkimykset näkyvätkin kilven muodon kehityksessä ja tunnuskuvioiden esiintymisessä. Vaakunaselityksessä käytetään heraldista sanastoa, joka kertoo asiaan vihkiytyneelle täsmälleen millaisesta jaosta tai kuviosta on kulloinkin kyse.⁶

⁶ Hellström 1951; vaakunaselitys ja siihen liittyvä sanasto: Kara 1989.

Vaakuna on perinteisesti ollut yhteiskunnan etuoikeutettujen ryhmien, niin maallisten kuin hengellistenkin ruhtinaiden tunnus. Uudella ajalla saattoivat varakkaat porvarissuvutkin hankkia itselleen sellaisen. Heraldinen tyyli rappeutui kuitenkin 1800-luvulla ja vanhoista, kanonisoimattomista säännöistä tingittiin ajan makutottumusten hyväksi. Moni Suomenkin kaupunki sai autonomian ajalla vaakunan, joka heraldisten periaatteiden mukaan oli epätyydyttävä. Joskus tällainen perinteinen aiheen kuvaustapa on jäänyt voimaan uudemmallakin ajalla. Esimerkiksi Jyväskylän kaupungin vaakunassa on kuvattu vene edestä, vaikka heraldisesti oikeaoppinen tapa on kuvata se sivusta. Tämä poikkeama yleisestä säännöstä esiintyy vielä kaupungin nykyisessäkin vaakunassa. Heraldinen muotoilu puhkesi jälleen 1900-luvulla uuteen kukoistukseen ja samalla sen sovellutuskohteet ovat laajentuneet graafisen käyttötaiteen alueelle.⁷

Heraldiikka on luonteeltaan konservatiivista, pitäytyy perinteeseen ja tahtoo vanhana tieteenä säilyttää historiallisia kulttuuriarvoja. Heraldinen taide on ollut yksinkertaista ja selkeää. Sen kauneudesta ja mielikuvituksellisuudesta voidaan nauttia monella tavalla. Vaakunoita on mahdollista tarkastella myös historiallisesta näkökulmasta. Heraldikalla on lisäksi psykologinen syvemmin mielletävä olemuksensa. Vaakunoiden symboliikka ja kuvasto tekee heraldikasta näin hyvin mielenkiintoisen ja moni-ilmeisen tutkimuskohteen.⁸

2.2 Vaakunainnostus herää Suomessa

Suomen kaupungeille myönnettyjen privilegioiden yhteydessä tavallisesti niiden vaakunakin vahvistettiin. Maalaiskunnilla tällaista erikseen säädettyä oikeutta ei vielä ollut. Ruotsissa olivat jotkut maalaiskunnat jo vuodesta 1934 lähtien hankkineet itselleen vaakunatunnuksia. Ahvenanmaalla oli vahvistettu 1947-1948 kaikille viidelletoista maalaiskunnalle oma vaakuna maakunnanarkeologi Matts Dreijerin aloitteesta. Vaakunat oli sitä ennen tarkastanut arkkitehti A. W. Rancken. Vaakunat esiteltiin Matts Dreijerin laatimissa artikkeleissa *Åländsk odling –aikakauskirjoissa*.⁹

⁷ Rancken & Pirinen 1949, Jäppinen 2007.

⁸ Järvi & Segersven 1999.

⁹ KA, Yrjö Nurmion arkisto, Kauko Pirisen päiväamätön muistio, julkaistu Maalaiskunta 1949:15, s. 366-369; *Åländsk odling* 1948, s. 3-13 ja *Åländsk odling* 1953, s. 3-14.

Manner-Suomessa asian otti esille Kotiseutu-lehden päätoimittaja Esko Aaltonen artikkelissaan vuonna 1947. Kirjoituksessaan hän puolsi ajatusta maalaiskuntien vaakunoista, mutta toivoi vaakunaehdotusten yltävän vaakunatieteen ja esteettisen asun vaatimalle tasolle. Aaltonen halusi yksinkertaisia vaakunoita, joissa esiintyisi kansatieteellisiä aiheita, esimerkiksi tähkä, vene, jousi, kala, tuulimylly sekä erilaisia kansanomaisia työvälaineitä. Artikkelissa kuvattiin esimerkkinä kuusitoista ruotsalaista kunnanvaakunaa.¹⁰

Ajatus maalaiskuntien vaakunoista esitettiin aikana ja ympäristössä, jossa elettiin historiallista murroskautta. Suomi toipui vielä erittäin raskaista sotakokemuksista. Ajankohtaisia ongelmia olivat olleet esimerkiksi sodasta palanneiden integroiminen siviiliin, siirtoväen asuttaminen, säännöstelytaloudesta normaalimpiin oloihin ponnistelu ja sotakorvausten vaatimien mittavien teollisuustöiden organisointi. Talvi- ja jatkosodan jälkeinen yleinen juurettomuus ja epävarmuus heijastui osaltaan kotiseutuharrastuksen viriämisenä uudestaan.

Paikallisen identiteetin korostamisella haluttiin kaiken muutoksen keskellä löytää sellaisia yhteisiä tekijöitä, jotka lisäisivät yhteenkuuluvaisuuden tunnetta ja lujittaisivat paikallisyhteisön sosiaalista rakennetta. Pariisin rauhansopimuksen perusteella 1947 jälkeen jouduttiin lakkauttamaan monia maanpuolustushenkisiä järjestöjä, kuten suojeluskunnat ja Lotta Svärd -järjestö. Niiden rahoja siirrettiin esimerkiksi paikallisille maamiesseuroille ja urheiluseuroille tai siirtokarjalaisten yhdistyksille. Myös kotiseututyölle voitiin ohjata uusia käyttövaroja.¹¹

Taiteilija Aukusti Tuhka oli jo 1940-luvun puolivälissä piirtänyt erälle Lounais-Suomen pitäjille oman epävirallisen vaakunan. Tuhkan suunnittelemissa tunnuksista on säilynyt nykypäiviin vain Ypäjän vaakuna. Myös Forssalla oli Tuhkan 1947 piirtämä vaakuna, jossa esiintyi kauppalan nimeen viittaava F-kirjain. Koska tunnus ei kuitenkaan ollut heraldisesti aivan oikeaoppinen, se uusittiin vuonna 1962. Samoin kävi Keravalla, jossa arkkitehti Ilmari Tapiovaaran vuonna 1946 suunnittelema vaakuna uusittiin vuonna 1955. Siinäkin oli aiheena kauppalan nimestä johdettu iso K-kirjain. Kirjaimia esiintyi ennestään varsinkin vanhimpien kaupunkiemme vaakunoissa. Perinteet rasittavat muutenkin joitakin kaupunkejamme, sillä monet

¹⁰ Kotiseutu 1947:8, s. 147; Turunen 2004, s. 103-104, 205.

¹¹ Turunen 2004, 15-18.

muutkin heraldiikan kannalta epätydyttävät piirteet on haluttu säilyttää vaakunoissa. Heraldikan säännöt eivät olleet ennestään tuttuja vaakunoiden laatijoille. Päätoimittaja Aaltonen lupasi siksi yritteliäille kunnille asiantuntija-apua Talonpoikaiskulttuurisäätiöltä.¹²

Talonpoikaiskulttuurisäätiö perustettiin vuonna 1938 ja sen tavoitteena oli vanhan kansankulttuurin eli talonpoikaiskulttuurin vaaliminen. Siihen kuului kansankulttuuria koskevan lähdeaineiston keräys ja tutkiminen sekä julkaisutoiminta. Niiden avulla pyrittiin herättämään nuorisossa kiintymys esivanhempien tekemään työhön ja arvomaailmaan. Menneestä haluttiin ammentaa voimaa myös uuden kulttuurin luomiseksi. Kyse oli lisäksi maaseudun kulttuurin elinvoimaisuudesta alati kasvavan kaupunkikulttuurin paineessa. Käytännön esimerkkejä säätiön toiminnasta olivat jaetut sukutaloviirit, kunniakirjat ja kilvet, muistokivet sekä tutkimusstipendit. Esko Aaltonen esitti ajatuksiaan 1939 perustetussa Kotiseutu-lehdessä. Piia Stenforsin mukaan Talonpoikaiskulttuurisäätiö oli pitkälti juuri hänen luomuksensa. Vanhan kansankulttuurin vaaliminen muokkasi maaperää sopivasti otolliseksi myös uusille paikallisvaakunoille.¹³

Kunnallisvaakuna oli sopiva tunnukseksi, jonka taakse paikkakunnan kotiseutuväki saattoi ryhmittyä. Samaan aikaan kunnallishallinto alkoi monimutkaistua ja kunta sidottiin entistä tiukemmin valtionhallinnon säätämien lakien toimeenpanijaksi. Uusi kunnallislaki 1949 antoi kuitenkin kunnalle paljon itsenäistä päätäntävaltaa. Näin kunnallismiehetkin löysivät vaakunasta käyttökelpoisen tunnusmerkin, jonka kernaasti tuli korostaa myös kunnan itsenäistä arvoa.¹⁴

Haaste otettiin hanakasti vastaan Maalaiskuntien liitossa, joka oli kuntien sen aikainen yhteenliittymä. Liiton toiminnanjohtaja Aarne Eskola esitti jo seuraavana keväänä Maalaiskunta-lehdessä liittonsa esityksen valtioneuvostolle. Esityksen perusteluissa kiinnitettiin huomiota toisaalta haluun kannustaa kotiseutuharrastuksen leviämistä kunnissa, toisaalta todettiin, että eräät käytännölliset kunnallishallinnolliset tarpeet tekivät oman virallisen tunnuksen välttämättömäksi. Kunnallisvaakunoilla katsottiin olevan merkitystä myös sikäli, että ne korostivat kunnallishallinnon yleistä

¹² KA, *Europeana Heraldica*; *Kotiseutu* 1947:8, s. 147-148.

¹³ Stenfors 2007, s. 215-222; Turunen 2004, s. 55.

¹⁴ Soikkanen 1966, s. 797.

arvoa ja merkitystä. Myös Aarne Eskola piti tärkeänä, että vaakunat edustaisivat tasoltaan hyvää heraldiikkaa.¹⁵

Kuntien rooli olikin samaan aikaan muuttumassa. Jo samana vuonna säädettiin uusi kunnallislaki, joka vahvisti maalaiskuntien asemaa valtionhallinnossa. Maalaiskuntien liitto edellytti, että heraldiset periaatteet vaakunoiden suunnittelussa tuli ottaa huomioon. Tämän varmistamiseksi liitto tarjoutui tukemaan kuntia vaakunoiden suunnitteluavun saamisessa. Maalaiskuntien liiton esitys jätettiin valtioneuvostolle 15.4.1948. Myös Finlands svenska landskommuners förbund ilmoitti valtioneuvostolle 2.6.1948 kannattavansa aloitetta ja yhtyi näin Maalaiskuntien liiton esitykseen.¹⁶

2.3 Vaakunakomitea ja uusi lainsäädäntö

Valtioneuvosto asetti sisäasiainministeriön esittelyssä 17.6.1948 komitean laatimaan ehdotusta kuntien vaakunoista. Komiteaan nimettiin jäseniksi kolme asiantuntijaa: vanhempi hallitussihteeri Otto Larma, arkkitehti A. W. Rancken ja filosofian tohtori Yrjö Nurmio. Heistä Otto Larma oli sisäasiainministeriön hallintomies ja A. W. Rancken Helsingin kaupunginmuseon intendentti ja heraldiikan asiantuntija, joka laati perusteoksen kaupunkien sineteistä ja vaakunoista. Yrjö Nurmio oli puolestaan Valtionarkiston osastonjohtaja. Komitea kuulemat asiantuntijat olivat Valtionarkistosta arkistonjohtaja, professori Yrjö Blomstedt ja amanuenssi, filosofian maisteri Kauko Pirinen; Maalaiskuntien liitosta varatuomari Olavi Korhonen, Filands svenska landskommuners förbundista toiminnan johtaja Gustav Grönblad ja Suomen kaupunkiliitosta lakitieteen kandidaatti Edward Murén.¹⁷

Eduskunnan kirjastossa tai Valtionarkistossa ei ollut saatavilla vuoden 1948 komitean mietintöä. Komiteakortistossa ei liioin ollut mitään tietoa komiteasta. Nykyisessä Kansallisarkistossa säilytettävässä Yrjö Nurmion arkistossa on kuitenkin komitean 16 sivuisen mietinnön taltio. Komitea on nimetty ”kunnanvaakunakomiteaksi”.¹⁸

¹⁵ Eskola 1980, s. 99-102; Maalaiskunta 1948:9, s. 170.

¹⁶ Maalaiskunta 1948:9, s. 170; KA, Yrjö Nurmion arkisto, kunnanvaakunakomitea.

¹⁷ Kaikilla kunta-alan järjestöillä oli vielä 1940-luvulla oma itsenäinen organisaationsa. Ne yhdistyivät vasta 1993 nykyiseksi Suomen Kuntaliitoksi; Valtiokalenteri 1948.

¹⁸ Valtionarkiston kirje tekijälle; KA, Yrjö Nurmion arkisto, kunnanvaakunakomitea.

Mietintöön sisältyi aluksi Kauko Pirisen tekemä selvitys Suomen varhaisimmista kunnallisista vaakunoista ja niiden vahvistamisesta. Sen mukaan vahvistus kaupunkien ja kauppaloitten tunnuksille oli saatu 1600-luvulta alkaen joko hallitsijan antamalla privilegiokirjeillä tai vahvistuksilla ja itsenäisyyden aikaisilla asetuksilla. Maalaiskunnille vastaavia oikeuksia sitä vastoin ei ollut voitu säädösten puuttuessa vahvistaa. Eräät maalaiskunnat olivat kuitenkin ottaneet käyttöön itse hyväksymiään vaakunoita. Mietintö toteaaakin ”ettei ole suinkaan kunniaksi maallemme, jos sen kunnilla on vaakunoita, jotka ovat pahasti ristiriidassa yleisesti hyväksytyjen kansainvälisten heraldisten sääntöjen kanssa”. Komitea esitti, että eri kuntamuotoja varten tulisi olla voimassa samansisältöiset säännökset.¹⁹

Mietinnössä oli otettu esille muutamia esimerkkejä kuntien vaakunoiden ja sinettien käytöstä. Se sisälsi myös pohdintaa mahdollisista väärinkäytöksistä. Pirisen yhteenveto päättyi luetteloon heraldiikkaa käsitelleistä teoksista ja artikkelista. Komitean mietinnössä todetaan myös, että komitea oli harkinnut erillisen heraldisen lautakunnan asettamista Valtionarkistoon. Tätä oli ehdotettu tosin jo vuoden 1936 valtakunnan vaakunaa käsitelleen komitean mietinnössä. Mutta vuoden 1948 komitea ei lopulta kuitenkaan uudistanut ehdotusta, ”lautakunnasta aiheutuvien menojen takia”. Idea toteutui vasta vuonna 1957. Lopuksi mietinnössä oli ehdotukset laki- ja asetusteksteiksi suomeksi ja ruotsiksi. Mietintö annettiin valtioneuvostolle 20.10.1948. Valtioneuvosto antoi edelleen esityksen eduskunnalle laiksi kunnan oikeudesta käyttää vaakunaa 23.12.1948. Hallituksen esityksestä eduskunnalle uutta lakia perusteltiin seuraavasti:²⁰

”Kotiseudullisen harrastuksen elpyminen maaseudulla samoin kuin eräät käytännöllisluontoiset kunnallishallinnon tarpeet vaativat kuitenkin, että myös maalaiskunnille on varattava mahdollisuus oman virallisen tunnuksen saamiseen. Kunnallisen toiminnan merkityksen lisääntyessä on hyödyllistä, että kunta voi ottaa käytäntöön koko kuntaa ilmentävän virallisen tunnuksen, jota voidaan käyttää eri yhteyksissä. Se voi myös olla omiaan korostamaan kunnallishallinnon yleistä arvoa ja merkitystä”²¹

Vuoden 1949 valtiopäivillä lakiesitys ja asetuserä hyväksyttiin käytännössä sellaisinaan 8.4.1949. Näin maalaiskunnille annettiin juridinen mahdollisuus saattaa vaakunansa vielä sisäasiainministeriön vahvistettavaksi sen jälkeen kun

¹⁹ KA, Yrjö Nurmion arkisto, kunnanvaakunakomitea.

¹⁹ KA, Yrjö Nurmion arkisto, kunnanvaakunakomitea.

²⁰ Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi kunnan oikeudesta käyttää kunnanvaakunaa, Vuoden 1949 valtiopäivät, N:o 3; KA, Yrjö Nurmion arkisto, kunnanvaakunakomitea.

kunnanvaltuusto oli sen ensin hyväksynyt. Taustalla oli ennen kaikkea ajatus, että näin voitiin varmistaa vaakunoiden korkea heraldinen laatu.²²

Asetuksessa vahvistettiin, että kunnanvaakunan tuli olla laadittu yleisiä heraldisia sääntöjä noudattaen. Viime kädessä Valtionarkisto ratkaisi sen, mikä vaakuna täytti nämä edellytykset. Kunnan tuli alistaessaan vaakunan hyväksymistä koskevan päätöksensä sisäasiainministeriön vahvistettavaksi liittää mukaan vaakunakuva ja vaakunaselitys kolmin kappalein. Näistä yksi lähetettiin vahvistavalle viranomaiselle eli sisäasiainministeriölle, yksi lausunnon antavalle viranomaiselle eli Valtionarkistolle ja yksi jäi kunnan omaan arkistoon. Asetuksessa todettiin lisäksi, että kaupungeilla ja kauppaloilla oli oikeus käyttää valtiovallan jo aikaisemmin vahvistamaa tai vanhastaan käytettyä vaakunaa. Edelleen säädettiin, että vaakunasta on käytettävä koko vaakunakuvaa tai vaakunakilpeen otettua kuvaa.

Asetukseen otettiin eduskunnan toivomuksesta vielä säännös siitä, että kunnanhallituksen on valvottava vaakunoiden käyttöä: esimerkiksi niin, että vaakunaa käytetään vahvistetussa muodossa ja ettei sitä käytetä sellaisissa yhteyksissä, mitä olemassa olevan lain mukaan voidaan pitää kiellettynä. Vuoden 1949 Laki kunnanvaakunoista on sittemmin korvattu uusilla säädöksillä, vuoden 1976 Kunnallislaisissa ja uudelleen vuoden 1995 Kuntalaisissa. Vuonna 1995 kuntalakia uudistettiin vielä siten, että kunnanvaltuuston tekemää vaakunapäätöstä ei enää tarvinnut alistaa sisäasiainministeriön vahvistettavaksi.²³

Uuden lain astuttua voimaan 1.6.1949, alkoivat kunnat vähitellen hankkia vaakunoita itselleen. Prosessi eteni aluksi melko hitaasti. Vuoden 1968 alussa Suomen silloisesta 536 kunnasta vielä 33 maalaiskuntaa oli ilman omaa vaakunaa. Kuitenkin seuraavana vuonna jo kaikki Suomen kunnat olivat hankkineet itselleen vaakunan. Joitakin vanhoja kaupunkien ja kauppaloitten vaakunoitakin muotoiltiin uudestaan. Muutamaa vanhaan sinettitraditioon perustuvaa kaupunginvaakunaa lukuun ottamatta myös niihin oli haettu sisäasiainministeriön vahvistus. Ahvenanmaalla vaakunat vahvisti poikkeuksellisesti Ahvenanmaan maakunnan hallitus.²⁴

²² Rancken & Pirinen 1949, s. 11-20; Pirinen 1982, s. 15-19; Käsittelyssä lain nimi lyheni, mutta asetuksen nimi jäi ennalleen.

²³ Kunnallislaisissa (953/1976) §14:ssä sekä Kuntalaisissa (365/1995) §6:ssä säädetään myös kunnanvaakunan Käytöstä.

²⁴ Pirinen 1982, s. 15-19.

Kansallisarkiston Heraldica-kokoelmassa on näistä vaakunoista suurin osa eli noin 550 kaupungin- ja kunnanvaakunaa vuosilta 1949–1995. Vaakunat jotka on vahvistettu ennen 8.4.1949 on koottu omaksi arkistoyksiköksi. Kunnanvaakunalain jälkeen vahvistetut vaakunat ja niihin liittyvät asiakirjat on jaettu seitsemään arkistoyksikköön kunnan nimen mukaisessa aakkosjärjestyksessä. Kaikki vaakunakuvat ja niihin liittyvät asiakirjat on digitoitu. Digitoituihin asiakirjoihin kuuluvat sisäasiainministeriön vahvistus, vaakunaselitys ja itse vaakunakuva. Kokoelmaa voi selata internetin kautta.²⁵

2.4 Taiteilijoiden ja kuntien yhteistyö kantaa hedelmää

Kunnanvaakunalain tultua voimaan joitakin harrastelijoiden aiemmin tekemiä vaakunaluonnoksia otettiin heti käsittelyyn. Pian kunnallismiehille kuitenkin selvisi, ettei heraldisia periaatteita kyetty noudattamaan, koska tarvittava tietous puuttui. Niinpä hyväksyttäväksi esitettiin mitä ihmeellisimpiä vaakunaehdotuksia. Niille oli yhteistä se, että ne kaikin tavoin pyrkivät ylistämään pitäjän erinomaisuutta, sen luontoa ja loistavaa menneisyyttä. Tässä ei sinänsä olisi ollut mitään moitittavaa, ellei vaakunoiden muodollinen toteutus olisi ollut varsin epätyytyttävä. Koska maallikoilla ei voinut olla käsitystä heraldiikan peruseriaatteista, joidenkin ehdotusten ulkoasu vaikutti melko kömpelöltä ja sisälsi esimerkiksi perspektiiviin sidottuja kuvia. Myöskään joidenkin jo olemassa olevien kauppaloitten vaakunoiden asu ei ollut heraldisesti oikeaoppinen.²⁶

Kauko Pirinen käsitteli havaittuja ongelmia muistiossaan, joka on julkaistu myös Maalaiskunta-lehdessä. Pirisestä oli perusteltua, että vaakunoista keskustellaan kunnallisissa elimissä, yhdistysten kokouksissa ja sanomalehdissä. Yleisiä aihekilpailujakin voitaisiin kernaasti julistaa. Heraldiset säännöt olivat kuitenkin niin monimutkaisia, että asiantuntematon rikkoo helposti niitä vastaan. Siksi olisi hyvä, jos vaakunoiden graafinen muotoilu jätettäisiin asiansa osaavien taiteilijoiden huoleksi. Suomen taidepiirtäjäliitto edellytti, että kilpailujen palkintolautakunnissa oli oltava mukana myös liiton edustaja. Mutta koska taitelijoilla ei ollut paikallishistorian tuntemusta, olisi lautakuntiin saatava mukaan vielä historian asiantuntijoita.

²⁵ KA, Europeana Heraldica.

²⁶ Kotiseutu 1949:4, s. 59-67.

Kilpailuista Pirinen totesi, että paikkakuntalaisten kesken julistetettavalla kilpailulla tuskin saavutettaisiin lopullista tulosta, mutta että aatekilpailuina sellainen voidaan mainiosti järjestää. Aiheen jatkotyöstö olisi siksi viisasta jättää taiteilijoille.²⁷

Maalaiskuntien liitto perusti tämän vuoksi 1949 asiantuntijatoimikunnan, jossa kuntalaisten toiveet ja taiteilijoiden ideat yritettiin sovittaa yhteen. Vaakunatoimikunnan puheenjohtajana toimi pitkään maanviljelysneuvos Jalo Lahdensuo. Jäseniin kuuluivat esimerkiksi tohtori Kauko Pirinen ja maisteri Aarne Eskola sekä taiteilija Asmo Alho. Esimerkiksi vuonna 1956 toimikunta antoi 42 lausuntoa vaakunaehdotuksista. Lisäksi se tarjosi kunnille apua ja ohjeita vaakunan hankintaan liityvissä asioissa. Vuonna 1956 järjestettiin kuusitoista yleistä vaakunakilpailua. Lisäksi pidettiin kolme kutsukilpailua. Sisäasiainministeriö vahvisti vuonna 1956 yhteensä 33 vaakunaa, joita oli vuoden päättyessä kaikkiaan 245 maalaiskunnalla. Siis jokseenkin joka toisella maalaiskunnalla oli tuolloin jo oma vaakuna.²⁸

Valtionarkiston yhteyteen asetettiin vielä vuonna 1957 samassa tarkoituksessa Valtion heraldinen toimikunta (vuodesta 1988 sen nimi on ollut heraldinen lautakunta), joka velvoitettiin antamaan lausuntoja vaakunoiden esteettisestä kelpoisuudesta. Toimikunnan puheenjohtajana toimi Valtionarkiston johtaja Yrjö Nurmio ja sihteerinä tohtori Kauko Pirinen. Toimikuntaan valittiin muitakin heraldiikkaan perehtyneitä asiantuntijoita. Heistä eräät toimivat myös heraldisina muotoilijoina.²⁹

Alan kotimaista heraldista kirjallisuutta oli siihen mennessä ilmestynyt varsin niukasti. Sen vuoksi A. W. Ranckenin ja Kauko Pirisen sekä Harald B. Hellströmin teokset³⁰ olivat aluksi erittäin tarpeellisia niin heraldiseen muotoiluun perehtyville taiteilijoille kuin innokkaille kotiseudun ystävillekin. Lisää alan heraldista kirjallisuutta löytyi Ruotsista ja Englannista. Ruotsissa alan taitaja oli arvostettu Arvid Berghman, jonka puhdasoppisuutta pyrittiin meilläkin noudattamaan. Heraldisen muotoilun ammattilaiset perustivat omaksi yhdyssiteekseen vuonna 1957 Suomen heraldisen seuran. Perustamisasiakirjan allekirjoitti kaksitoista henkilöä. Seura piti yllä

²⁷ KA, Yrjö Nurmion arkisto, Kauko Pirisen päiväämätön muistio, julkaistu Maalaiskunta 1949:15, s.366-369.

²⁸ KA, Olof ja Salme Erikssonin arkisto, kirjeenvaihto, Maalaiskuntien liiton vaakunatoimikunnan toimintakertomus vuodelta 1956.

²⁹ Pirinen 1982, s. 15-19.

³⁰ Rancken & Pirinen 1949; Hellström 1941 ja Hellström 1951.

pohjoismaisia kontakteja Heraldisk Tidsskrift –julkaisun välityksellä. Societas heraldica Scandinavica on julkaissut aikakauskirjaa vuodesta 1960 lähtien.³¹

Myös Maalaiskunta–lehti julkaisi toistuvasti artikkeleita, joissa puututtiin vaakunoiden muoto- ja sisältökysymyksiin. Vieläpä suurta yleisöäkin valistettiin yleistajuisilla kirjoituksilla heraldiikasta. Yksi aktiivisimmista kirjoittajista oli juuri Kauko Pirinen, joka kaksoisroolissaan asiantuntijana kentällä ja päätöksentekijänä Valtionarkiston heraldisessa toimikunnassa vaikutti erittäin merkittävästi hankkeen lopputulokseen. Hankkeen edistymistä seurattiin esittelemällä vuosittain uusia kunnanvaakunoita Maalaiskunta-lehdissä. Vaakunakuvien ja -selitysten lisäksi Pirinen kertoi aiheiden taustasta ja arvioi niiden heraldista toteutusta. Artikkelit voidaan nähdä myös ohjeena niille kunnille, jotka olivat vasta aloittamassa oman tunnuksen suunnittelua. Toinen vuosittainen julkaisukanava oli erittäin suosittu Mitä Missä Milloin -vuosikirja. Se toi heraldiikan tunnetuksi laajemmille kansanosille. Pirisen lisäksi taitelija Olof Eriksson kirjoitti monia kansantajuisia artikkeleita kunnanvaakunoista. Hänen artikkelinsa käsittelivät käytännön asioita vaakunoiden käytöstä eri yhteyksissä. Vuosina 1961 ja 1972 järjestettiin myös pari alan näyttelyä, joissa esiteltiin kotimaista heraldiikkaa ja sen eri sovelluksia.³²

Kunnat yrittivät ensin järjestää yleisiä kutsukilpailuja uuden kunnanvaakunan ideoimiseksi. Niidenkään tulokset eivät aina olleet toteuttamiskelpoisia, koska aiheitten ilmeinen samankaltaisuus uhkasi vesittää koko idean kuntia toisistaan erottavista tunnuksista. Järjestettiin myös kutsukilpailuja, joihin osallistuivat vain kutsutut taiteilijat. Tällaisiksi alan ammattilaisiksi katsottiin erityisesti Suomen taidepiirtäjäliiton jäsenet, joskus myös eräät harrastukseensa hyvin perehtyneet henkilöt. Jonkin verran vaakunoita tehtiin pelkästään tilaustyönä. Ahti Hammarin mukaan varsinaisesti aktiivisin suunnittelukausi oli 1952-1957, jolloin käytiin suoranaista ”vaakunasotaa”, koska ”joka viikko oli yksi kilpailu ratkaisuvaiheessa”. Tavallisesti kukin osallistuja laati palkintolautakunnalle kolme eri ehdotusta, mutta usein niitä oli enemmänkin. Kun heraldiksiksi taiteilijoiksi oli valikoitunut hyvin suppea joukko, se oli tekijöille tietenkin hyvin työlästä. Joskus myös turhauttavaa, koska vain yksi ehdotuksista voitiin toteuttaa. Kilpailuissa herätti huomiota – ja joskus myös

³¹ KA, Ahti Hammarin arkisto, Kunnallisvaakunat - muistikuvia (päiväämätön muistio 1970-luvun lopulta).

³² Kuusanmäki 2001, s. 133-160; Pirinen, Uusia kunnanvaakunoita, Maalaiskunta-lehden artikkelisarja 1951-1968; Olof Erikssonin artikkelit Maalaiskunta/Suomen kunnat -lehdessä 1951-72; Vaakunat elävät –näyttely 1961.

epäilevää ihmetystä – että osallistujien joukossa toistuivat aina samat nimet. Seuraavaan taulukkoon on otettu kaikki vuonna 1980 voimassa olleiden 464:n kunnallisvaakunan tekijät.³³

Taulukko 1. Kunnallisvaakunoiden tekijät

# Taitelija	kpl	(%)	# Taiteilija	kpl
1. Gustaf von Numers	117	(25)	12. Aarno Liuksiala	4
2. Olof Eriksson	106	(23)	13. Pentti Vakkamaa	3
3. Ahti Hammar	92	(20)	14. Gunnar Clement	2
4. Kaj Kajander	26	(6)	15. Herald B. Hellström	2
5. Matts Dreijer	15	(3)	16. J. Hänninen	2
6. A. W. Rancken	9	(2)	17. Kimmo Kara	2
7. Tapio Vallioja	8	(2)	18. Erkki Karttunen	2
8. Toivo Vuorela	8	(2)	19. Erkki Paakkinen	2
9. Aake Kaarnama	7	(2)	20. Antti Salmenlinna	2
10. Carolus Lindberg	7	(2)	21. Matti Visanti	2
11. Heikki Paaer	5	(1)	22.- 62. muut tekijät	41

Taulukossa ilmoitettu luku ei tarkoita kaikkia taiteilijan tekemiä vaakunoita, vaan ainoastaan lähdeteoksen julkaisuhetkellä voimassa olleita. Kirjassa kuvataan myös vuoden 1969 jälkeisten kuntaliitosten kautta syntyneet vaakunat. Sijoilla # 12-62 olevien tekijöiden osuus on vähemmän kuin 1 prosentti.

Kolme taiteilijaa erottuu heti muiden joukosta. Konttoripäällikkö Gustaf von Numers (1912-1978), taiteilija Olof Eriksson (1911-1987) ja taiteilija Ahti Hammar (1911-1979). Hiukan nuorempaa polvea edustaa taiteilija Kaj Kajander (1924-1991). Maakunta-ärkeologi Matts Dreijer (1901-1998) on muotoillut puolestaan kaikki Ahvenanmaan saaristokuntien tunnukset. Edellä mainitut viisi henkilöä ovat laatineet lähes 4/5 kaikista tunnuksista. Muita tunnettuja vaakunoiden tekijöitä ovat esimerkiksi arkkitehdit A. W. Rancken, Harald B. Hellström ja Carolus Lindberg, metsänhoitaja Aarno Liuksiala sekä taiteilijat Tapio Vallioja, Toivo Vuorela ja Heikki Paaer. Taulukossa nimeämättömät ”muut tekijät” ovat tehneet kukin vain yhden vaakunan.

Moni vaakuna on saattanut syntyä kuntalaisten ideoimana, vaikka taiteilija onkin sitten antanut vaakunalle lopulta hyväksyttävän muodon. Seuraavassa taulukossa vuonna 1980 voimassa olleet vaakunat (464 kappaletta) on järjestetty niiden vahvistamisvuoden mukaan.

³³ KA, Ahti Hammarin arkisto, Kunnallisvaakunat - muistikuvia” (päiväämätön muistio 1970-luvun lopulta); taulukoiden 1-2 vaakunat on julkaistu teoksessa: Mitä Missä Milloin 1980, s. 156-174. Kirjassa on kuvattu myös vuoden 1969 jälkeisten kuntaliitosten kautta syntyneet uudet vaakunat.

Taulukko 2. Vaakunan vahvistamisvuosi

Vahvistamisvuosi	kpl	Vahvistamisvuosi	kpl
– 1948	16	1961 – 1965	78
1949 – 1955	218	1966 – 1969	37
1956 – 1960	112	1970 – 1975	3

Tiedot on laskettu vaakunoista, jotka on julkaistu Mitä Missä Milloin 1980, s. 156-174. Kirjassa on myös 1969 jälkeen syntyneet vaakunat.

Kiireisin aika heraldisilla muotoilijoille oli heti 1950-luvun alussa. Ennätysvuonna 1952 sisäasiainministeriö vahvisti jo yhteensä 50 uutta kunnallisvaakunaa. Heraldisen taiteilijan puoleen kännyttiin myös kun tarvittiin kuvalaattapiirroksia kirjelomakkeisiin ja –kuoriin, piirroksia sinettejä ja leimasimia varten, uusia pöytästandaareja tai lippuja tai vaakunan kipsivalos juhlasalin seinälle. Myös paikalliselle urheiluseuralle oli saatava pukuun sopiva vaakuna-aiheinen tunnus. Vanhan, käyttöön aikanaan vahvistetun kaupunginvaakunan modernisointikin saattoi tulla kysymykseen. Esimerkiksi Olof Eriksson ryhtyi uudistamaan Tampereen vanhaa, taitelija Magnus von Wrightin vuonna 1839 laatimaa vaakunaa. Kauko Pirisen mukaan vaakunassa esiintyi useita virheitä: siinä oli kirjain, luonnonmukaisesti kuvattu koski ja lisäksi siinä rikottiin värisääntöjä. Uudistettu vaakuna hyväksyttiin 1960, ja siinä oli vaihdettu epäheraldinen T-kirjain vasaraksi. Kilven väritys oli nyt kokonaan punainen ja koski oli heraldisesti oikeaoppinen ”aaltokoroinen vastapalkki”. Myös Merkuriuksen sauvan asentoa oli muutettu. Epävirallinen vanha vaakuna on kuitenkin myöhemmin otettu kaupungin pormestarin käyttöön.³⁴

Ensimmäinen virallinen kunnanvaakuna saatiin Orivedelle jo vuonna 1949. Suururakka vietiin päätökseen pari vuosikymmentä myöhemmin, kun Kempele kunnista viimeisenä sai vuonna 1969 vahvistuksen vaakunalleen. Tämä oli ainutlaatuista, koska samaan aikaan vain Sveitsissä kaikilla kunnilla oli oma vaakuna. Kuntaliitosten kautta on lisäksi syntynyt joitakin uusia vaakunoita vielä tämän jälkeenkin. Uusien vaakunoiden laatiminen on ollut vilkasta taas 2000-luvulla.

³⁴ KA, Olof ja Salme Erikssonin arkisto, Kirjeenvaihto; Tampereen vanhan vaakunan suunnittelijana on aikaisemmin pidetty koski-insinööri Arvid von Cedervallia. Willberg 1987, s. 23; Aamulehden Moro-liite 10.4.2008, s. 9.

Kuntaliitosten myötä moni aikaisempi kunnallisvaakuna on menettänyt virallisen asemansa.

2.5 Vaakunan hankkiminen käytännössä

Esimerkkinä kunnanvaakunan luomisprosessista on varsinaissuomalainen Metsämaan kunta. Se kuului varhemmin Loimaan emäpitäjään ja saarna-huonekuntaan, kunnes Metsämaasta muodostettiin kappeliseurakunta vuonna 1778. Paikkakunnalle oli valmistunut oma kirkko jo vuotta aikaisemmin. Metsämaasta tuli itsenäinen seurakunta vuonna 1914. Kunnan maa-alue käsitti vain vajaat 93 neliökilometriä. Seutu oli vähäjärvistä, mutta alueen läpi virtasi Koenjoki. Asutus oli keskittynyt neljään kylään Koenjoen savikkoiseen laaksoon sekä sitä ympäröiville kallioisille mäkimaille. Metsiä oli noin puolet maa-alasta. Kunnassa asui 1.1.1965 yhteensä 1.576 henkeä. Asukkaiden pääelinkeinona oli maa- ja metsätalous. Merkittävin lähialueen talouskeskus sijaitsi Loimaalla.³⁵

Metsämaan kunnan vaakunan teettämisestä tilaustyönä oli sovittu Maalaiskuntien liiton sihteerin ja Metsämaan kunnanjohtajan kanssa toukokuun lopussa 1963. Työtä tarjottiin taiteilija Kaj Kajanderille, joka hyväksyi ehdotuksen kesäkuun alussa. Kansallisarkistossa säilytettävässä Kaj Kajanderin arkistossa on piirustuksia ja luonnoksia eri kunnanvaakunoista. Niiden joukossa on myös kirjeiden konsepteja ja toisteita. Kajanderilla näyttää olleen tapana esittää kunnille vastattavaksi samanlainen kysymysluettelo:³⁶

- a) Onko kunnalla omaa sinettiä? Jos on niin minkälainen?
- b) Onko kunnan alueella harjoitettu vanhastaan jotain erikoisen leimaa-antavaa ammattia tai elinkeinoa?
- c) Onko tietoa mistä kunnan nimi juontuu?
- d) Kunnan nykyinen pääelinkeino?
- e) Liittyykö kunnan vaiheisiin jotain mainittavaa tapausta esim. historian alalta?
- f) Onko kuntalaisilla mahdollisesti toivomuksia vaakunan aiheen suhteen?

Edellä mainittujen kysymysten taiteilija saattoi lisäksi tiedustella, esimerkiksi Pyhännässä, onko paikkakunnan kirkolla ollut omaa suojeluspyhimystä. Myös Olof

³⁵ Metsämaa, artikkeli teoksessa Suomenmaa 5 (1973), s. 190-194.

³⁶ KA, Kaj Kajanderin arkisto, piirustukset ja luonnokset.

Eriksson on käyttänyt kysymyslistoja, mutta samanlaisia ne eivät ole. Kunta on voinut evästä taiteilijoita myös omatoimisesti vaakunakilpailun julistamisen yhteydessä.³⁷

Metsämaan vaakunan taustatyönä Kaj Kajander on listannut aluksi kesäkuussa 1963 Suomenmaa-teoksesta tietoja kunnasta. Muistiinpanoissa todetaan esimerkiksi, että Metsämaalla oli mäntymetsiä, mutta muuten se ei ollut enää metsävaltainen. Vastauksena lähetettyyn tiedusteluun oli merkitty, että siellä oli myös soita ja että paikkakunnalla oli siellä täällä valmistettu ammattimaisesti keinutuoleja. Kirjeenvaihdosta käy edelleen ilmi, ettei keinutuoli kuitenkaan yksinään ollut riittävän arvokas vaakunan aiheeksi. Lisäksi oli kirjattu kuntalaisten toiveena, että vaakunan aihe liittyisi kunnan nimeen. Värien toivottiin olevan iloisia, ei tummia. Kajanderin luonnoksissa esiintyy siksi kuusiaiheinen koro sekä havunoksa aseteltuna kilvelle yksittäin tai alekkain suhteessa 3+3+2 tai 2+1 tai kolme rinnakkain. Yhdessä luonnoksista esiintyy lisäksi koivunlehtiaihe.³⁸

Turun maakunta-arkistossa on lakkautetun Metsämaan kunnan kunnanvaltuuston ja kunnanhallituksen arkisto, jossa on myös vaakunatoimikunnan asiakirjat. Toimikunta oli luonteeltaan projektimainen lyhytaikainen toimija, jonka asiakirjat on ryhmitelty arkistokaavassa kohtaan He (Omistusasiakirjat, sopimukset ja sisällön mukaan järjestetyt asiakirjat / Tilapäistoimikuntien asiakirjat). Toimikunta oli olemassa vuosina 1963-1964 ja sen asiakirjat on koottu yhteen arkistokoteloon. Yksikkö jakautuu pöytäkirjoihin, kirjeistöön ja saapuneisiin vaakunaehdotuksiin.³⁹

Metsämaan kunnan vaakunatoimikunnan puheenjohtajana toimi kunnanjohtaja ja hänen lisäksi toimikuntaan kuului neljä muuta henkilöä. Toimikunta kokoontui kolme kertaa. Koska kunnan vaakuna teetettiin tilaustyönä, oli toimikunnan tehtävänä lähinnä järjestää vaakunaan liittyvä aihekilpailu. Heinäkuussa 1963 toimikunta kokoontuikin käsittelemään ehdotuksia, joita oli saatu seitsemältä kuntalaiselta. Vaakunaehdotuksia oli yhteensä 22 kappaletta. Toimikunnassa sovittiin, että ne lähetetään nähtäväksi taiteilija Kajanderille, joka saa valita niistä palkittavaksi kolme parasta. Samalla taitelija saisi käsityksen kuntalaisten toiveista ja ideoista. Toimikunta kokoontui uudelleen marraskuussa, ja sillä oli jo valittuna kolme parasta ehdotusta. Palkintojen jakoa jouduttiin kuitenkin siirtämään, koska ensimmäiselle

³⁷ KA, Olof ja Salme Erikssonin arkisto, kirjeenvaihto.

³⁸ Vaakunaselitykset: KA, Europeana Heraldica; KA, Kaj Kajanderin arkisto, piirustukset ja luonnokset.

³⁹ TMA, Metsämaan kunnan arkisto, Vaakunatoimikunnan asiakirjat 1963-1964.

sijalle asetun ehdotuksen tekijän nimestä ei ollut tietoa. Palkinnoista päätettiin vasta huhtikuussa 1964 pidetyssä kolmannessa kokouksessa. Aikaisempi ensimmäiselle sijalle valittu oli silloin poistettu ja toinen ja kolmas siirtyneet yhden sijan ylöspäin. Vapautuneelle kolmannelle sijalle oli valittu uusi ehdotus.

Aihekilpailussa vaakunaan ehdotettu esineistö oli hyvin runsas: M-kirjain (tai kaksoispolviorsi), suokuokka, viikate ja muitakin maataloustyökaluja; avaimet, keinutoli, aitta, tuulimylly, riukuaita sekä viljalyhde ja kypsä viljantähkä. Ehdottomasti suosituimpia aiheita olivat kuitenkin kuusi ja mänty, jotka esiintyivät neljässätoista ehdotuksessa. Lisäksi oli sanallisia kuvauksia muistakin sopivista teemoista, kuten ”pappilan sillan kaide” ja ”kirkontornin siluetti” tai eräs ”rauhoitettu mänty”.

Aihekilpailujen lisäksi kunnissa järjestettiin avoimia vaakunakilpailuja sekä kutsukilpailuja. Esimerkiksi Kangasala sai vaakunansa aihekilpailun ja sitä seuranneen kutsukilpailun kautta. Joskus vaakunan valinta oli tavallista hankalampaa. Esimerkiksi Mellilässä tarvittiin kaksi äänestystä ja pitkä pohdinta, jonka aikana Kaj Kajanderin kunnalle tekemän vaakunaehdotuksen sininen muuttui vihreäksi ja hopea kullaksi, ennen kuin lopputulos tyydytti kunnan luottamushenkilöitä.⁴⁰

Marraskuun kokouksessaan 1963 Metsämaan vaakunatoimikunta tutustui Kajanderin tekemiin vaakunaehdotuksiin. Niitä oli yhteensä viisi, aiheena kuusenhavut, kuusipuu ja mansikka. Vaakunaselitykset kuvaavat parhaiten niiden sisältöä:

1. vihreässä kentässä vieretysten kolme kultasta havupuun oksaa
2. punaisessa kentässä yläreunaltaan kuusikoroinen hopeahirsi
3. punaisessa kentässä kolme kuusi hopeista havuristiä aseteltuina 1+2+2+1
4. sinisessä kentässä kolme metsämansikan kolmelehdyykkäistä lehteä, joiden varret yhtyvät havuristiksi, varsien yhtymäkohdassa haarautuu lehtien väliin hedelmät – kaikki hopeaa
5. vihreässä kentässä kahdeksan havupuunoksa aseteltuina 3+3+2

Toimikunta oli saanut Kajanderin ehdotuksista jo etukäteen Maalaiskuntien liiton vaakunatoimikunnan lausunnon. Taiteilijan mansikka-aihetta oli siellä vierastettu, semminkin kun oli tiedossa että eräs savolainen kunta - ilmeisesti kyseessä oli Suonenjoki - oli juuri hankkimassa mansikkavaakunan. Maalaiskuntien liiton

⁴⁰ KA, Kaj Kajanderin arkisto, piirustukset ja luonnokset; Aamulehti 12.3.1969.

vaakunatoimikunta piti ehdotuksista ”kiinteimpänä” punahopeista kuusikoroaihetta (ehdotus 2). Kunnan edustajille jätettiin vielä mahdollisuus, niin halutessaan, sopia taitelijan kanssa vaakunan värityksen muuttamisesta, joko vihreään ja kultaan tai maakunnan värien mukaan siniseen ja kultaan. Kokouksessaan Metsämaan vaakunatoimikunta päätti kuitenkin yksimielisesti ehdottaa kunnan vaakunaksi punahopeista kuusikoroaihetta.

Metsämaan vaakuna (kuva 3.) on hyvä esimerkki yksinkertaisesta ja selkeästä vaakunasta, jossa on käytetty vain kahta väriä. Punaisen kentän jakaa vaakasuorassa leveä hopeinen kuvio, niin kutsuttu hirsi, jonka yläreunassa on käytetty kuusikoroa. Vaakuna on myös niin kutsuttu puhuva vaakuna, koska kuviossa voi nähdä metsän reunan ja se viittaa siten samalla kunnan nimeen.

Varhaisin kuusikoroa muistuttava kuvio esiintyy Ilmari Tapiovaaran muotoilemassa Keravan kauppalan vaakunassa 1946. Vaakunaselityksessä kuusiaihetta ei ole kuitenkaan nimetty vielä koroksi. Vaakuna korvattiin uudella vuonna 1955. Metsämaan vaakuna on järjestyksessä kolmas Kaj Kajanderin muotoilemista vaakunoista, jossa esiintyy varsinainen kuusikoro. Taiteilija on käyttänyt kuusikoroa ensimmäisen kerran jo vuonna 1959 Taivalkosken vaakunassa. Siinä on ”punaisessa kentässä justeerisaha, tämän yläpuolella hopeinen kuusikoroinen lakio, kaikki hopeaa”. Kuusikoro esiintyy myös taiteilijan 1961 suunnittelemassa Pylkönmäen vaakunassa, jossa on ”hopea-sinisessä kuusikorokatkoisessa kilvessä kaarellinen kultatyviö, saatteena hopeisessa yläkentässä sininen kreikkalainen risti”. Kuusikoro on aiheena myöhemmin vielä Kajanderin 1966 tekemässä Kajaanin maalaiskunnan vaakunassa, jossa on ”sinisessä kentässä yläreunaltaan sakarakoroinen ja alareunaltaan kuusikoroinen hopeahirsi”.⁴¹

Pylkönmäen ja Metsämaan kuusikorossa on näkyvillä yhteensä 9 kuusifiguuria, Taivalkosken ja Kajaanin maalaiskunnan vaakunoissa kuviosarja on vielä tiheämpi, ja niissä näkyy yhteensä 13 kuusifiguuria. Kuusikoron idea ja toteutus on kaikissa samankaltainen eli sillä voidaan luoda vaikutelma metsän rajasta. Luonnosten toinen havupuuaihe tai mansikka ei esiinny enää Kajanderin muissa käyttöön hyväksytyissä vaakunoissa. Kuusikoroa ovat myöhemmin käyttäneet myös Erkki Paakkinen

⁴¹ Vaakanaselitykset: KA, Europeana Heraldica.

Rautjärven ja Aake Kaarnama Puolangan vaakunassa (kuva 12.) sekä Olof Eriksson Kainuun maakunnan vaakunassa (kuva 12.).⁴²

Kaj Kajanderin suunnittelema kuusikoro herätti keskustelua ja kritiikkiä Heraldisk Tidskriftissä sen jälkeen kun se oli ensi kerran esitelty 1959. Keskusteluun osallistuivat Bo Tennberg, Torsten G. Aminoff, Holger Tillisch, Hans Krag ja Ahti Hammar. Koroa vierastettiin esimerkiksi Hammarin mukaan koska ”kuvio, joka koostuu kokonaisista kuusista on kuusimetsä - maisema - eikä heraldinen kuvio”. Lisäksi ”kuusikoro on nimensä mukaisesti mahdollinen vain yhdessä asennossa, vaakasuorassa, eikä siten täytä heraldiselle jakolinjalle asetettavia vaatimuksia”. Mutta Kajanderin korolle löytyi myös ymmärrystä. Bo Tennbergin mukaan ”...se on kuitenkin yritys tuoda esille metsä heraldisesti uudella tavalla. Ja se on vahvistetussa vaakunassa.” Hämmennystä lisäsi myös se, että jo 1950 oli esitelty Gustav von Numersin piirtämässä Pudasjärven vaakunassa ensimmäinen havupuuaiheinen koro ja näistä kahdesta korosta käytettiin aluksi samakaltaisia nimityksiä, jotka sekottuivat helposti toisiinsa: ”granskura”, ”granträdkura av typ II” tai ”uusi kuusikoro”. Sitten Gustav von Numersin luoman koron nimeksi vaihdettiin kuusikorosta ”havukoro” (ruots. ”granqvistskura”) ja Kajanderin koro nimettiin 1959 jälkeen ”kuusikoroksi” (ruots. ”granskura” tai ”grantoppskura”). Vanhat termit ovat kuitenkin säilyneet vahvistamisajankohtansa mukaisina muutamissa vaakunaselityksissä. Nyt kuusikoron asema toisena suomalaissyntyisenä korona on jo täysin vakiintunut ja se on yleistynyt myös ulkomaisessa heraldikassa.⁴³

Metsämaan kunnanvaltuusto hyväksyi Kaj Kajanderin vaakunaehdotuksen kokouksessaan 20.12.1963 ja vaakunalle saatiin vielä sisäasiainministeriön vahvistus 3.4.1964. Vahvistus on mainittu ensimmäisen kerran vahvistuskirjeessä. Kirjeen ovat allekirjoittaneet ministeri Arno Hannus ja vanhempi hallitussihteeri Erkki Linna. Vahvistusteksti on kirjoitettu kirjoituskoneella lisäksi liitteenä olevan vaakunapiirroksen takapuolelle, ja merkinnän alla on vielä hallitussihteerin allekirjoitus. Johtuukohan juuri kirjoituskoneen telasta, että piirroksen etupuoli on sittemmin pahoin hilseillyt?

⁴² KA, Europeana Heraldica.

⁴³ KA, Ahti Hammarin arkisto, Käsikirjoitukset; Heraldisk Tidskrift 7 (1962), s. 511; Heraldisk Tidsskrift 8 (1963), s. 359- 362; Heraldisk Tidsskrift 9(1964) s.; Heraldisk Tidsskrift 10 (1964) s. 439-440; KA, Salme ja Olof Erikssonin arkisto, Tennbergin kirje Erikssonille 20.11.1960; Hopealeijona 27 (2007), s. 12-14.

Vaakunakilpailun tuloksia on esitelty 1964 Loimaan lehdessä sekä saman vuoden syksyllä ilmestyneessä *Mitä Missä Milloin* 1965 -vuosikirjassa sekä *Maalaiskuntalehdessä* 1966. Myös *Heraldisk Tidskrit* esitteli vaakunan 1969. Vaakuna oli virallisessa käytössä 1964-1975 eli sen aikaa kun Metsämaa oli itsenäinen kunta. Vaakuna muuttui sitten kuntauudistuksen myötä epäviralliseksi 31.12.1975, kun Metsämaa yhdistettiin seuraavan vuoden alussa Loimaan maalaiskuntaan ja se edelleen vuonna 2005 Loimaan kaupunkiin. Entinen kunnanvaakuna on nykyisin käytössä Metsämaan kyläyhdistyksen ylläpitämällä nettisivuilla ja *Metsämaan Kylä uutisten* tunnuksessa.⁴⁴

Lopuksi muutama huomio arkistohallinnan näkökulmasta. Se sopii tähän hyvin, koska tässä luvussa on käytetty lähteenä perinteisiä paperisia arkistoasiakirjoja. Tutkielman kirjoittajalla on kokemuksia arkistotyöskentelystä jo 1980-luvulla. Arkistoaineistoja koskevat tilaukset tehtiin kirjallisena poimimalla tilaukseen manuaalisissa arkistoluetteloissa tai –kortistoissa olevia tietoja. Tutkija vahvisti vielä allekirjoituksellaan noudattavansa arkiston sääntöjä. Aineistoja voitiin tilata myös kaukopalveluna arkistolaitoksen toisista toimipisteistä. Kuitenkin esimerkiksi osa seurakuntien väestörekisterikirjoja oli saatavilla myös mikrofilmattuna ja filmejä voitiin käyttää arkistojen lisäksi joissakin kirjastoissa. Harvinaisempia lähdeaineistoja oli saatavilla painettuina ja kommentaarein varustettuina lähdejulkaisuina. Niistä oli tutkijalle se etu, että teksti oli auki litteroitu, eikä vanha käsiala enää aiheuttanut tulkintaongelmia. Tämä kaikki pätee tietysti vielä tänäänkin. Kuitenkin arkistotyöskentelyssä on tapahtunut huomattava muutos sähköisten tietovälineiden käytön yleistyessä.

Tätä kirjoitettaessa arkistolaitoksen sähköisellä Astia-tietopalvelulla voidaan arkistoaineistoja etsiä ja tilata käyttöön tutkijasaleissa tai verkkopalvelun kautta. Haku on vapaa, mutta aineistojen käyttö vaatii ensin rekisteröitymistä ja oman käyttäjätilin perustamista. Sitä varten tutkija identifioidaan ensin esimerkiksi pankkitunnuksilla. Tehdyistä tilauksista ja saaduista aineiston käyttöluvista muodostuu ajan oloon sähköinen lokitiedosto, josta tutkija voi tarkastella omia tietojaan. Muita Astian tietopalveluja ovat asiakirjajäljenteen tilaaminen tai selvityspyyntö jostakin asiakasta kiinnostavasta aiheesta. Aineistojen hakusystematiikkaa on kuitenkin vielä

⁴⁴ *Mitä Missä Milloin* 1965, s. 294; *Maalaiskunta* 1966:15 s. 809; *Heraldisk Tidsskrift* 19 (1969):415; www.metsamaa.net

kehitettävä. Vaikka tutkijaa helpottaa se, ettei haussa tarvitse tuntea arkiston rakennetta, on tälläkin hakutavalla omat rajoituksensa. Hakemistojen ja arkistoluetteloiden tietoja kun ei ole alun perin kerätty ja talletettu sähköistä jälleenkäyttöä varten, jolloin haun kattavuus voi kärsiä. Toisaalta kaikkea mahdollista arkistoja koskevaa metatietoa ei ole mahdollista aina merkitä hakemistoihin. Tavallisesti sanojen taivutusmuotojen runsaus aiheuttaa lisäksi sen, että perusmuodossa olevalla sanalla ei useinkaan kannata hakea.

Tilausten käsittelyn virtaviivaistamisen lisäksi aineistojen jälleenkäyttö sähköisesti on viime vuosien merkittävä innovaatio. Arkistoja digitoimalla voidaan suojata monia helposti vahingoittuvia aineistoja käytöstä johtuvalta kulumiselta ja näin estää niiden vähittäinen tuhoutuminen. Esimerkiksi arkistoaineistojen siirto paikkakunnalta toiselle sisältää aina vahingoittumisen riskin, minkä lisäksi se vie vielä tolkkottomasti aikaa. Digitoitua arkisto- tai kirjastoaineistot ovat sen sijaan heti tavoitettavissa suoraan käyttäjän tietoneelle. Kaiken materiaalin digitointi ei kuitenkaan ole mahdollista, vaan päätökseen liittyy aina harkintaa, kuinka ainutlaatuista ja tieteellisesti kiinnostavaa se on. Jos on olemassa suuri määrä asiakkaita, jotka ovat kiinnostuneet samasta arkistosta, voi sekin olla riittävä peruste digitoinnille. Yhtä digitoitua arkistolähdettä voi silloin periaatteessa käyttää samanaikaisesti useampi tutkija, eikä käyttö ole enää sidottua paikkaan, käytännössä yhteen tutkijasaliin. Tällöin tutkijalta säästyy vaivaa ja hän tavoittaa helposti kaukaisempia ja harvinaisempiakin lähteitä alkuperäisessä asussa. Tutkija ei ole myöskään sidottu arkiston aukioloaikoihin, vaan voi työskennellä silloin kun se hänelle parhaiten sopii. Tutkijan kannalta lähteiden sähköinen saavutettavuus on mullistavaa. Koskaan ei ole ollut näin helppoa lähestyä tutkimuksen kohdetta. Niin ikään tulosten vertaaminen ja tieteellinen argumentointi helpottuu, kun myös kollegoilla on tarvittaessa helppo pääsy alkulähteille.

Arkistonhoitajan kannalta verkon kautta tarjotut sähköiset asiakaspalvelut ovat mahdollistaneet niukkojen henkilöresurssien tehokkaamman käytön. Toisaalta niukkuus on voinut olla juuri se syy, minkä takia palveluita on jouduttu kehittämään asiakaslähtoisemmiksi. Asiakas tekee nyt jotain siitä rutiinistyöstä, jonka ennen hoiti arkiston virkailija. Mutta asiakas on useimmiten oman asiansa suhteen asiantuntija, parhaassakin tapauksessa arkistonhoitaja voi vain auttaa lähteiden löytämisessä.

3 KUNNALLISVAAKUNOIDEN LUOKITTELU

3.1 Vaakunan osat ja tunnusten variaatiot

Kunnallisvaakunoihin kuuluu tavallisesti vain vaakunakilpi. Eräillä kaupungeilla - viimeisimpänä Raaseporilla - on ollut tapana esittää vaakunansa kruunun kera. Poikkeuksellisesti kahdelle kaupungille on myönnetty augmentti eli oikeus esittää vaakunansa lisänä kunniamerkki. Vaasalle myönnettiin Vapaudenristin suurristi miekkojen kera, koska Suomen hallitus toimi siellä sisällissodan aikana keväällä 1918. Mikkeli puolestaan on saanut lisäksi vaakunaansa 4. luokan Vapaudenristin miekkoineen, koska Suomen armeijan päämaja oli sijoitettu kaupunkiin sotavuosina. Porin vaakunaan liittyy puolestaan tunnuslause ”Deus protector noster” (= Jumala suojelijamme).

Vaakunakilven muodosta ei anneta tietoja vaakunaselityksissä. Maalaiskuntien vaakunan kilpi on muodoltaan tavallisesti ehytlaitainen, kolmelta sivulta suora, ja alhaalta pyöreä eli niin kutsuttu espanjalainen kilpi. Lisäksi on olemassa kärkeen päättyvä suorareunainen, alhaalta pyörästetty kilpityyppi sekä erilaisia muunnelmia. Vanhimmat kaupunginvaakunat sen sijaan ilmentävät usein syntyäkanaan vallinnutta tyyliä kuten keskiaikaa ja barokkia, tai ne ovat muuten vakiintuneet tiettyyn muotoon, esimerkiksi Torniossa, Kemissä ja Vaasassa.⁴⁵

Heraldiikan periaatteena on vaakunoiden yksinkertainen ja selkeä väritys. Maalaiskuntien vaakunoissa on käytetty tavallisesti vain kahta tai kolmea väriä, harvemmin useampia. Kaupunkien vaakunoissa saattaa värejä olla usein kolme tai neljäkin. Eräissä vanhoissa ja vakiintuneissa kaupunkivaakunoissa rikotaan muitakin värisääntöjä vastaan, esimerkiksi Kemissä, Helsingissä ja Haminassa. Turkiksia väriyksenä ei Suomen kunnallisvaakunoissa esiinny, sen sijaan ”luonnonväriä” on käytetty ihonvärin osoittamiseen esimerkiksi Lappeenrannan villimiehessä tai eri esineiden kuvauksessa. Ruskeahko väritys liittyy esimerkiksi Jyväskylän veneeseen, joka Kunnallisvaakunat –kirjassa on tosin kuvattu tumman punaisena. Pyrkimys, että

⁴⁵ Luokitteluni perustuu vaakunoihin teoksessa: Suomen kunnallisvaakunat - Finlands kommunvapen – Municipal Coats of Arms of Finland. Suomen Kunnallisliitto, Helsinki 1970 - Kirjasta ilmestyi toinen, täydennetty ja tarkistettu painos vuonna 1982. Teoksessa on vaakunan kuvan lisäksi vaakunaselitys ja aiheen perustelut. Kunnallisvaakunoita on yhteensä 550 kappaletta.

maalaiskuntien vaakunoiden tulisi noudattaa maakuntien vaakunoiden värejä ei ole toteutunut aivan täydellisenä. Se on toisaalta osoitus taiteilijoiden pyrkimyksestä monimuotoisuuteen. Paljon maakuntavärejä on kylläkin käytetty esimerkiksi Pohjois- ja Etelä Savon (kulta ja musta), Pohjois- ja Etelä-Karjalan (musta ja punainen) sekä Pohjanmaan (hopea ja sininen) kuntien vaakunoissa.⁴⁶

Vaakunan tunnus on tavallisesti esitetty maalaiskuntien vaakunoissa yhdistämällä keskenään jako, airutkuvio tai yleinen kuva. Kilven jako tarkoittaa sitä, että kilpi on jaettu koroilla eli suorilla, kaartuvilla tai murtoviivoilla kahteen tai useampaan tasalukuisen, keskenään yhtä suureen värikenttään. Yleisin käytetty jakolinja on aaltokoro. Muita tavallisia koroja ovat havu-, kaari- ja sakarakoro. Sen sijaan, jos kentät ovat keskenään erisuuruiset, on kyseessä airutkuvio. Kuvassa 2. on esitelty muutamia tavallisia koroja ja airutkuvioita. Yleinen kuvio on taas mikä tahansa kilvessä esiintyvä kuvio, joka ei ole jako tai airutkuvio. Yleiset kuvat esittävät esimerkiksi esineitä, eläimiä, kasveja tai niiden osia ja ne ovat yksinkertaistettuja ja tyylliteltyjä. Yleinen kuva ei esitä mitään tiettyä tunnettua rakennusta, esimerkiksi kirkkoa tai linnaa. Seuraavassa taulukossa on lueteltu vaakunakilven variaatiot sekä muutamia esimerkkejä.

Taulukko 3. Vaakunakilven eri variaatiot

#	Variaatio	Esimerkkejä
1.	Jako	Lavia, Ylämaa, Siipyy
2.	Airutkuvio	Kuru, Viiala, Vesanto
3.	Yleinen kuva	Konnevesi, Multia, Kiikala
4.	Jako + airutkuvio	Pirttikylä
5.	Jako + yleinen kuva	Alatornio, Asikkala, Kitee
6.	Airutkuvio + yleinen kuva	Keuruu, Vihti, Virrat
7.	Jako + yleinen kuva + airutkuvio	Jyväskylä, Pylkönmäki, Sääminki

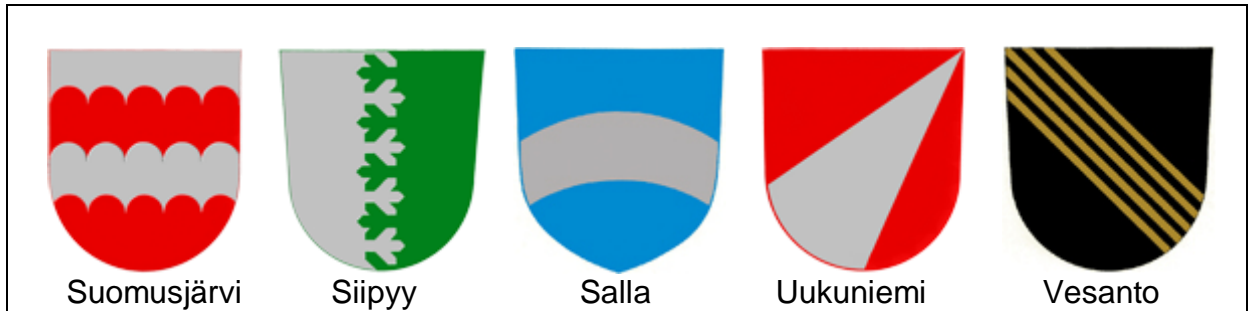
Aineistona kaikki Suomen Kunnallisvaakunat -teoksessa esitellyt kaupunkien, kauppaloitten ja maalaiskuntien vaakunat; Haikonen 1982.

Pelkkä jako vaakunan tunnuksena (# 1-2) esiintyy harvoin, kuten pelkkä airutkuviokin (# 3). Vaakunat ovat silloin kaksivärisiä. Yleistä kuvaa on puolestaan usein käytetty yksinäänkin; vaakuna on silloinkin kaksivärinen vaikka niin kutsutut varukset eli

⁴⁶ Yksi varhaisimmista suunnitelmista kunnanvaakunoiden ja maakuntien yhteisistä väreistä on vuodelta 1949. Kotiseutu 1949:1, s. 15.

eläimen kieli, hampaat, kynnet tai evät kuvataan tavallisesti jollakin muulla värillä ja korostetun suurennettuna. Tavallisimpia ovat edellisten yhdistelmät (# 4-7).

Kuva 2. Yksinkertaisia kilven jakoja ja airutkuvioita

KA, *Europeana Heraldica*. Jaot, korot ja airutkuviot vasemmalta oikealle: kolmesti katkoinen /suomukoro, halkoinen/ havukoro, kaarihirsi, kärki ja viitosjanteet. Tekijät vasemmalta oikealle: Heikki Paaer, Gustav von Numers, Kaj Kajander, Pirkko Hyvärinen ja Gustav von Numers.

Yksinkertaisia vaakunoita on aika vähän. Tähän on syynä se, että kunnallismiehet ovat halunneet sisällyttää vaakunaan monia eri asioita, joiden yhdistämistä on seurannut muotojen runsaus. Silti pelkällä kilven jaolla tai airutkuviolla taiteilija on kyennyt luomaan halutun miellelyhtymän. Tähän vaikuttaa myös värien valinta. Yhdistetyissä vaakunoissa taiteilija taas on kuvattavien asioiden moninaisuudesta huolimatta luonut kokonaisuuksia, joissa sommittelu saa aikaan vaihtelevuutta ja takaa vaakunoiden tunnistettavuuden. Myös jotkut vanhat kaupunkivaakunat ovat hyviä esimerkkejä yksinkertaisuudesta ja tyylielityistä tunnuksista.

3.2 Vaakunoiden kuvasto

3.2.1 Puhuvat vaakunat ja yleiset tunnuskuviot

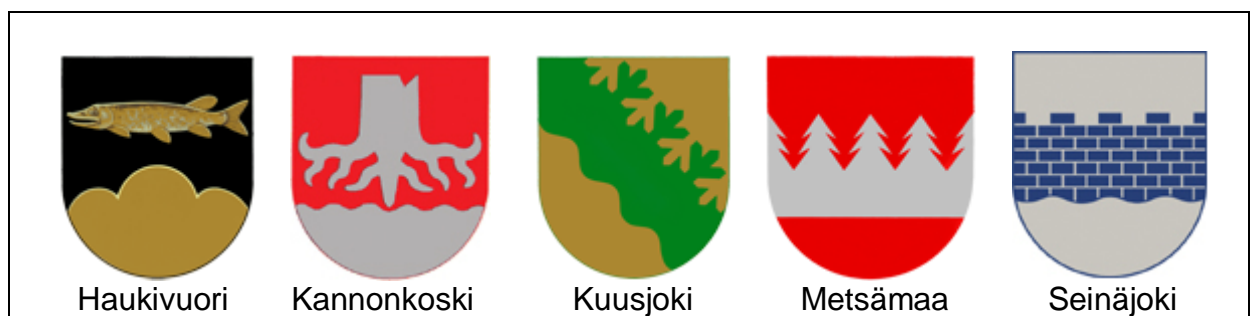
Suomen kunnallisvaakunat –teoksessa on vaakunoiden kuvien ja vaakunaselitysten lisäksi tietoja aiheiden valinnasta. Tiedot on koonnut yhteen taiteilija Asmo Alho. Analysoin vaakunoiden kuvastoa tässä kappaleessa niiden pohjalta. Aiheen taustasta on saatu lisätietoja myös vaakunan tilaajan ja taitelijan välisestä kirjeenvaihdosta. Aiheita on käsitelty lisäksi eräissä pitäjänhistorioissa ja paikallisissa julkaisuissa.⁴⁷

⁴⁷ Pirinen 1982, s. 111-194; KA, Olof ja Salme Erikssonin arkisto, Kaj Kajanderin arkisto, Ahti Hammarin arkisto; Jokipii 1960, s. 1-7; Willberg 1987, s. 35.

Mauno Harmon mukaan vuonna 1970 voimassa olleen 518 kunnallisvaakunan suosituimmat tunnuskuvat olivat hirsi (56), vene (21), ankkuri ja nuoli (kummatkin 14), palkki (12) sekä paalu (10). Tarkastelen seuraavaksi tarkemmin kuvaston eri aihepiirejä.⁴⁸

Ankarimman heraldisen tulkinnan mukaan vaakuna ei ole ollenkaan kuvaamataidetta vaan taideilmaisuna lähinnä ornamenttiikkaa. Tällä tarkoitetaan sitä, että vaakuna ei selosta eikä kerro tai kuvaa, vaan on aina yksinomaan tunnus. Kuntien edustajat ovat kuitenkin halunneet vaakunaansa jotain omalle pitäjälle tunnusomaista ja sen luonteeseen liittyvää. Sen vuoksi vaakunat ilmentävät heraldisten elementtien lisäksi myös jotain syvällisempää. Kyse on vaakunan tulkinnasta, sillä tunnuksiin voi assosioitua hyvinkin erilaisia asioita. Vaakuna on siten enemmän kuin osiensa summa. Etenkin niin kutsutut ”puhuvat tunnuskuvat” paljastavat tämän selvästi. Esimerkiksi Haukivuoren vaakunassa on kuvattuna hauki ja heraldinen kolmoisvuori, josta assosioituu kunnan nimessä esiintyvä ”vuori”. Samoin Kannonkoskella. Kuusjoella havu- ja aaltokorot viittaavat samoin nimeen. Metsämaalla kuusikoro antaa vaikutelman metsän rajasta. Seinäjoella taas vaakunaan kuvattu sakaraharjainen muuri tuo mieleen seinän ja sen juuren aaltokoro veden tai joen.

Kuva 3. Puhuvia tunnuskuvia

KA, Europeana Heraldica. Tekijät vas.: Olof Eriksson, Olof Eriksson, Ahti Hammar, Kaj Kajander ja Olof Eriksson

Paikkakunnalla on saattanut olla ennestään ikimuistoinen tunnus, kuten sinetti, joka on ollut vaakunan aiheena. Esimerkiksi Oulujoen, Pudasjärvi ja Revonlahden vaakunoiden taustalla on vanha sinetti. Useat Suomen kaupunkien vaakunat ovat syntyneet juuri tällä tavalla. Myös jotkin Pohjanmaan pitäjien ja kihlakuntien vanhat sinetit ovat antaneet aiheen uudemmille vaakunoille.

⁴⁸ Hiidenkivi 1996:4, s. 26-28.

Symboli, vaikkapa jonkin metallin merkki, esiintyy vaakunakilvessä viitteenä paikkakunnan kaivostoiminnasta, kuten kuparin merkki Outokummussa. Se voi myös viitata kunnan nimeen kuten raudan merkki Rautjärvellä. Monogrammi on nimikirjainsommitelma, kuten A- ja M-kirjaimista (= Ave Maria) yhdistetty Neitsyt Marian tunnus Maarian ja Turun vaakunoissa. Puumerkki tunnuksena esiintyy Ilmajoella, jossa se viittaa merkkimieheen nuijasodan ajalta, Jaakko Ilkkaan. Puumerkeistä heraldiikan aiheina on käyty keskustelua ammattilaispiireissä puolesta ja vastaan. Sukuvaakunoissa niitä on jo enemmän kuin kunnallisvaakunoissa. Tällä erää kiinnostus puumerkkeihin näyttää kuitenkin jo laantuneen.⁴⁹ Vaakunoissa ei ole käytetty tavallisia kansanomaisia taikamerkkejä kuten Hannun vaakunaa, mursunsydäntä ja viisikulmiota. Näistä ensimmäinen on sittemmin tullut tutuksi liikennemerkinä yleisen nähtävyyden tunnuksena.

Kirjain vaakunan tunnuksena esiintyy esimerkiksi Raumalla, Naantalissa, Turussa ja Rovaniemellä. Keskiajalta periytyvissä tunnuksissa kirjainten esittämistä, esimerkiksi: r eli raugmo/ Rauma, vg (vallis gratie = armon laakso) eli Naantali tai A eli Aboa/ Turku, ei pidetä heraldiikan sääntöjen mukaan suotavana. Tavallisesti kyse on keskiaikaisesta sinetistä, jonka kuva-aihe on siirretty suoraan vaakunaan. Rovaniemen kaupungin vaakunan goottilaistyylinen R-kirjain on peräisin vuodelta 1930.⁵⁰

Kuva 4. Symboli, monogrammi, puumerkki, kirjain ja airutkuvio vaakunassa

KA, Europeana Heraldica. Tekijät vas.: Olof Eriksson, Tauno Torpo (keskiaikaisen sinetin mukaan), Ahti Hammar, Olof Eriksson ja Tapio Vallioja.

⁴⁹ Esimerkiksi Olof Eriksson suhtautui puumerkkeihin suopeasti. Matikkala 2011, s. 216-217.

⁵⁰ Porvoon vaakunan tunnus on tulkittu ainakin kahdella tavalla, se on joko kirjain tai esine: nykyisen vaakunaselityksen mukaan kysymyksessä on ”tulusraudan muotoinen C- kirjain”; Harmo 1980.

Muutamissa vaakunoissa käytetty airutkuvio muistuttaa kunnan nimen alussa esiintyvää kirjainta. Esimerkiksi Miehikkälän vaakunassa on kaksoispolviorsi (M), Ylöjärven ja Ylivieskan vaakunoissa haaruristi (Y), Västanfjärdin kaateinen polviorsi (V) ja Toijalan vaakunassa lakiopaalu (T). Asiallisesti niissä ei kuitenkaan ole kyse kirjaimesta vaan taiteilija on näin luonut heraldiikan keinoilla sopivan miellelyhtymän. Airutkuvio yhdistettynä koroon pyrkii samaan Vihdin (aaltokoroinen kaateinen polviorsi) ja Viialan (kaateinen nirhakoroinen polviorsi) vaakunoissa.

Yleinen kuviokin voi muistuttaa kirjainta, kuten Teiskon Antoniuksen ristin muotoinen siderauta (T) tai Vimpelin kaksi kaateisen polviarren tapaan aseteltua suksea (V). Ylistaron vaakunassa esiintyvän viljalyhde kahteen suuntaan kääntyvine tähkäpäineen muistuttaa Y-kirjainta. On tosin epäselvää, onko taiteilija tietoisesti tavoitellut myös näissä tapauksissa kirjainassosiaatiota.

3.2.2 Maailmankaikkeus ja luonnonilmiöt

Kunnallisvaakunoiden kuvastossa on muutamia maailmankaikkeuteen ja pohjoisen luontoon liittyviä aiheita, kuten Ylitornion Aavasaksaan viittaava aurinko, Uudenkaarlepyyn kuu, Muhoksen salama, Kuusamon ja Utsjoen revontuli sekä Lumijoen ja Kylmäkosken lumikide. Tähtiä käytetään vaakunakilvissä usein sirtteena, eli täyttämään kilvelle jäävää vapaata alaa, eivätkä ne yleensä viittaa mihinkään tiettyyn tähteen. Tästä on kuitenkin poikkeuksena Pudasjärven vaakunassa kuvattu Otavan tähdistö, joka on nimetty vaakunaselityksessä. Olof Erikssonin mukaan myös Utsjoen vaakunan tähti viittaa tunnettuun Pohjantähteen.⁵¹

Vaakunoiden aiheet liittyvät myös maamme kallioperään ja sen geologiseen historiaan. Aitiolahden vaakunassa olevat mustat soikeat renkaat viittaavat paikkakunnan rantakallion fossiileihin. Lappajärven kunnan samannimisen järven synty tulivuoresta, on antanut aiheen myös vaakunaan, jossa on kuvattuna liekkikoroinen kultatyviö. Maaperän erilaiset mineraalit ovat antaneet aiheen useainkin vaakunaan. Esimerkiksi simpukka kuvattuna Paraisten maalaiskunnan vaakunaan viittaa paikkakunnan runsaisiin kalkkiesiintymiin.

⁵¹ Eriksson 1980, s. 20.

Seudun maantieteellistä asemaa tai erityistä luonnonnähtävyyttä on haluttu korostaa vaakunan aiheen valinnalla. Pellon ja Muonion vaakunoissa on viitteitä pohjoisen karuun luontoon, Utsjoella on kuvattu revontuli ja Sotkamon yksinkertaisen vaakunan yläreunaltaan kaarikoroinen hirsi tuo mieleen Vuokatinvaaran. Pohjaslahden vaakunassa on puolestaan kuvattu vastapalkki, jonka kummastakin sivusta kasvaa kolme havunoksa. Heraldinen kuvio viittaa siinä paikkakunnalla olevaan Salussärkkään. Luonnon valta kasvaa sitä mukaan mitä pohjoisemmaksi mennään. Karut olosuhteet ovatkin komea aihe vaakunalle, jos kunnan historiasta ei löydy muuten sopivaa teemaa.

Seudulla oleva kiinteä muinaisjäänös tai esihistoriallinen löydös on niin ikään antanut aiheen vaakunaan. Siten esimerkiksi Kiukaisten vaakunan heraldinen tunnus viittaa hiidenkiukaaseen ja Hinnerjoen vaakunassa on kuvattu kiviset vasarakirveet. Nastolassa rautakautiseen kalmistoon viittaavat vaakunan naulakantainen ankkuriristi. Heinolan maalaiskunnan vaakunassa esiintyvä aihe viittaa maailman tietävästi vanhimpaan reenjalakseen. Artjärven vaakunassa esiintyvä muuri kuvaa muinaislinnoitusta. Alkuperäiskansan shamanismiin ja lappalaisten vanhakantaiseen asutukseen viittaavat puolestaan Kannuksen noitavasara ja Posion kodat.

3.2.3 Kristillisen perinteen tunnukset

Risti monine eri muunnoksineen edustaa tavallisesti kristinuskoa. Risti periytyy heraldiikkaan jo keskiajalta, jolloin se oli ristiretkeläisten suosima tunnus. Kunnallisvaakunoissa lukumääräisesti useimmin käytettyjä ristejä ovat apilaristi (14 kpl), naularisti (9 kpl) sekä kreikkalainen risti ja vinoristi (molemmat 6 kpl) Eri muotoisia ja tyyliä ristejä on kaikkiaan runsaat parisenkymmentä. Yksi erikoisimpia ristejä on esimerkiksi Korttesjärven vaakunan Mantovan risti, joka viittaa siinä paikkakunnan vilkkaaseen jääkäriiliikkeeseen. Hyvin tunnettu ja muualla käytetty ortodoksinen risti ei sen sijaan esiinny suomalaisten kunnallisvaakunoiden kuvastossa. Se on kylläkin kuvattu entisen Suistamon pitäjän karjalaisessa perinnevaakunassa (kuva 12). Aikaisemmin kansanperinteessä esiintyvä sekä Lotta Svärd -järjestön ja Suomen ilmavoimienkin käyttämä hakaristi ei esiinny vaakunakuvastossa, erityisesti koska se on saanut toisen maailmansodan aikana erittäin negatiivisen poliittisen painolastin.⁵²

⁵² Eriksson 1981.

Sangen useat vaakunat palautuvat aiheeltaan keskiaikaisen katoliseen traditioon. Useilla paikkakunnilla on ollut tai on yhä edelleen olemassa keskiaikainen kirkkirkko. Myös pitäjän sinettien kuva-aiheet ovat olleet uskonnollisia. Vaikka seurakunnan ja kunnan yhteys on aikaisemmin ollutkin paljon tiiviimpi, ei uskontoon palautuva aihe kunnan tunnuksena tunnu äkkiseltään kovin perustellulta. Uskonnollinen aihe maallisen hallinnon yhteydessä voi pikemmin kertoa vanhojen kulttuuriarvojen kunnioituksesta tai myös jonkinlaisesta arvokonservatiivisuudesta. Kun keskiajalta ei ole säilynyt ylipäätään kovin paljon, ainakin kirkollista aineistoa on olemassa jonkin verran. Kuntien päättäjät ovat ehkä näin halunneet pitäytyä vuosisataisessa perinteessä valitessaan tunnusta itsehallinnolliselle yhteisölleen. Uskonnollisia tunnuksia on paljon Varsinais-Suomessa, joka on asutukseltaan vanhaa ja vaurasta maanviljelysseutua. Toisaalta kristinusko on tullut Suomeen juuri sitä kautta, Turun tietä.

Katoliseen keskiaikaan palautuvat neitsyt Maria ja muut pyhimykset: Henrik, Katariina, Lauri eli Laurentius, Margareeta, Martti, Olavi, Pietari ja Pärttyli eli Bartolomeus. Moni kunta on alun perin saanut nimensä pyhimyksen mukaan. Tällaisia entisiä ja nykyisiä kuntia ovat esimerkiksi Maaria, Kaarina, Marttila ja Pertteli. Myös Nousiainen, Lappee, Vehmaa, Ulvila ja Lieto ovat ”pyhimyskuntia”, joiden tunnuksissa heidät on ikuistettu. Pyhimykset on kuvattu niin, että heidät voidaan tunnistaa pyhimysten tunnuskuviista eli attribuuteista, esimerkkeinä neitsyt Marian lilja, Lohjan Pyhän Laurin eli Laurentiuksen halstari, Rengon Jaakon eli Pyhän Jaakobin simpukka tai Nousiasten piispa jaloissaan kirveellä aseistautunut mies (Lalli).⁵³

Kuva 5. Kristilliseen perinteeseen liittyviä tunnuksia

KA, Europeana heraldica. Tekijät vas.: Kimmo Kara, Olof Eriksson, Yrjö Rintala/Into Linturi, Gustav von Numers ja Olof Eriksson.

⁵³ Heikkilä 2009, s. 67-79; Kaarinan alkuperäinen pyhimysvaakuna on korvattu kuntaliitoksessa 2009 Piikkiön vaakunalla.

Vaakunassa voi olla kuvattuna muukin kirkonmiehelle kuuluva esine, kuten Kokemäellä ja Köyliössä piispanhiippa tai Ruskossa piispansauva. Uskonnollista kuvastoa edustaa myös Tenholan enkeli. Kuvastoon muualla kuuluvia kerubeita tai serafeita meillä ei sen sijaan ole. Kirkkorakennus kuten kappeli ja kellotapuli on kuvattu viidessä vaakunassa (Kuopio, Tornio, Lemland, Pälkäne, Ypäjä). Niissäkin tunnus on vain symboli, eikä tarkkaan esikuvansa mukaan piirretty kuva. Kirkollisiin esineisiin kuuluu myös Kuoreveden ja Kerimäen kirkonkello ja Keuruun kirkkovene.

Keskiaikaisten hauholaisten osoittama uppiniskaisuus on saanut erityistä huomiota. Kun he kieltäytyivät maksamasta sakkoina oravannahkoja, paavi julisti heidät pannaan vuonna 1329. Tapauksen muistona on Hauhon vaakunaan kuvattuna neljä juoksevaa oravaa. Mutta toisinkin on ajateltu: Koivulahdella ovat vaakunan aiheena paikkakunnan uskonnolliset liikkeet. Kaiken kaikkiaan uskontoon liittyviä aiheita on melko paljon. Epäilemättä myös kirkkohistoriaan hyvin perehtyneellä Kauko Pirisellä on ollut paljon vaikutusvaltaa kristillisen perinteen aiheiden valintaan.

3.2.4 Ihmishahmot

Ihmishahmot eivät ole suomalaisessa vaakunakuvastossa kovin yleisiä, verrattuna ulkomaisiin vaakunoihin. Tavallista syntistä ihmistä edustaa legendasta tuttu Nousiaisten Lalli tai Marttilan kerjäläinen. Ihmishahmoja esiintyy vaakunoissa myös jokapäiväiseen työhön viittaavina, esimerkiksi Lapinlahden kaskenviertäjä, Toivakan kylvömies, Tuupovaaran paimenpoika tai Lieksan jousimies. Nämä ihmishahmot eivät esitä ketään tiettyä henkilöä. Toisaalta esimerkiksi Nurmijärven vaakunaan on kuvattu seitsemän ihmisenpäättä, jotka ovat kuitenkin yhdistettävissä Aleksis Kiven teoksen nimettyihin Seitsemään veljekseen. Siinä on silloin kyse sekä todellisesta henkilöstä, että hänen luomistaan fiktiivisistä hahmoista.

Muukin paikkakunnalla - sekä hyvässä että pahassa - vaikuttanut henkilö on haluttu muistaa vaakunan kautta. Askaisten marsalkansauvat ovat marsalkka C.G.E. Mannerheimin (1867-1951) attribuutteja. Mannerheim on kansallinen suurmies. Hänen synnyinkotinsa Louhisaaren kartano on Askaisten tunnetuin nähtävyys. Valtimon kultarahat taas viittaa paikallishistoriasta tunnettuun ankaraan veronvuokraajaan Simo Hurttaan (oik. Simon Affleck, noin 1660-1725). Pälkäneen aapiskukko yhdistetään Daniel Medelplaniin (noin 1657-1737), joka perimätiedon

mukaan isonvihan aikana 1719 veisti aapisen puuhun. Puiset painolaatat ja kaikki niillä tehdyt painatteet ovat tosin tuhoutuneet, mutta tiettävästi niissä käytettiin ensimmäisen kerran aiheena aapiskukkoa. Se on taas antanut aiheen Pälkäneen vaakunassa esiintyvään, kirkon tuuliviirin kukkoon. Legenda elää myös Virtain vaakunan kautta. Siinä esiintyvät karhunkeihäät yhdistetään Martti Kituseen (1747-1833), joka oli paikkakunnalla elänyt kuuluisa karhunkaataja. Sakari Topeliuksen Maamme-kirjastakin tutun Kitusen kerrotaan kaataneen elinaikanaan yli sata karhua ja lukemattomia poikasia. Niin Medelpanille kuin Kitusellekin on pystytetty omat paikalliset muistomerkit. On selvä, että tällaiset kuuluisat henkilöt ovat asukkaiden mielestä sopivia kunnanvaakunankin aiheeksi.⁵⁴

Kulttuuriakaan ei ole unohdettu. Esimerkiksi Mietoisten sulkakynä viittaa paikkakunnalla 1676 syntyneeseen suomalaisuusmieheen Daniel Jusleniukseen. Järvenpään lyyra ja Tuusulan laakerinlehti taas viittaavat Tuusulanjärven taiteilijasiirtolaan. Siellä eli monia suomalaisen kulttuurin merkkihenkilöitä, kuten Juhani Aho, Eero Järneft, Pekka Halonen ja Jean Sibelius. Askolan punainen kukka viittaa kirjailija Johannes Linnakoskeen. Muita kirjallisia aiheita ovat Iisalmen kynttilät jotka kertovat ajasta ”ennen kuin isä lampun osti”. Sakari Topeliuksen kertomuksesta tutut ”Koivu ja tähti” esiintyvät aiheina Karjalohjan vaakunassa, koska kirjailija kirjoitti teoksen paikkakunnalla. Myös Kansanmusiikin taitajat ja runonlausujat ovat saaneet tunnuksensa Kaustisten viulun sekä Halsuan ja Ilomantsin kanteleen muodossa.

Kuva 6. Ihmishahmoja sekä viittauksia tunnettuihin sukuihin

Lähde: KA, Europeana Heraldica. Tekijät vas.: Ahti Hammar, Olof Eriksson, Kalevi Karlsson, Jac. Ahrenberg ja Gustav von Numers.

Suomen kunnallisvaakunat –teoksessa on yli kaksikymmentä vaakunaa, joissa on viitattu johonkin tunnettuun sukuun. Vaakunaan on voitu sisällyttää silloin osia

⁵⁴ Jokipii 1960, s. 5; Willberg 1987, s. 35; Kansallisbiografia 1 (2003) s. 95-97, 5 (2005) s. 187-188, 6 (2005) s. 504-511 ja 619-620.

paikkakunnalla vaikuttaneen mahtimiehen vaakunasta. Esimerkiksi Salon entisen vaakunan oikeassa yläkulmassa on kuvattu Armfelt-suvun tunnuksesta tuttu haarniskoitu pistoolia pitelevä käsivarsi, koska kaupunki perustettiin suvun aikanaan omistamalle maalle. Raahen vaakunassa on aiheita kaupungin perustajan kreivi Pietari Brahen omasta vaakunansa. Vaasa taas on perinyt sekä nimensä että tunnuskuvasa Ruotsin kuninkaalliselta Vaasa-suvulta. Pernajan vaakunassa muistetaan vastaavasti Teit-sukua. Iin kunnan alue kuului aikanaan Natt och Dag-suvun läänitykseen, ja siksi siitä on pohjana suvun vaakuna myös kunnan tunnuksessa. Elimäellä on puolestaan kuvattuna Wrede-suvun vaakunasta tuttu kruunattu hevonen. Luumäellä vaakunassa on karjunpää (svinhuvud) Pehr Evind Svinhufvudin muistoksi. Mielenkiintoinen on myös Maksamaan vaakuna, jossa oleva vedenhaltija esiintyy myös vaakunan suunnittelijan Gustav von Numersin omassa sukuvaakunassa. Taiteilija Olof Eriksson, joka toimi vuorollaan vaakunakilpailujen arvostelulautakunnissa, on muistellut, että monet suunnittelijat ehdottivat kunnille aatelisiin liittyviä aiheita, mutta yleensä kunnanisät määrätietoisesti torjuivat ne.⁵⁵

3.2.5 Floora ja fauna

Vaakunakuvastossa kasvikuunta on hyvin esillä. Luontoon ja ympäristön vehmauteen viittaavat erilaiset kasvit tai niiden osat: esimerkiksi Luopioisten lumme ja Sammatin vaahtera. Kasvit korostavat toisaalta maanviljelyn merkitystä paikkakunnan hyvinvoinnin edellytyksenä. Viljelyskasvit saattavat olla pitäjälle erityisen tyypillistä hyötykasvia kuten rukiintähkä, kauranröyhy, perunankukka, mansikanlehti, nauris, pellava, sipuli ja apila. Vesien ja soiden sekä ahomaiden kasveista ovat mukana järviruoko, osmankäämi, rentukka, suomuurain ja vehka sekä kissankello.

Vaakunaselityksissä mainitaan vielä viisilehtinen kukka, vaikka tarkemmin lajia ei kerrotakaan. Heraldista liljaa tai ruusua on usein käytetty sirotteena eli vaakunakilven tyhjien kohtien täydentäjänä. Heraldinen lilja on muuten yleensä neitsyt Marian attribuutti. Puumaisia kasveja ovat tammi, lehmus, pähkinäpuu, vaahtera, haapa, pihjala, ja leppä. Tavallisesti puut viittaavat metsätalouteen: mänty (vaakunaselityksissä käytetty myös nimiä honka tai petäjä) ja kuusi, samoin kuin myös monet havuaiheet, hirsi ja käpy.

⁵⁵ Matikkala 2011, s. 188-191; Suomen kunnat 1985:19, s. 36-37 ; Suomen kunnat 1985:21, s. 54.

Myös monet yleiset korot, kuten apila-, havu-, kuusi-, lehmus- ja liljakoro liittyvät nekin kasvikuuntaan. Esimerkiksi Metsämaan ”puhuvassa vaakunassa” esiintyy kuusikoro, joka jakaa kilven vaakasuoraan kahtia. Koron käytöllä syntyy vaikutelma metsän reunasta. Havukoroa, joka sekin on kuusiaihe, on käytetty samoin luomassa metsän tuntua Kuusjoen vaakunassa. Siinä on kuvattu kultaisessa kentässä vihreä palkki, jonka yläreuna on havukorkoinen ja alareuna aaltokoroinen (kuva 3).

Kuva 7. Kasvi- ja eläinaiheita

Lähde: KA, *Europeana Heraldica*. Tekijät vas.: Aake Kaarnama, Gustav von Numers, Gustav von Numers, Olof Eriksson ja Ahti Hammar.

Vaakunoiden eläimet ovat tavallisesti petoeläimiä ja metsän riistaa. Aiheet viittaavat metsästykseseen ja erämaihin, esimerkkeinä Berglön hylje, Mäntsälän hirvi, Tuusniemen metso ja Parikkalan siika. Kotimaisessa faunassa ovat edustettuina karhu, susi, ahma, ilves; hirvi, poro, (metsä)kauris; majava, mäyrä, näätä, kärppä ja orava. Karhu esiintyy yhteensä jopa kuudessatoista kunnallisvaakunassa, mutta ilves ja orava viidessä ja hirvi vain neljässä.⁵⁶

Karhu on kuvattu pystyyn karahtaneena, neljällä jalalla seisovana tai niin että kilvessä näkyy karhun pää tai kypä. Karhuun viittaa myös sen metsästykseseen käytetty keihäänkärki. Karhu on ollut perinteisesti pelätty ja kunnioitettu mytologinen metsän eläin. Karhunpalvonta on jättänyt jälkeensä myöhempiin sukupolviin ja korottanut karhun aivan erityiseen asemaan muiden suomalaisten eläimien joukossa. Yksi karhuun liitettyjä ominaisuuksia on sen voima, jonka metsästäjä pyrki saamaan haltuunsa alistamalla eläimen. Aiemmin karhu esiintyi esimerkiksi Juhana-herttuan vaakunassa 1550-luvun lopulla. Karhu on kuvattuna myös kilvenkantajana vaakunakomitean ehdotuksessa vuodelta 1936 suureksi valtakunnan vaakunaksi

⁵⁶ Suomen vaakunakuvaston ”karhukunnat” ovat: Alahärmä, Alavus, Eura, Ilmajoki, Isokyrö, Karhula, Kauhajoki, Kontiolahti, Lapua, Nuijamaa, Nurmes, Porin kaupunki ja Porin maalaiskunta, Pudasjärvi, Virrat sekä Vöyri.

(kuva 1). Myöhemmin karhu on valittu Suomen kansalliseläimeksi. Nämä esimerkit selittävät osittain karhun suosiota myös kunnanvaakunoiden tunnuseläimenä.⁵⁷

Vaakunoiden vesieläimiä ovat hylje, rapu ja simpukka. Kaloista moni on lajina tunnistettava, kuten eniten kuvattu lohi (11 kpl), sekä siika (7 kpl), hauki ja kuha (kumpikin 3 kpl), nahkiainen (2 kpl), lahna, silakka ja muikku (kukin 1 kpl). Niiden lisäksi on kuvattu monia vaakunaselityksissä tarkemmin määrittelemättömiä kaloja. Kalat esiintyvät vapaana veden riistana kuten Vantaan lohenpystö tai jo pyydettyinä, kuten Jaalan kalat kimpiastiassa. Kaukaisempia vaakunaeläimiä ovat leijona ja saksanhirvi, jotka eivät kuulu ollenkaan Suomen alkuperäisen faunaan. Tavallinen metsän eläin kettu tai jänis sen sijaan yllättävästi puuttuvat. Samoin on muidenkin pienten tai vähempiarvoisten tai oletetuilta ominaisuuksiltaan vaatimattomampien eläinten laita. Niitä ei ole pidetty ehkä juuri sen takia soveliaina edustamaan paikkakuntaa.⁵⁸

Matelijoista vaakunakuvastossa on edustettuna vain kyykäärme sekä hyönteisistä perhonen ja muurahainen. Myös oikeita kotieläimiä esiintyy vähän. Niitä ovat hevonen, joka on kuvattu tavallisesti ratsuna, sekä härkä, oinas (pässi), pukka ja koira. Tarueläimiä tai -olioita edustavat suomalaisessa vaakunakuvastossa vain Vehmaan lohikäärme, Maksamaan vedenhaltija (kuva 6) ja Lappeenrannan metsäläinen eli villimies. Mielenkiintoinen erikoisuus on Inarin poronsarvipäinen siika, jonka taiteilija on yhdistänyt paikkakunnan vanhan sinetin erillisistä aiheista. Ulkomaisessa vaakunataiteessa on kuvattu paljon enemmän villieläimiä tai mytologisia hirviöitä kuten aarnikotkia eli griippejä, basiliskeja, yksisarvisia, pegasoksia sekä pohjoismaisessa kuvastossa esiintyviä lohikäärmeitä ja peikkoja.⁵⁹

Kunnallisvaakunoiden linnusto on hyvin runsas. Tunnistettavia yksittäisiä lajeja ovat kotka, kalasääksi, joutsen, lokki, silkkiuikku, kurki, kuovi, korppi, varis, harakka, naakka, käki ja palokärki. Metsän riistaa ovat metso, teeri, riekko ja sorsa. Pikkulinnuista on kuvattu vain leivonen eli kiuru ja pääskynen. Pikkulintujen ulkonäön

⁵⁷ Timonen 2012, s. 94-96.

⁵⁸ Lehikoinen 2007.

⁵⁹ Kotiseutu 1969, s. 54-58; Kustaa Vilkun mukaan villimies eli metsäläinen pohjautuu keskiaikaisten saksalaisten kronikoitsijoiden ja kartanpiirtäjien käsityksiin villistä Pohjolasta ja sillä on esikuvansa myös antiikin mytologian Silvanus ja Pan -jumalhahmoissa.

samankaltaisuus voi olla syynä siihen, ettei niitä ole enemmän. Kotoisemmista kesyistä linnuista ovat edustettuina ainoastaan kukko ja hanhi.⁶⁰

Koroista löytyy myös eläinkunnan mukaan nimettyjä, esimerkiksi hammas-, sudenhammas-, kynsi-, turkis-, somu- eli nyhä- ja lohenpyrstökoro. Niitä käytettäessä ei ole kuitenkaan täysin selvää, että lopputulos osataan yhdistää juuri tiettyyn eläimeen.

3.2.6 Työ ja elinkeinot

Perinteiseen metsästykseseen ja eränkävintiin liittyviä esineitä ovat esimerkkeinä monien vaakunoiden käsijousi, keihäs, nuoli ja harppuuna. Pirkkalan vaakunassa käytetty turkiskoro viittaa eränkävijöiden harjoittamaan turkiskauppaan. Pirkkalan kunnanvaakuna on antanut vaikutteita myös myöhemmälle Pirkanmaan maakunnalliselle tunnukselle. Molemmat tunnukset ovat Gustav von Numersin käsialaa. Kalastukseen liittyvät monet kalankuvat, kalanpyrstöt ja evät. Kalastukseen kuuluvat myös pyyntivälineet kuten nuottavene, koukku, verkot, puikkari ja atrain.⁶¹

Monet alukset ja niiden osat viittaavat yleisemmin purjehdukseen. Tällaisia ovat esimerkiksi airo, hankain, perämela, ruoriratas, peräsin ja ankkuri. Merenkulkuun liittyvät myös reimari, pohjoisviitta, majakka, merimerkki, ja kummeli. Laivoista tyyppinä tunnistettavia ovat viikinkialus, purjealus, kaljaasi, hansalaiva (koggi) ja kuunari. Moottorikäyttöinen tervahöyry tai potkuri ovat oikeastaan ainoat nykyaikaisempaa teknologiaa edustavat laivakuvat. Mereen liittyvät elementit ovat ymmärrettävästi yleisimpiä Ahvenanmaalla, monissa rannikkopitäjissä sekä Päijänteen ja Saimaan alueen kunnissa.

Peruselinkeinoihin ja kansanomaisiin esineisiin viittaavia tunnuksia on hyvin paljon: viertokanki, länget, ies, aura, äes, lapion- tai kuokanterä, viikate, lyhde, kuhilas, varsta, viljantähkä, viljalyhde ja myllynkivi. Kuvastossa on siten edustettuna maanviljelyn eri työvaiheita aina pellon raivaamisesta sen muokkaukseen, kylvöön ja viljan jauhatukseen. Työvälineistä ei kuitenkaan kuvata sirppiä, heinähankoa tai

⁶⁰ Suvisaari 1998. Artikkelin on julkaistu myös internetissä: <http://www.bongariliitto.fi/bongarilehti/vaakunat/>

⁶¹ Erä 14 (1991):5-6, s. 18-19.

talikkoa. Kuvissa ei ole myöskään valmista leipää tai rinkiä, jollainen on kylläkin kuvattu Viipurin maalaiskunnan karjalaisessa perinnevaakunassa. Metsän hyötykäyttöä kuvaavat kanto, justeeri, saha, tervatynnyri, sysimiilu, uittohaka, keksi, tukkisakset ja tukkilautta.

Metsästä saadaan myös rakennusmateriaaleja. Kansanomaisiin puurakennuksiin viittaavat esimerkiksi tuulimylly ja tuulimyllyn siivet, lato, patsasaitta eli nili, ruokakellokatos ja myllynratas. Vaakunoiden tunnukset ovat vaakunaselityksen mukaiset, eikä niissä ole määritelty tarkemmin esimerkiksi tuulimyllyn tarkempaa tyyppiä. Sen kuvaaminen jää siis aina taiteilijan vapaudeksi.

Puusta rakennetaan myös riukuaita ja portti. Rakentajan työvälineisiin kuuluvat vuolinrauta, piilukirves, höylä, koveli, puukko ja naula. Puusta syntyvät monet pienet esineet kuten matkavakka, kontti, leili, haarikka, kiulu, kirnu ja lusikka. Pusia tarveesineitä ovat niin ikään rukki, värttinä, ruginlyhty tai päivätyökappula. Monet kansanomaiset kulkuvälineet esiintyvät vaakunakuvina. Niitä ovat sukset, sompa, suksikeihäs, suosukset, reki ja reenjalas. Sompa ja sukset viittavat myös paikkakunnalla suosittuun hiihtoharrastukseen ja tunnettuihin urheilijoihin kuten Anttolassa ja Haapavedellä.

Heraldiset taiteilijat ovat muotoilleet monesta kansanelämän arkipäiväisestä esineestä vaakunaan sopivan kuvan. Ulkomailla ihastusta ovat herättäneet juuri monet kansalliset omaperäiset aiheet, jotka poikkeavat vaikkapa keskieurooppalaisesta hiukan prameilevasta kuvastosta. Aivan kaikki kotoiset aiheet eivät ole kuitenkaan taipuneet vaakunakuvaksi. Niinpä esimerkiksi tervahauta ja lohipato odottavat vielä heraldista toteutusta. Niissä on vaikeutena aiheen käsittely ilman kolmiulotteisuutta, jota heraldiikassa ei sallita. Aivan kaikki ehdotetut aiheetkaan eivät olleet mielekkäitä. Esimerkiksi kehto ja keinutoli ovat melko tavallisia käyttöesineitä, ja kenties juuri niiden tavanomaisuus saattaa tehdä niistä vähemmän kiinnostavia. Vaakunan kuva-aihehan pyrki esittelemään juuri jotain tietylle kunnalle tyypillistä ja erottamaan ne samalla toisistaan. Olof Erkkisonin mukaan Halikon kunnanisät ehdottivat vaakunaansa, ehkäpä puolileikillään salaojaputkia. Taiteilija ei hyväksynyt aihetta. Vaakunakuvastostamme puuttuvat kenties samasta syystä myös monet tekniikan uusimmat sovellukset.

Kuva 8. Työhön ja elinkeinoihin liittyviä tunnuksia

KA, Europeana Heraldica. Tekijät vas.: Olof Eriksson, Gustav von Numers, Gustav von Numers, Ahti Hammar ja Olof Eriksson.

Kaupunkien ja teollisuuspaikkakuntien vaakunoihin on otettu tyypillisiä kaupan ja teollisuuden symboleja, kuten Merkuriuksen sauva Jyväskylässä ja Kotkassa sekä Jyväskylän maalaiskunnan ja Valkeakoksen hammasratas. Kaivospaikkakuntien tunnuksessa esiintyy vaurauden tunnuksena mineraalin merkki, esimerkiksi rauta, kupari ja kulta (Pohja, Outokumpu, Viljakkala). Metallin jalostukseen ja ruukkiin viittaa Lohjalla ja Lohtajalla masuuni ja Oravaisissa väkivasara. Puunjalostusteollisuuden tunnuskuvinä ovat havut esimerkiksi Vilppulassa. Voimalaitoksen tunnuksena salamat on kuvattuna Imatran vaakunassa.

Rakentamista vaakunakuvastossa edustaa Kaksikerran tiilikasa sekä Hattulan kivinen ja Äänekosken jousikaarinen silta. Linna, historiallinen rakennus tai muistomerkki on aiheena esimerkiksi Karjaan, Säämingin, Karunan ja Mustasaaren vaakunoissa. Myös paikkakunnan tunnettu oppilaitos on antanut aiheen, kuten Hyytiälän metsäasema Juupajoella. Vaakunakilvessä usein kuvattu linna ei ole kuitenkaan nimenomaan alkuperäisen kohteen näköiseksi muotoiltu jokin tietty linna, esimerkiksi Hämeen linna tai Olavin linna, vaan kuvaa linnaa yleensä. Uudempaa teknologiaa ei ole juuri esitelty, kuvissa ei ole esimerkiksi autoja eikä junia, puhumattakaan lentokoneista. Jämijärven vaakunassa olevalla linnulla on tosin viitattu paikkakuntaan purjelennon keskuksena.

3.2.7 Historialliset tapahtumat ja tarinaperinne

Merkittävä historiallinen tapahtuma on haluttu sisällyttää vaakunoiden kuvastoonkin. Tällaisia tunnuksia ovat esimerkiksi Anjalan liitosta kertovat valakädet tai Enonkosken kirkkoveneonnettomuudesta muistuttavat ristikkäiset aivot. Sotajakaan ei ole unohdettu, kuvasto on suorastaan ylenpalttinen. Esihistoriallisiin tai historiallisiin taisteluihin tai muuten epävakaisiin aikoihin liittyvät vainovalkea, vallitus, linnake tai linna; nuolenkärki, piikkinuija, nuija, haarniskoitu käsi, sotakirves, peitsi, miekka, sapeli, pistooli, kranaatti, tykki ja tykinkuula sekä vapaudenristi. Ne viittaavat viikinki- ja ristiretkiaikaan, nuijasotaan, iso vihaan, itsenäistymisajan taisteluihin sekä Suomen sotiin 1808-09 ja 1939-44. Yksittäisistä sotatapahtumista on huomioitu esimerkiksi Bromarvin vaakunassa Riilanlahden taistelu 27.7.1714 sekä Oravaisten vaakunassa Oravaisten taistelu 14.9.1808.

Kuva 9. Viittauksia esihistoriaan, historiaan ja kansanperinteeseen

KA, Europeana Heraldica. Tekijät vas.: Olof Eriksson, Gustav von Numers, Olof Eriksson, Ahti Hammar ja Tapio Vallioja.

Paikalliseen taruun tai tarinaperinteeseen liittyy muutama vaakunatunnus. Esimerkiksi Kangasalan vaakunassa esiintyvät pisarat viittaavat syyttä suotta surmatun viattomaan vereen, joka tihkuu yhä mestauskiveltä. Uusinta vaakunakuvaston esineistöä edustaa Kauhavan uuden vaakunan helavyö paikkakunnan puukkojunkkariperinteen muistoksi. Kuntien vaakunat ovat verraten asiallisia, joidenkin mielestä ehkä hiukan tylsiäkin. Heraldikko Jukka Suvisaaren mukaan ne sisältävät kuitenkin myös huumoria tai ainakin itseironiaa. Vai miten muuten on ymmärrettävissä se, että ainakin viiden kunnanvaakunan aihe palautuu naapuripitäjien keksimiin pilkkanimiin eli kölleihiin. Tällaisia ovat esimerkiksi ”Kiikalan naurisukot”, ”Multian keltiäiset”, ”Paattisten varikset”, ”Sauvon hakkiset” eli naakat ja ”Sibbo vargar”.⁶²

⁶² Heikkilä 2009, s. 48-50; Kuntalehti 1993:16, s. 51; Mäkinen K. 2007, s. 8, 123, 129, 133, 162 ja 168.

Kuntien vaakunoiden aiheet viittaavat siis hyvin konkreettisiin elämänilmiöihin ja tavalla tai toisella ne sivuavat aina myös ihmisen työtä ja jokapäiväistä toimeentuloa. Arkisen aherruksen lisäksi kuviin on tallennettu käden taitoja erilaisina työ- ja tarvekaluina. Aiheena ovat myös ihmisen henkiset ominaisuudet kuten säästäväisyys ja uskonnollisuus. Historian ja kansatieteen ohella vaakunoissa on paljon esimerkkejä myös kasvi- ja eläinkunnasta. Kaiken kaikkiaan vaakunakuvastossa on hyvin monia erilaisia aiheita, ja ne esittelevät ihmiselämän eri puolia laaja-alaisesti ja monipuolisesti. Hankkeen alkuvaiheissa kirjattu kansankulttuurin vaalijan Esko Aaltosen ja kunnallishallinnon nokkamiehen Aarne Eskolan toive on sikäli toteutunut täydellisesti.

3.3 Vaakunat kuntaliitoksissa

Itsenäisten kuntien lukumäärä oli suurimmillaan vuosina 1942-1944, jolloin kaupungeja, kauppaloita ja maalaiskuntia oli yhteensä 603 kappaletta. Heti sodan jälkeen Karjalan luovutus vähensi kuntien lukumäärää. Vuonna 1945 Suomessa oli kaiken kaikkiaan 558 kuntaa. Sen jälkeen kuntien lukumäärä on tasaisesti vähentynyt. Esimerkiksi vuonna 2009 siirtyi ennätysmäärä kuntia historiaan, kaikkiaan 67 kappaletta. Vuosina 2001-2011 Suomen kuntamäärä väheni kaikkiaan 112:lla. Niinpä vuonna 2012 Suomessa oli jäljellä enää 336 kuntaa ja vuoden 2013 alussa vain 320. Kuntaliitosten taustalla on esimerkiksi maaseudun elinkeino- ja väestörakenteen muutos, sekä pakottava tarve turvata kuntalaisten terveys- ja sosiaalipalvelut. Siksi on taattava riittävä alueellinen väestöpohja ja verokertymä. Tähän tähtää esimerkiksi vuonna 2007 voimaan astunut PARAS-hanke, mutta muitakin yhteistyömuotoja on sittemmin kaavailtu. Kuntien vapaaehtoinen tai pakkoyhteistyö tulee siten varmasti lähivuosinakin jatkumaan.⁶³

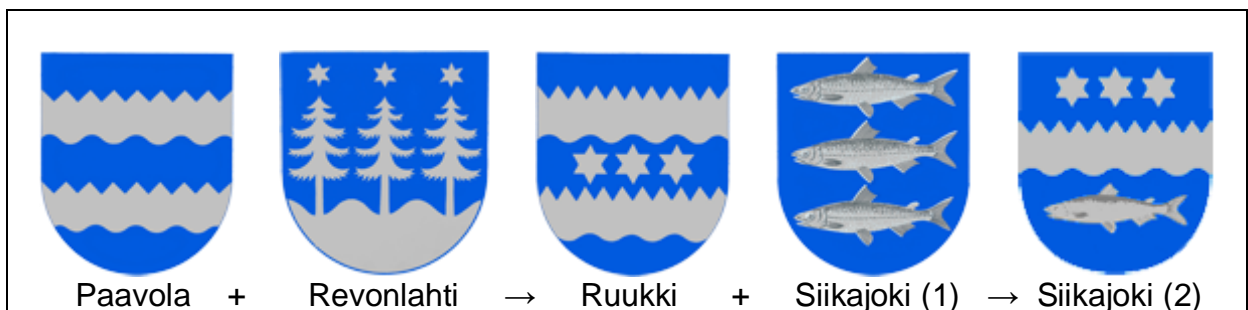
Kuntien yhdistyessä on uudelle saatava oma tunnus. Vaakunoiden käytöstä kuntaliitosten yhteydessä on vakiintunut kolme toimintatapaa. Kun pienempi kunta liittyy suurempaan, valitaan uuden alueen vaakunaksi toisen, yleensä isomman tai ydinkunnan vaakuna. Esimerkiksi kun Metsämaan kunta liitettiin 1976 Loimaan maalaiskuntaan, tuli uudeksi vaakunaksi Loimaan vaakuna. Metsämaan

⁶³ Mäkelä & Retti 2008, s. ; Suomen kuntaliiton kotisivun tilastot perustuvat Tilastokeskuksen julkaisuihin.
<http://www.kunnat.net/fi/tietopankit/tilastot/aluejaot/Sivut/default.aspx>

aikaisemman kunnan vaakuna jäi paikallisen kyläyhdistyksen käyttöön. Toisaalta vuonna 2005, kun Loimaan kaupunki ja maaliskunta yhdistyivät, valittiin suurkunnan uudeksi vaakunaksi Loimaan maalaiskunnan vaakuna.

Toinen vaihtoehto on yhdistää liittyvien jäsenkuntien vaakunatunnuksia toisiinsa. Niin tehtiin esimerkiksi 1974, kun Alaveteli ja Teerijärvi olivat yhdistyneet Kruunupyyn kanssa muutamaa vuotta aikaisemmin. Uuden vaakunan aihe on koostettu Alavetelin aurankärjestä, Teerijärven apilaristista ja Kruunupyyn kruunusta. Uuden Siikajoen vaakunan historia on samankaltainen, mutta sulautumisprosessi on ollut peräti kaksinkertainen. Kunta syntyi vuonna 2007 Ruukin ja Siikajoen yhdistyessä. Ruukin kunta oli puolestaan muodostettu jo vuonna 1973 Revonlahden ja Paavolan yhdistyessä. Siikajoen nykyisessä vaakunassa tähdet ovat peräisin Revonlahden vaakunasta, yläreunaltaan sahakorkoinen ja alareunaltaan aaltokorkoinen hirsipöytä on peräisin Paavolan vaakunasta ja kala Siikajoen entisestä vaakunasta. Vaikka järjestely vaikuttaa sekavalta, lopputulos saattaa joskus olla myös heraldisesti tyydyttävä. Kansallisarkiston heraldinen lautakunta ei kuitenkaan suosittele tätä tapaa.⁶⁴

Kuva 10. Siikajoen nykyisen vaakunan tausta

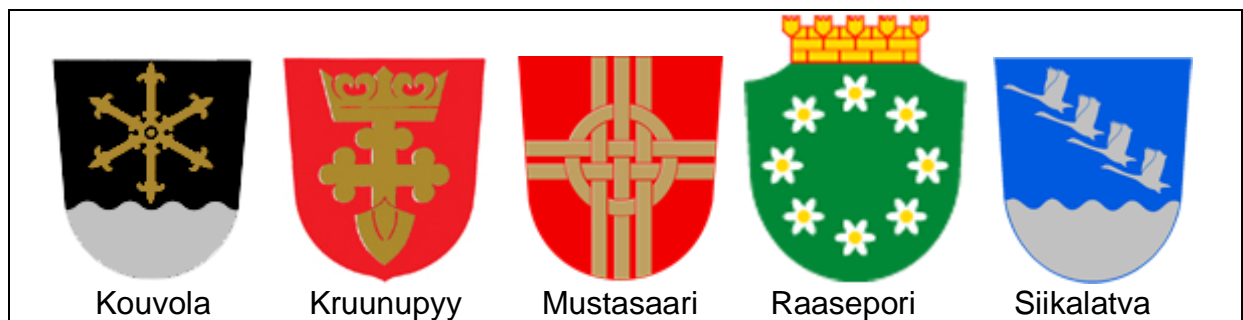
KA, Europeana Heraldica. Tekijät vas.: Olof Eriksson, Markus Niinimaa/Kaj Kajander, Olof Eriksson, Olof Eriksson, yhdistetyn vaakunan (käytössä 2007-) tekijää ei ole tiedossa.

Kolmas vaihtoehto on laatia uudelle suurkunnalle aivan oma tunnus. Sekin voi symbolisesti kertoa jotain jäsenkunnista. Esimerkiksi nykyinen Mustasaaren kunta syntyi vuonna 1973 Mustasaaren, Koivulahden, Raippaluodon ja Björkbyn kunnista sekä mantereeseen puoleisesta osasta Sulvan kuntaa. Suurkunnan uudessa tunnuksessa on kuvattu heraldisesti kolme riukua ja kaksi jännettä, joita yhdistää rengas. Siinä on symbolisella tavalla kerrottu kuinka viidestä osasesta muodostuu jotain uutta. Myös Kouvolan uusi tunnus on muodostettu samalla tavalla. Vuonna

⁶⁴ Lähde: KA, Europeana Heraldica. Uuden Siikajoen vaakuna muodostuu liitoskuntien vaakunoiden aiheista.

2009 kuusi Pohjois-Kyminlaakson kuntaa lakkautettiin ja niiden tilalle perustettiin yksi uusi kunta. Kouvolan uudessa vaakunassa on siksi kuvattu liljapäinen, kuusipuolainen sideruusuke. Siikalatvan kunnan muodostivat 2009 Kestilä, Piippola, Pulkkila ja Rantsila. Uuden vaakunan neljä lentävää joutsenta viittavat liitoskuntien lukumäärään.

Kuva 11. Suurkuntien vaakunoita

KA, Europeana Heraldica. Tekijät vas.: Tapani Talari, Gustav von Numers, Gustav von Numers, Henrik Strömberg ja Mikko Savolampi.

Uuden kunnan vaakunan valinta on usein herättänyt paljon keskustelua kuntalaisten piirissä. Onkin ymmärrettävää, että omasta tutusta tunnuksesta on joskus vaikea luopua. Toisaalta kaikki kuntalaiset eivät aina koe vaakunatunnusta omakseen tai se voi olla muuten vain saman tekevä, kuten Minna Mäkinen toteaa haastatteluihin pohjautuvassa tutkimuksessaan (2007). Säynätsalossa ”...entinen vanha työläismiljöö ei ole vaakunoita niinkään arvostanut vaan sitä on pidetty enemmän herrojen juttuna”. Vaakunan aihevalinta ja toteutus voi aiheuttaa kiivastakin mielipiteiden vaihtoa myös alan ammattilaisten parissa. Viimeksi vuonna 2009 syntyneen Raaseporin uutta vaakunaa on heraldiikan asiantuntijoiden verkkosivustolla moitittu jopa epäheraldiseksi.⁶⁵

Paikallisen tutun tunnuksen vaihto on yleensä ollut hyvin herkkä aihe, ja samanlainen polemiikki on virinnyt myös uuden kunnan nimestä. Jos yhteistä päätöstä ei ole syntynyt, on ollut helpompi keksiä uudelle kunnalle kokonaan uusi nimi tai tunnus. Monet suurkunnat ovatkin järjestäneet kilpailuja tunnuksen löytämiseksi. Toisaalta Kuntaliitosten myötä monia vaakunoita on jäänyt pois virallisesta käytöstä. Niitä on Suomen Kuntaliiton suosituksesta ehdotettu käytettäväksi edelleen paikallisten seurojen ja järjestöjentoiminnassa. Samaa on ehdottanut Suomen Kotiseutuliitto.

⁶⁵ Mäkinen 2007, s. 116-117; viitattu keskusteluun www.heraldik.se -verkkosivustolla vuonna 2008: http://www.heraldik.se/heraldica/topic.asp?TOPIC_ID=850

Esimerkiksi Säynätsalon kunnan sulautuessa Jyväskylään 1993, jäi vanha vaakuna vielä aikaisemman kunnantalon sekä Kuntotalon seinälle, ja otettiin Säynätsaloseuran tunnukseksi. Nykyään myös joillakin kaupunginosilla voi olla niille varta vasten luotuja omia tunnuksia, esimerkiksi Espoon kaupunginosat Westend ja Olari. Tosin nämä vaakunat ovat ilman virallista asemaa.⁶⁶

3.4 Kunnallisvaakunoiden käyttö

Jo kunnallisvaakunoita luotaessa tiedettiin, että niillä olisi lukemattomia käyttötapoja ja sovelluskohteita. Kunnanvaakuna-asetuksella 1949 haluttiin kuitenkin rajata vaakunan käyttö kunnan yksinoikeudeksi ja estää näin se liittäminen kaupallisiin ja poliittisiin yhteyksiin. Vaakunan käytöstä päättää aina kunnanhallitus.

Kunnallisvaakunat esitetään graafisesti yleensä niin kutsuttuina kontuuripiirroksina eli ääriiviakuvioina. Heraldisesti ei kyseessä ole oikea vaakuna, silloin kun painatuksessa käytetään vain yhtä väriä, tavallisesti mustaa. Koska vaakunat ovat kuitenkin hyvin erilaisia, ei erehtymisen vaaraa juuri ole. Joitakin samankaltaisuuksia toki löytyy, esimerkiksi Kuhmoinen, Paavola ja Saarijärvi muistuttavat kovin toisiaan, samoin Helsinki ja Hamina. Mustavalkoisena kuvattuina vaakunoiden värierot eivät käykään selkeästi ilmi.

Pintakuviona vaakuna esitetään joko yksi- tai monivärisenä. Sanomalehtien yksiväripainatus ei tässäkään tapauksessa tee vaakunaa täysin tunnistettavaksi. Kolmiulotteisena kuviona vaakuna voi olla luonnonvärinen, esimerkiksi kiveen veistettynä tai se on puisena väritetty vaakunaselityksen mukaisesti. Kolmiulotteisena vaakunoita näkee esimerkiksi kuntainliittojen omistamien oppilaitosten ja sairaaloiden seinillä. Isoin yhtenäinen kokoelma on Suomen Kuntaliitolla.

Tärkein kunnallisvaakunan funktioista on olla kunnan virallinen tunnus, erotukseksi muiden kuntien, virastojen ja liikelaitosten, yhdistysten ja seurojen tai sukujen ja yksityisten kansalaisten käyttämistä tunnusmerkeistä. Tällaisena vaakunaa käytetään esimerkiksi kunnan leimasimessa ja kirjepapereissa sekä virallisissa julkaisuissa ja

⁶⁶ Suomen Kuntaliiton yleiskirje 7/80/2007. Suomen Kotiseutuliiton hallituksen kokouspöytäkirja 2007/5 (2.10.2007). "Vanhat kunnanvaakunat pölyttyvät varastossa", Kuntalehti 12.5.2008. - "Säynätsalon vaakuna herää henkiin", Keski-suomalainen 25.10.2006.

kutsukorteissa. Vaakunaa käytetään myös ajoneuvojen, työkoneiden ja muun kunnan kaluston merkitsemisessä.

Vaakunalla on merkitystä myös vakuutena, ja antamaan arvokas lisä esimerkiksi kunnan muisto- ja lahjaesineisiin sekä palkintoihin ja kunniakirjoihin. Koristeena vaakunaa käytetään kunnanvaltuuston istuntosalin seinällä sekä kunnan- tai kaupunginviraston julkisivussa. Monen 1800-luvulla rakennetun kaupungintalon fasadissa onkin itseoikeutetusti kaupungin kiveen hakattu vaakuna, esimerkiksi Helsingissä, Jyväskylässä ja Oulussa. Ne ovat tavallisesti olleet myös alkuperäisen rakennusajan tyylin mukaisia. Vaakunaa käytetään myös kuntien muissa toimipisteissä, kuten kouluissa tai päiväkodeissa. Vaakuna edustaa kuntaa myös matkailuesitteissä sekä kunnan rajalle pystytetyissä opaste- ja rajakilvissä.

Vaakunoilla on ollut muutakin käyttöä esimerkiksi pinsseissä, kaikenlaisissa matkamuiistoesineissä, viireissä ja postikorteissa sekä pitäjänhistorian kansilehdellä. Kuopion kaupunki tarjosi 1990-luvulla vierailleen mesimarjalikkööriä kaupungin vaakunalla koristellusta pullosta. Kolmisenkymmentä vanhaa kaupunkia sai vaakunallaan koristetun erikoispostimerkin täyttäessään määrävuosia 1946-1995. Uudempiin vuosina 2000-2006 julkaistuihin juhlamerkkeihin vaakunaa ei ole kuitenkaan enää laitettu. Tampereen vanha kaupunginvaakuna, jota on myös moitittu epäheraldiseksi, on kuitenkin saanut vielä kunnian esiintyä kaupungin pormestariaan varten teettämässä omakuvapostimerkissä.⁶⁷

Kunnallisvaakunaa käytetään myös paikallisissa kotiseutujulkaisuissa ja pitäjänlipussa tai -viirissä. Vaakuna pöytästandaarissa on vakiintunut muistolahjana. Muutama kaupunginjohtajakin on saanut vaakunatunnuksen exhibrikseensä. Erikoisempaa käyttöä edustaa vaakuna-aiheinen ryijy tai kanavatyö. Vammalassa ja Lappeenrannassa on ollut puutarhurin luoma kukkaistutus, johon on toteutettu vaakuna-aiheen toisinto. Joskus käyttöyhteys ei ole ollut tarpeeksi arvokas, esimerkiksi 1950-luvulla paheksuntaa herätti vaakunan käyttö T-paidan rintamuksessa. Mielipiteet ovat sittemmin muuttuneet sallivammiksi. Kunnanhallituksen tehtävänä on edelleenkin valvoa, että vaakunaa käytetään kaikin puolin asiallisesti.⁶⁸

⁶⁷ Aamulehden Moro-liite 10.4.2008, s. 9.

⁶⁸ Hammar 1978; Aamulehti 10.4.2008; Alueviesti 26.4.2006.

Kuva 12. Esimerkkejä kunnallisvaakunoiden käytöstä

Vaakunan käyttöä: rajakyltti (Puolanka/Yle), kaupungin vaakuna ja liput (Kokkola/Yle), vaakunakokoelma (Kuntaliitto/Yle), opaste (Helsinki), raitiovaunun keulassa (Helsinki/Thinkstock) ja matkailuviirissä (Rauma/six-greens blogi)

Kunnallisvaakunoita on voitu käyttää myös kunnallishallinnon ulkopuolella. Esimerkkinä ovat joidenkin paikkakunnalla toimivien yhdistysten, seurojen tai yritysten liput ja tunnukset. Vaakuna liitettynä tunnukseseen pyrkii korostamaan yhteisön yhteyttä tiettyyn kotipaikkaan. Eräät urheiluseuratkin ovat voineet saada oikeuden käyttää kotipaikkansa vaakunaa. Niinpä Lemun vaakunan nelipuolainen pyörä ja apilaristi esiintyvät myös Lemun Visa Football Clubin tunnuksessa. Seurojen tunnuksissa voi olla myös vapaammin sovellettuja vaakuna-aiheiden mukaelmia. Esimerkiksi Kauhajoen Karhun tunnuksessa esiintyy sama karhunpää kuin kaupungin vaakunassa. Oulun Palloseuran tunnuksessa taas on kuvattu Oulun kaupungin vaakunasta tuttu nelitorninen linna ja lohi.⁶⁹

Toinen suuri ulkopuolinen ryhmä ovat purjehdusseurojen liput, joissa on käytetty alue- ja paikallisvaakunoita jo 140 vuoden ajan. Eri venekuntien lipuissa esiintyy lippumerkkeinä yli viisikymmentä kunnanvaakunaa. Esimerkiksi Loviisan kaupunki antoi luvan käyttää vanhaa Pernajan kunnan vaakunaa Pernajan Saariston Merenkävijät ry:n lipputunnuksena. Pernaja liitettiin 2010 Loviisaan ja sen vaakuna jäi näin pois virallisesta käytöstä. Pohjois-Päijänteen pursiseuran tunnuksessa on

⁶⁹ Tekstissä mainittujen urheiluseurojen internetsivut.

taas sopivasti Jyväskylän vaakunasta tuttu edestäpäin kuvattu punainen vene. Vaakunassa kuva on epäheraldinen, mutta logoa eivät koske samanlaiset säännöt. Turun pursiseuran tunnuksessa on puolestaan Turun kaupungin vaakunasta tuttu goottilainen A-kirjain.

Kunnallisvaakuna yksityisen yrityksen tunnuksissa on harvinaisempi. Kuitenkin ainakin Helsingin vaakuna esiintyi kaupungissa 1950-luvulta 1990-luvulle toimineen lääkeyhtiö Oy Pharmacal Ab:n pöytästandaarissa yhdessä yrityksen logon kanssa. Vielä ennen vuotta 1970 saattoi myös monella paikkakunnalla toimiva apteekkari varustaa signatuurinsa eli lääkemääräyslipukkeen kaupungin tai kunnan vaakunalla. Sitten apteekkien lomakeuudistus poisti vaakunat ja muutkin hienot tunnuksset.⁷⁰

Kunnallisvaakunoiden käyttöalue on siten kaiken kaikkiaan hyvin laaja. Tunnuksen funktio on erottautuminen, mutta toisaalta myös yhteisön sisäisen me-hengen vahvistaminen. Mukana kunnan erilaisissa hallintofunktioissa, tapahtumissa ja muistoesineissä vaakuna kertoo yhteisöstä ulospäin. Vaakunan käyttö on laajentunut myös kuntaa lähellä oleviin organisaatioihin, urheiluseuroihin ja järjestöihin, jotka kunnan luvalla voivat lisätä vaakunan omiin tunnuksiinsa.

4 KUNNALLISVAAKUNOIHIN RINNASTETTAVAT TUNNUKSET

4.1 Luovutetun Karjalan pitäjätunnuksset

Siirtokarjalaiset ovat organisoineet jo vuodesta 1940 alkaen aktiivista toimintaa Karjalan liiton ja sen paikallisyhdistysten sekä pitäjänseurojen kautta. Aluksi pääpaino oli karjalaisten evakkojen etujen valvonnassa, kuten elinkeino- ja asutustoiminnassa. Mutta 1960- ja 1970-luvulta alkaen liiton toiminta on laajentunut erittäin monipuoliseksi kulttuurin alalle. Se käsittää nykyisin esimerkiksi karjalaiset kesä- ja pitäjäjuhlat, lehdet ja pitäjäkirjat, urheilu- ja harrastuspiirit, karjalaisen perinteen keruun, matkat luovutettuun Karjalaan, sukuseuratoiminnan sekä pitäjien perinneseurat ja -säätit. 1980-luvulta alkaen pitäjäseuroille alettiin luoda myös omia

⁷⁰ Hopealeijona 2004:20, s. 8-17; tekstissä mainittujen seurojen internetsivut; Galenos 1969:1, s. 21-32.

tunnuksia. Nämä luovutetun Karjalan pitäjien perinnevaakunat ovat tässä sopivaa vertailuaineistoa suomalaisille kunnallisvaakunoille.⁷¹

Vaakunoiden syntyprosessi muistuttaa kunnallisvaakunoiden luontia. Vuonna 1945 vain kolmella Karjalan kaupungilla eli Viipurilla, Käkisalmeella ja Sortavalalla oli oma vaakuna. Pitäjänvaakunoita, lippuja ja viirejä on laadittu pitäjänseurojen tunnuksiksi 1950-luvulta lähtien, vanhin tunnus on vuodelta 1953. 1960-luvulta ei ole tehty yhtään tunnusta mutta 1970-luvulta jo kaksi. Aktiivisempi suunnittelukausi käynnistyi vasta 1980-luvulla, jolloin syntyi kaikkiaan 11 vaakunaa. Seuraavalla vuosikymmenellä 1990-1999 tehtiin yhteensä 14 vaakunaa ja vuodesta 2000 lähtien tähän mennessä kolme.⁷²

Nykyään Karjalan perinneyhteisöjen tunnuksia on jo yli 50 kappaletta. Leeni van Tulderin kokoamassa kirjassa (2012) on kuvattu 42 vaakunaa ja 6 pöytästandaaria. Pääosan kirjan sivuista vie tietenkin Karjalan kaupunkien ja pitäjien esittely. Kirjassa ei ole mainittu vaakunoiden suunnittelijoita, eikä siinä ole liioin vaakunaselityksiäkään. Näitä ei ole eräitä poikkeuksia lukuun otamatta esitelty Karjalan liiton sivuillakaan, mutta ne on löydettävissä Railon, Stürmerin ja Talarin vaakunateoksesta (2006). Suomen heraldisen seuran julkaisema teos esittelee 29 seuran vaakunarekisteriin vuoden 2005 loppuun saakka merkittyjä vaakunoita. Kirjan julkaisemisen jälkeen rekisteröidyt kolme vaakunaa on julkaistu Suomen heraldisen seuran kotisivulla. Ne ovat kolmen pitäjäseuran tai -säätiön uudet tunnukset, jotka poikkeavat hiukan van Tulderin kirjassa esitetyistä, tavallisesti vain pöytästandaarin muodossa olevista.⁷³

Karjalainen vaakunakokoelma on esillä Helsingissä Karjala-talon juhlasalissa ja myös Suomen kuntaliiton tiloissa. Vaakunoiden muotoilijoina on useita heraldiikan ammattilaisia. Eniten tunnuksia on muotoillut heraldikko Jukka Suvisaari (6 kpl), muita suunnittelijoita ovat olleet esimerkiksi Olof ja Salme Eriksson (2+1 kpl) sekä Jouni Jäppinen ja Tapani Talari (molemmat 2 kpl). Muuten miesvaltaisessa suunnittelijajoukossa on myös kaksi muuta naista, Maija Paakki ja Alma Ulvelin.

⁷¹ Turunen 2004, s. 90-99 ja 396-403; Karjalan liiton verkkosivut osoitteessa: <http://www.karjalanliitto.fi>

⁷² Laskelma Suomen heraldisen seuran vaakunarekisterissä julkaistuista karjalaisista pitäjänvaakunoista, joita on 2013 mennessä rekisteröity yhteensä 31 kpl.

⁷³ Van Tulder 2012; Railo & Stürmer & Talari 2006. - Karjalan liiton sivulla on esitelty pitäjänvaakunoita ja lippuja: <http://www.karjalanliitto.fi/index.phtml?s=153>; Suomen heraldisen seuran vaakunarekisteri on osoitteessa: <http://www.heraldica.fi/Toiminta/Rekisteri/rekisteri.htm>

Yksittäisiä tunnuksia ovat muotoilleet lisäksi Armas Hutri, Kaj Kajander, Gustaf von Numers ja Harri Uimonen. Pitäjien perinnevaakunoiden käyttöön ottoon ei ole tarvittu arkistoviranomaisten lausuntoa.

Vaakunat muistuttavat aiheiltaan paljon suomalaisia kunnallisvaakunoita. Aiheet liittyvät pitäjien entisiin elinkeinoihin tai kuvaavat asioita, joista pitäjät ovat olleet tunnettuja, esimerkiksi Sakkolan porsaas ja Viipurin rinki. Suomenlahden saarien tunnuksina esiintyvät esimerkiksi Seiskarissa vorota-kelkka, jolla saatiin talvinuotta jään alta ylös. Tytärsaarella aiheena on puolestaan majakka ja Lavansaarella purjeet. Muita karjalaisuuden tunnuksia ovat esimerkiksi Korpiselän ja Suistamon kantele sekä ortodoksinen risti, joka puuttuu tyystin suomalaisten kunnallisvaakunoiden kuvastosta. Monen vaakunan värityksessä toistuvat Karjalan liiton omaksumat värit punainen ja musta, paitsi rannikkopitäjissä ja Suomenlahden saarissa, joiden vaakunoiden päävärit on hopea ja sininen. Värejä on yleensä vain kaksi tai kolme.⁷⁴

Luovutetun Karjalan pitäjien tunnukset liittyvät maa-alueeseen, johon ei ole enää olemassa mitään hallinnollista yhteyttä, toisin kuin kunnallisen itsehallinnon piirissä olevilla kunnilla. Pitäjänvaakuna on näin uusi yhdistävänä tekijä luovutetun alueen entisille asukkaille ja heidän jälkeläisilleen, vaikka he ovatkin hajautuneet eri puolille Suomea. Vaakunoiden tärkein funktio onkin luoda yhteyttä ja pitää yllä kotiseututunnetta. Ne ovat siten merkittävä karjalaista paikallista identiteettiä luova ja ylläpitävä tekijä.

Kuva 13. Luovutetun Karjalan pitäjänvaakunoita

Kuvat: Karjalan liitto ja Wikipedia. Tekijät vas.: Gustav von Numers, Tapani Talari, Jouni Jäppinen, Jukka Suvisaari ja Olof Eriksson

⁷⁴ Suvisaari 2002, s. 27-29; Sukuviesti 1992:4, s. 12.

Pitäjien vaakunoilla ja lipuilla on näkyvä paikka karjalaisten vuosittaisissa juhlissa. Vaakunat koristavat myös perinneseurojen laatimia pitäjänhistorioiden kansilehtiä. Pitäjänvaakunasta tehty pinssi on myös monen siirtokarjalaisten jälkipolveen kuuluvan rintapielessä. Lakkautettujen suomalaisten kuntien vaakunoita tultaneen käyttämään juuri samalla tavalla, luomassa paikallisyhteisöjen tasolle historiallista yhteenkuuluvaisuuden tunnetta. Monet entiset kunnat ovatkin luovuttaneet oikeuden vaakunansa käyttöön paikallisille perinneyhdistyksille.⁷⁵

4.2 Kuntien liikemerkit ja logot

Kunnanvaakunoiden rinnalle on jo 1990-luvulta lähtien laadittu uusia liikemerkkejä tai logoja. Kilpailevan tunnuksen käyttöä on kritisoitu varsinkin heraldiikan ammattilaisten parissa, mutta toisaalla liikemerkeille on ollut myös puoltajia. Vaakunoiden kuvasto on luonteeltaan historiallista ja liittyy vankasti perinteeseen, ja sen on siksi koettu vastaavan huonosti muutosherkän ympäristön trendeihin. Innostus uusiin liikemerkkeihin johtuu myös siitä, että julkishallinto etsii esikuvia yritysmaailmasta. Juhani Kuusanmäki on kutsunut kehitystä ”visuaaliseksi perestroikaksi”. Hänen mukaansa liikemerkit olivat Ruotsissa vieläkin yleisempiä ja sielläkin muutos heijasteli hallinnon muutosta.⁷⁶

Esimerkiksi kunnan elinkeinotoiminnassa liikemerkki tai logo on kaupallisempi vaihtoehto ja sen sisältöä on vaakunaa helpompi muunnella erilaisiin tarpeisiin. Staattiselta vaikuttava vaakuna edustaa kunnan imagon luomisessa yhtä ulottuvuutta, liikemerkillä tai logolla luodaan taas toisenlaisia mielikuvia ja brändiä. Vaakunoilla ja liikemerkeillä on paljon yhteistä, mutta kuten tarkempi vertailu osoittaa, molemmille on jo vakiintunut erilainen käyttötarkoitus. Vaakunoita käytetään tavallisesti kunnan virallisissa tilaisuuksissa, ja yhteyksissä, joissa vaakuna luo niihin arvokkaan lisän.

Seuraavassa asetelmassa olen verrannut kunnallisvaakunoiden ja kuntien uusien liikemerkkien tai logojen eräitä ominaisuuksia. Luonnehdinnat ovat vain suuntaa-

⁷⁵ ”Sammatti-seura sai Sammatin kunnan vaakunan käyttöoikeuden”. Suomen Kotiseutuliiton jäsenkirje 1/2009 (10.2.2009).

⁷⁶ Suomen kunnat 1989:23, s. 24-25. Juhani Kuusanmäki oli tuolloin Heraldisen lautakunnan sihteeri.

antavia, eivät absoluuttisia totuuksia, mutta vertailussa paljastuu olennaista kummastakin.⁷⁷

Kunnallisvaakunat ja kuntien liikemerkit tai logot

Ominaisuus	Kunnallisvaakuna	Liikemerkki tai logo
Perusjoukko	Vajaat 500 suomalaista kunnanvakunaa	50.000 - 100.000 (?) liikemerkkiä tai logoa
Alkuperä	perustuu vaakunaselitykseen, josta voidaan tehdä useita visuaalisia tulkintoja	perustuu luovaan ideaan, jota voidaan varioida
Tekijät	heraldikot eli heraldiikan asiantuntijat	graafikot, muotoilijat yms.
Edustaa	Käyttötaidetta	mainontaa
Normit	perustuu heraldiikan sääntöihin	periaatteessa ei sidottu normeihin
Luonne	arvokas, perinteinen, konservatiivinen, jähmeä, staattinen, suuntautuu historiaan, on kunnan virallinen tunnus; joidenkin mielestä elitistinen?	kaupallinen, moderni, vapaamielinen, joustava, dynaaminen, suuntautuu tulevaisuuteen, luo mielikuvaa, imagoa ja brändiä; joidenkin mielestä kansanomaisen?
Värit	käytössä vain puhtaat värit (6)	käytössä kaikki värit
Tunnus	heraldiset tunnukset, osa symbolisia, eivät realistisia vaan tyylliteltyjä, erottuvat visuaalisesti	vapaa muoto, myös tyylliteltyjä, kilpailee huomiosta kaikkien muiden tunnusten joukossa
Muoto	vakio, sidottu kilven muotoon	ei muotoon sidottu
Aiheen käsittely	ei sallittu realistisia aiheita, aiheet on tyyllitelty ja yksinkertaistettu	ei ennalta rajoituksia
Ilmiasu ja muunneltavuus	"ajaton", voidaan varioida kunkin ajan tyylin mukaiseksi, aina sama käyttöyhteydestä riippumatta	trendikäs, muunneltava, voidaan tarvittaessa modernisoida tai uusia myös kampanjaluontoisesti
Erottuvuus	hyvä (1 / 500)	huono (1 / 50.000 - 100.000)
Suojaus	käytöstä säädetty kuntalaissa. Myös suojaavaa lainsäädäntöä valmisteltu, mutta ei hyväksytty; rekisteröintiä on rajoitettu tavaramerkki- ja mallisuojailla	liikemerkkien käyttö on suojattu tavaramerkkilaila ja mallisuoja-lailla
Käyttö	kunnan omat hallintoelimet, omaisuus, rakennukset; viralliset tilaisuudet ja käyttöyhteydet; vaakuna "teitittelee"	rekrytointi-ilmoitukset, matkailu, mielikuvamainonta; kaupalliset tilaisuudet ja käyttöyhteydet; logo tai liikemerkki "sinuttelee"

Liikemerkit esiintyvät eniten kaupallisissa yhteyksissä, luomassa kunnalle markkina-henkistä brändiä. Tämä on seurausta siitä, että kuntien painopiste on siirtynyt viime vuosikymmeninä kunnan hallinnosta erilaisten palveluiden tuottamiseen. Samalla kasvaa tarve laatia näiden palveluiden markkinoijille kullekin oma tunnus. Kunnan yhteisen liikemerkin lisäksi voi myös kunnan eri liitoiminta- ja palveluyksiköillä olla oma tunnus. Tunnusten käyttö poikkeaa eri kunnissa hieman, niin että esimerkiksi Helsingin, Vantaan ja Kauniaisten kaupungit käyttävät vaakunaa myös virallisissa

⁷⁷ Esimerkiksi Espoo ja Tuusula ovat suunnitelleet tai käyttävät vaakunan ohella myös liikemerkkiä. Suomen Kuntaliiton mukaan vuonna 2001 jo yli puolella kunnista oli käytössä jokin muu liikemerkki kuin vaakuna. Esimerkkejä niistä on kuvassa 14.

tiedotteissaan sekä rekrytointi-ilmoituksissaan, sen sijaan Espoossa on vastaavasti käytössä liikemerkki.

Esimerkiksi Kaj Kajanderin suunnittelema Espoon kruunattu hevosenkenkä – vaakuna on ”tarkoitettu kaupungin virallisen toiminnan ja luottamuselinten symboliksi ja arvokkaaseen edustukselliseen käyttöön. Vaakunaa käytetään esimerkiksi kokousasiakirjoissa...lipuissa ja viireissä”. Sen sijaan 1998 käyttöön otettua mainostoimistolla logoksi suunniteltua tiedonmunaa (kuva 14.) käytetään kaupunkia käsittelevissä verkkojulkaisuissa ja painotuotteissa. ”Tunnus viestii kaupungista innovatiivisena hyvän elämisen ja yrittämisen kaupunkina” Logon haluttiin alunperin ilmentävän kaupungin tavoittelemaa imagoa teknologiakaupunkina. Kaupungin silloisen viestintäjohtajan mukaan: ”Espoon tavoittelee yritysmaailman toimintatapoja. Emme halua olla palvelujen tuottaja, vaan järjestäjä...käytämme vaakunaa virallisissa yhteyksissä, silloin kun teitittelemme. Markkinointitunnus sinuttelee.”⁷⁸

Viime aikoina taas Espoossa on keskusteltu, voitaisiinko logosta jo kokonaan luopua. Asiasta valtuustoaloitteen kesällä 2012 tehneen demareiden valtuustoryhmän puheenjohtajan mukaan ”Meillä on upea historia ja pitkät perinteet. Identiteettiä kaivatan jäähallin katsomoissa ja jalkapallokentillä, että koetaan Espoo omana kaupunkina. Tarvitaan selkeä tunnus, joka yhdistetään Espooseen”. Enemmistö valtuutetuista haluaa luopua ”epäonnistuneesta hässäkästä, joka ei avaudu kaupunkilaisille”. Kaupungin nykyisen viestintäjohtajan mielestä se ei ole kuitenkaan niin yksinkertaista, koska samalla pitäisi uudistaa koko visuaalinen ilme ja graafiset ohjeet. Logosta luopuminen maksaisi hänen mukaansa muutama satatuhatta euroa. ”Jos logosta luovutaan, on se tehtävä suunnitellusti, ehjästi ja tyylikkäästi”. Aloite ei kaupunginhallituksen käsittelyssä lopulta johtanutkaan tulokseen.⁷⁹

Myös Kaarinalla on käytössään sekä vaakuna että logo. Vaakunaa käytetään virallisemmissa yhteyksissä, mutta logoa taas markkinointiviestinnässä ja arkisissa materiaaleissa. Samoin on ohjeistettu Pedersöressä. Liikemerkkiin liittyy yleensä kunnan nimi ja usein myös iskulause. Liikemerkistä tai logosta on tehty eri versioita erilaisiin käyttötilanteisiin. Rauman liikemerkki palautuu kaupungin vanhaan

⁷⁸⁻⁷⁹ Espoon tunnuksen ja vaakunan käyttöä on ohjeistettu kaupungin intervetsivulla. Helsingin Sanomat (15.3.1999) haastatteli viestintäjohtaja Pekka Poutasta. Helsingin Sanomat (23.5.2012) haastatteli demarien valtuustoryhmän puheenjohtaja Markku Sistosta ja viestintäjohtaja Satu Tyry-Saloo.

vaakunaan. Sotkamon tunnus on taas esimerkki kunnan juhluvuoden tunnuksesta. Kuten vaakunassakin, myös juhluvuoden tunnuksessa on aiheena Vuokatti. Vaakunoiden, liikemerkkien ja muiden tunnusten käyttöä on ohjattu kuntien laatimin graafisin ohjein, joita on julkaistu kuntien internetsivuilla.⁸⁰

Kuva 14. Kuntien liikemerkejä ja logoja

Kaupunkien ja kuntien internetsivut: Espoo, Pedersöre, Hämeenlinna, Rauma, Sotkamo ja Tuusula.

Graafikko Osmo Pasasen mukaan ainakin monet alkuaikojen liikemerkeistä olivat kehoja tai suorastaan epäonnistuneita. Niiden suunnittelu ei ollutkaan samalla tavalla ohjattua kuin kunnanvaakunoiden. Vaakunat joutuivat aikanaan käymään läpi tarkan kontrolliin ennen kuin ne hyväksyttiin. Voidaan myös kysyä, miksi kunnat haluavat sulautua yritysmaailmaan, kun ne voisivat usein erottautua myönteisesti yksilöllisillä vaakunoillaan. Liikemerkin onkin parasta olla tyylikäs ja positiivisesti puhutteleva. Sen sijaan huonolla liikemerkillä kunnan on verrattain helppo pudottaa profiiliaan.⁸¹

Paula Kangasniemi on tutkimuksessaan (2001) tarkastellut kuntien erilaisia tunnuksia. Hänen mukaansa vaakunaa korvaavien tunnusten käyttö on tutkimusajankohtana ollut melko villiä ja hallitsematonta, mikä on vaikeuttanut myös suurempien kaupunkien yhdenmukaisen graafisen ilmeen luomista. Taustalla on nähtävissä viestinnän muutos yksisuuntaisesta hallinnollisesta tiedottamisesta kohti kokonaisvaltaisempaa yhteisöviestintää, jossa myös markkinointiviestintä on saanut enemmän tilaa. Internetin käyttö on mahdollistanut lisäksi entistä monipuolisemman

⁸⁰ Helsingin ja Espoon kaupunkien sekä Kaarinan ja Pedersören kuntien internetsivut; Kangasniemi 2001, s. 1-3

⁸¹ Suomen kunnat 1989:23, s. 24-25.

viestinnän. Pysyvistä tunnuksista on samalla siirrytty aiheeltaan monimuotoisiin ja lyhytaikaisempiin kampanjaluontoisiin tunnuksiin.⁸²

5 PAIKALLISVAAKUNAT NAAPURIMAISSA

5.1 Ruotsin paikallisvaakunat

Ruotsissa heraldiikalla on pitkät perinteet, kun aatelissuvut ovat hankkineet vaakunoita jo vuosisatojen ajan. Vaikutteita on saatu esimerkiksi Keski-Euroopasta ja Baltiasta. Kunnanvaakunoita kuvataan muiden alueellisten tunnusten kanssa Clara Nevéuksen ja Bror Jacques de Wærnin toimittamassa kirjassa (1992). Nevéus tuntee hyvin alan, koska hän toimi Ruotsin valtionheraldikkona vuosina 1983-1999. Kirjassa on yhteensä 285 lähinnä 1970-luvulla uudestaan vahvistettua kunnanvaakunaa, sekä joitakin niiden aikaisempia, jo virallisesta käytöstä jääneitä versioita. Kirjan julkaisuhetkellä vuonna 1992 ainoastaan neljällä kunnalla ei vielä ollut omaa vaakunaa. Ensimmäinen ruotsalainen kunnallisvaakuna on peräisin Kinnan kunnasta vuodelta 1934. Ruotsista saatiin aluksi impulssi myös suomalaisiin kunnanvaakunoihin. Sodan aika kuitenkin hidasti hanketta, joka kypsyi vasta 1940-luvun lopulla.⁸³

Ruotsalaisia kunnallisvaakunoita on esitelty myös Kansallisarkiston Europeana Heraldica –sivustolla. Siellä on saatavilla vaakunoiden vaakunaselitys sekä tiedot suunnittelijasta. Sähköisen sovelluksen ansiosta vertailu suomalaisiin vaakunoihin on helpompaa kuin kirjoista. Aikaisemmin vertailua on voinut tehty myös esimerkiksi laatimalla vaakunakortistoja. Manuaalinen lajittelu on kuitenkin hidasta. Tässä opinnäytetyössä on käytetty molempia lähteitä.⁸⁴

Ruotsissa toteutettiin suuret kuntauudistukset vuosina 1952 ja 1971. Niiden tuloksena syntyi paljon uusia kuntia ja myös vaakunoita muotoiltiin uudelleen. Ruotsissa vaakunoita hallinnoi Statsheraldikerämbetet. Vaakunoita ovat laatineet esimerkiksi valtionheraldikot. Aikaisemmin vaakunoille tarvittiin kuninkaallinen

⁸² Kangasniemi 2001, s. 1-3.

⁸³ Tutkimuksen aineisto kuvattu kirjassa Nevéus & de Wærn 1992; Bäckmark & Wasling 2001.

⁸⁴ KA, Europeana Heraldica; Bäckmark & Wasling 2001, s. 33.

vahvistus. Vuodesta 1974 alkaen rekisteröinti on tehty patentti- ja rekisterilaitoksessa.⁸⁵

Ruotsin vaakunakuvastossa on erotettavissa joitakin erityispiirteitä, vaikka ne yleisesti ottaen ovatkin aihepiiriltään melko samanlaisia kuin Suomessa. Vaakunakilven jaot sekä airutkuviot sekä käytetyt korot ovat samoja kuin Suomessa. Sen sijaan eräitä Ruotsissa yleisiä aiheita ei esiinny lainkaan Suomessa, kuten runsaudensarvi ja palmunlehti. Samoin ruotsalaisten tyypilliset vaakunaeläimet leijona ja griippi puuttuvat kokonaan suomalaisista kunnanvaakunoista. Leijona esiintyy vain Pietarsaaren kaupungin vaakunassa sekä Suomen valtakunnan vaakunassa. Siihen aihe periytyy Willem Boyn tekemästä Kustaa Vaasan hautamuistomerkestä, joka valmistui kokonaan 1580-luvulla.⁸⁶

Ruotsin vaakunaeläimistöissä on Suomeen verrattuna muitakin eroja: haukka, pöllö, metsokukko, kettu, jänis, kampela ja ankerias ovat tyystin ruotsalaisia, sen sijaan ahma, ilves ja nahkiainen taas suomalaisia. Mehiläinen ja mehiläispesä esiintyy vain ruotsalaisilla. Luonnonkasveista kielo ja vanamo esiintyvät vain Ruotsissa, hyötykasveista vastaavia ruotsalaisia aiheita ovat humala ja sokerijuurikas.

Ruotsissa on pariinkin vaakunaan kuvattu muinaisia kalliopiiirrosten aiheita. Ruotsissa myös viikinkilaivoja on useita, mutta Suomessa aihe esiintyy vain Ahvenanmaalla. Suomalaisia erikoisuuksia ovat haahlat ja marskinsauvat. Samoin lyyra, harppu, viulu ja kantele näyttävät esiintyvän vain Suomessa. Useita kansanomaisia esineitä on kuitenkin molempien maiden kuvastossa kuten riukuaita tai puiset käyttöesineet. Keritsimet ja sirppi esiintyvät vain Ruotsissa, mutta matkavakka, leili, haarikka ja tukkisakset vain Suomessa.

Ruotsalaisessa kuvastossa on paljon elinkeinoihin ja teollisuuteen viittaavia aiheita, joista höyryvasara, lasinpuhalluspiippu ja posliinipolttouuni esiintyvät vain Ruotsissa. Ihmishahmoista seppä on kuvattu parissakin ruotsalaisessa vaakunassa.

Erityisen paljon on keskiaikaisen perinteeseen liittyviä pyhimysten kuvia. Aihepiiri on edustettuna hyvin Suomessakin, mutta kuvatut henkilöt eivät ole samoja.

⁸⁵ Tietoja kunnallisvaakunoista on osoitteessa: Riksarkivet, Handledning för kommunvapnens användning; <http://www.riksarkivet.se/default.aspx?id=16271&refid=16272>

⁸⁶ Rancken & Pirinen 1949, s. 35-36.

Ruotsalaisia vaakuna-aiheita ovat apostolit Pietari ja Paavali, Tukholman suojelija Erik, arkkienkeli Mikael sekä Olof ja Botvid. Ruotsissa esiintyy myös useita naispuolisia uskonnollisia hahmoja: Birgitta, Ragnhild ja Helena. Vaikka esimerkiksi Pyhä Birgitta on vaikuttanut sääntökuntineen myös Suomessa, ovat täällä naishahmoista vaakunoihin päässeet vain Neitsyt Maria ja Pyhä Katariina. Kirkolliseen kuvastoon liittyvät Ruotsissa myös munkki, karitsa, kalkki ja kerubi, joita ei tavata Suomessa.

Vaakunoita keskenään verrattaessa on muutamien heraldisten aiheiden samanlainen käsittely ilmeistä. Esimerkiksi Toivakan ja Svalövin kylvömiehet muistuttavat hyvin paljon toisiaan. Pukin pää on niin ikään kuvattu samalla tavalla Pukkilassa ja Ljusdalissa. Taivassalon hansalaiva eli koggi on samankaltainen kuin Västevikin vaakunassa. Myös Liperin ja Täbyn tai Kindan toistoristit ovat samanlaisia, kuten myös Keikyän ja Bromöllan silta ja myllynratas. Myllynratas esiintyy vielä yksinään sekä Forssan ja Koski Tl:n että Nackan vaakunoissa. Myös tammen kuvaus on samanlainen Tammissaarella ja Eksjössä kuten koivunkin Juukassa ja Gnästassa. Esimerkkien vaakunoilla on melko samanlainen vaakunaselitys, jonka perusteella graafinen toteutuskin on ollut melko samankaltainen. Heraldikassa on myös vakiintunut tapa kuvata joitakin aiheita aina tietyllä tapaa. Täysin identtisiä esimerkkien kuvaparit eivät kuitenkaan ole.

Kuva 15. Yhtäläisyyksiä suomalaisissa (ylärivissä) ja ruotsalaisissa (alarivissä) kunnallisvaakunoissa

KA, Europeana Heraldica. Tekijät ylärivi vas.: Gustav von Numers, Olof Eriksson, Heikki Paaer, Olof Eriksson, Ahti Hammar ja Kimmo Kara. Lähteessä ei ole nimetty alarivin ruotsalaisten vaakunoiden tekijöitä. Ne on rekisteröinty Ruotsin patentti- ja rekisterihallituksessa 1974.

Heraldisen toteutuksen analogia on havaittavissa myös vertailuparissa Kuru - Kil. Kurun vaakunassa on kuvattu sinisellä pohjalla hopeinen kiilakärki. Vaakuna on ”puhuva”, koska siinä voi nähdä kiilanmuotoisen rotkomaisen luonnonmuodostelman. Kuru-sana tarkoittaa juuri samaa. Ruotsissa on Kil-nimisen kunnan vaakunassa on kuvattuna kapea kiilakärki hopeisella pohjalla. Kil-sana tarkoittaa myös kiilaa. Toteutusidea on samantapainen vaikka kilven jako ei olekaan täysin sama.

Ruotsalaiset kunnallisvaakunat muistuttavat aihepiiriltään ja toteutukseltaan hyvin paljon suomalaisia. Yksi selitys siihen on pitkä yhteinen historia. Silti suomalaiset kunnallisvaakunat – ainakin kuntien vaakunat – ovat aiheiltaan kansanomaisempia kuin ruotsalaiset.

5.2 Viron paikallisvaakunat

Myös Virolla on vuosisataiset perinteet heraldiikassa. Monet ulkomaiset valloittajat ja aatelissuvut Saksasta, Puolasta, muualta Baltiasta, Tanskasta, Ruotsista ja Venäjältä ovat asuttaneet maata ja tuoneet oman lisänsä vaakunoiden aiheisiin. Itsenäisessä Viron ensimmäisessä tasavallassa useilla maakunnilla oli jo vaakunat, jotka laadittiin pääosin 1930-luvulla ja vahvistettiin 1937. Kaikilla vanhoilla kaupungeilla oli vaakunoiden lisäksi myös omat liput. Sen sijaan yhdelläkään kunnalla ei vaakunoita vielä ollut. Neuvostoliiton miehittettyä maan 1940, oli uusien tunnusten hankkiminen mahdotonta. Myös vanhat kansalliset tunnukset piti poistaa näkyviltä.

Viron kansallistunne sai merkittävän sysäyksen jo 1980-luvun lopulla, kun viron vanha sini-musta-valkoinen lippu saatiin ripustaa esille, ensin Tallinnan laulujuhilla ja sitten itsenäistymisen loppuvaiheessa myös Pikk Hermannin salkoon. Kun vanhat kansalliset tunnukset - lippu ja vaakuna - oli palautettu, oli uusien paikallisten tunnusten luomisen vuoro. Uusien paikallisvaakunoiden hankkiminen on merkinnyt erityisen paljon juuri miehityksestä vapautunelle ja itsenäisyytensä takaisin saanelle maalle. Omilla paikallisvaakunoilla on suuri symbolinen arvo.

Viron palautettua itsenäisyytensä vuonna 1991, oli kunnanvaakunoiden suunnittelu siten aloitettava aivan alusta. Samoin miehityksen aikana perustetuille uusille kaupungeille oli luotava tunnukset. Vaakunoiden vilkkain suunnittelukausi oli juuri

1990-luvun alkupuolella. Tallinnan kaupungilla on kaksi tunnusta: suuri ja pieni kaupunginvaakuna. Lisäksi muutamille Tallinnan kaupunginosille ja Viron kylille on muotoiltu omia vaakunoita. Tunnuksia on olemassa siis jokaisella hallinnon tasolla: kylissä ja kaupunginosissa, kunnissa ja kaupungeissa sekä maakunnissa aina valtakunnan vaakunaan.⁸⁷

Vanhat kaupunkivaakunat on kuvattu Tiiu Ojan ja Eero Medijaisen kirjassa (1993). Vaakunoiden tekoajankohtana vuosina 1919-1940 mallia otettiin etupäässä Venäjältä, mistä johtuu, että teos on täynnä venäläisen heraldiikan termejä ja näkemyksiä. Vuonna 2004 käytössä olevia kaupunkien ja kuntien vaakunoita ja lippuja on puolestaan kuvattu Taavi Paen toimittamassa kirjassa. Siinä on yhteensä 241 kunnallisvaakunaa. Lisäksi kirjassa on viidentoista maakunnan vaakunat sekä valtakunnan vaakuna. Kirjan käyttöä haittaa kuitenkin se, ettei vaakunoista ole julkaistu vaakunaselityksiä. Vaakunaselitys (vapi kirjeldus) on saatavilla kuitenkin Viron valtion virallisen tiedotusorganisaation internetsivustolla. Vaakunoita on nyt jo paljon enemmän. Vaakunan yhteydessä on mainittu lisäksi sen suunnittelija, ei tosin aina, ja lyhyt perustelu vaakuna-aiheelle.⁸⁸

Valtionkanslian julkaisemassa luettelossa on mainittu 114 vaakunan ja lipun tekijät. Tekijää ei ole ilmoitettu ollenkaan 102 kunnallisvaakunan osalta. Niiden joukossa on vanhimpia kaupunkeja. Kokonaan ilman tunnusta on vielä 10 kuntaa. Tekijöistä tunnetuin on heraldikko Priit Herodes, joka on muotoillut yhteensä 53 vaakunaa. Hän on toiminut Viron muinaismuistoyhdistyksen heraldiikkakollegiumin puheenjohtajana ja on Viron tasavallan heraldiikkaneuvoston jäsen. Herodes on suunnitellut myös kunniamerkkejä ja postimerkkejä. Toinen tunnettu tekijä on Ivo-Manfred Rebane (12 vaakunaa), joka on ollut Viron heraldisen toimikunnan sihteeri sekä myöhemmin valtionkanslian symboliikkaosaston neuvos ja valtionkanslian heraldiikkavaliokunnan johtaja. Kolmanneksi eniten vaakunoita on muotoillut graafikko Tõnu Kukk (9 vaakunaa). Muut luettelossa mainitut 40 tekijää ovat laatineet vain yhden vaakunan ja heistä kolmella henkilöllä on yhteensä neljä vaakunaa. Vuosittain vaakunoita on vahvistettu eniten 1994 (35 kpl) ja 1995 (38 kpl). Vahvistamisen on saanut myös valtaosa vanhojen kaupunkien vaakunoista.

⁸⁷ Herodes 1994 ja 1996, Rebane 2000, Oja & Medijainen 1993, Pae 2004.

⁸⁸ <http://valitsus.ee/et/riigikantselei/riigi-ja-omavalitsuste-symbolid/omavalitsuste-symbolid>

Taulukko 4. Viron vaakunoiden vahvistamisvuosi

Vahvistamisvuosi	kpl	Vahvistamisvuosi	Kpl
1991 – 1995	103	2001 – 2005	12
1996 – 2000	89	2006 – 2010	5

<http://valitsus.ee/et/riigikantselei/riigi-ja-omavalitsuste-symbolid/omavalitsuste-symbolid>; sivulla julkaistussa luettelossa ei ole ilmoitettu vahvistusvuotta seitsemän kaupungin ja kunnan osalta.

Vaakunakilven muoto on yleensä niin kutsuttu espanjalainen, alhaalta pyörästetty malli, mutta muutamissa kunnissa kilpi on muodoltaan kärjestä terävä malli, joka pohjautuu 1300-luvulla käytettyihin kilpiin. Väreissä on tavallisesti käytetty vain kahta tai kolmea väriä, joista yksi on kulta tai hopea. Viron kunnallisvaakunat ovat siten hyviä esimerkkejä yksinkertaisista vaakunoista.

Koroista useimmiten esiintyvät kuusi- ja havukoro sekä aaltokoro. Ne ovat olleet myös Suomessa hyvin suosittuja. Puhuvia vaakunoita on muutamalla kunnalla, kuten Hummuli (kimalainen), Kernu (kirnu), Kiili (sudenkorento) sekä Otepää (karhunpää). Kolme ensimmäistä kuva-aihetta eivät esiinny Suomessa. Airutkuviotkin ovat yleensä samoja kuin Suomessa. Yhtenä erikoisuutena monista kuvioista on Leisin vaakunassa esiintyvä kumottu haaruristi, se esiintyy Suomessa vain Pulkkilan vaakunassa.

Usein esiintyviä tunnuskuvia ovat karhu, tammi, apila ja pellavankukka. Karhu on hyvin suosittu myös suomalaisessa vaakunakuvastossa Tammea taas on Virossa pidetty perinteisesti pyhänä puuna, mikä osin selittää sen suosiota, esimerkkinä Orissaaren vaakuna. Tammi esiintyy myös Viron valtion vaakunassa. Apila viittaa karjankasvatukseen, ja on samalla myös pyhän kolminaisuuden symboli, esimerkkinä Väätšan vaakuna. Ruiskaunokki on ollut kansalliskukka vuodesta 1968 ja aikaisemmin myös vanha vastarinnan symboli, joka miehityksen aikana kiellettiin. Esimerkki löytyy Keilan kaupungin vaakunasta. Muita usein esiintyviä aiheita on viljantähkä, joka on yleinen hedelmällisyyden symboli. Monet vaakunoissa esiintyvät rakennukset viittaavat kansallisiin symboleihin, kuten Pikk Hermannin torniin tai paikkakunnan linnoituksiin, sekä muihin tunnettuihin maamerkkeihin kuten rannikon majakoihin, esimerkkeinä Kuresaaren ja Torgun vaakunat. Niissäkään ei ole tavoiteltu aitoa näköisyyttä vaan rakennuksen kuva on lähinnä symbolinen.

Muutamat vaakunat muistuttavat suomalaisia aiheeltaan, vaikka toteutustapa ei olekaan täysin identtinen. Esimerkiksi hirvensukuiset eläimet on kuvattu samalla tavalla Mäntsälässä (kuva 7.) ja Pukassa (kuva 15.). Vaakunakilven jako on samantapainen Vändran (kuva 15.) ja Kuusjoen vaakunassa (kuva 2.). Myös Paiden tosiinsa liittyvät ristin tavoin kuvatut viljantähkät ovat samanlaiset kuin Mellilässä, sillä erotuksella että jälkimmäisessä ne on kuvattu vinoristiristin muodossa.

Vaakunoiden aihe toistuu usein samanlaisena lipuissa. Muutamia vaakunoita on muutettu Taavi Paen kirjan ilmestymisen jälkeen (2004), esimerkiksi Kuusalun apila-aihe on sittemmin korvattu Pyhän Laurentiuksen halstarilla. Seuraavassa kuvassa on muutamia esimerkkejä virolaisista vaakunoista.

Kuva 16. Virolaisia kunnallisvaakunoita

Virolaiset kunnallisvaakunat on kuvattu Viron virallisen tiedotusorganisaation kotisivulla, internetosoitteessa: <http://valitsus.ee/et/riigikantselei/riigi-ja-omavalitsuste-symbolid/omavalitsuste-symbolid>. Tekijät: ylh. vas. Priit Herodes, lähteessä ei ole ilmoitettu ylävirin muiden vaakunoiden tekijöitä; alhaalla vas: Ivo-Manfred Rebane, kaikki muut alarivin vaakunat Priit Herodes.

Virolaisten kunnallisvaakunoiden hankkiminen on ollut samantapainen prosessi kuin vastaava suomalainen hanke, vaikka se on toteutettu hiukan nopeammassa tempossa ja vaakunoita on kaiken kaikkiaan vähemmän. Toisaalta hanke eroaa suomalaisesta sikäli, että tunnuksiin kuuluu myös vaakunan aihetta toistava lippu ja tunnuksia on myös useilla kylillä. Aiheet ja toteutustapa ovat kuitenkin melko lailla samanlaisia kuin suomalaisessa vaakunakuvastossa.

6 PÄÄTÄNTÖ

Arkistonhallinnan näkökulmasta tutkielman lähdeaineisto on mielenkiintoinen, koska se sisältää sekä perinteisiä arkistoasiakirjoja että digitaalisia lähteitä. Lähdekritikin kannalta sähköinen internetissä julkaistu aineisto on yleensä ongelmallista, koska sitä on paljon, sen aitoudesta ei aina voi olla varma ja tieto muuttuu koko ajan. Voidaan myös kysyä, miten sähköisten lähteiden käy teknologian jatkuvassa muutoksessa. Perinteinen paperinen arkistoasiakirja kun säilyy periaatteessa helposti satojakin vuosia. Toisaalta tutkimuksen digitaaliset lähteet on hyvin helppo jakaa muiden tutkijoiden kanssa, eikä niiden käsittely ole samalla tapaa aikaan tai paikkaan sidottua kuin arkistoasiakirjojen. Arkistolaitoksen julkaisema *Europeana Heraldica* –kokoelma sisältää perustiedot kaikista suomalaista kunnallisvaakunoista sekä vertailutietoja ruotsalaisista kunnallisvaakunoista. Siihen on otettu tutkielman lähdekirjallisuudessa mainittujen tärkeimpien vaakunakirjojen kuvat. Kokoelmassa on paljon myös arkistoista digitoitua aineistoa, joka näin on saatettu helposti tutkijoiden käyttöön.

Heraldiikalla on Suomessa pitkät perinteet ja monella aatelissuvuilla onkin ollut oma tunnus jo keskiajalta lähtien. Kaupunkien vaakunat vahvistettiin tavallisesti samalla kertaa kun niiden privilegiotkin, hallitsijan antamalla asiakirjalla. Itsenäisyyden ajalla myös useat kauppalat saattoivat hankkia oman vaakunan. Sen sijaan tavallisilla kunnilla ei tuollaista oikeutta ole ollut lainsäädännön puuttuessa, vaan sitä jouduttiin odottamaan aina 1940-luvun lopulle asti.

Ajatus maalaiskuntien vaakunoista esitettiin aikana ja ympäristössä, jossa elettiin historiallista murroskautta. Suomi toipui vielä erittäin raskaista sotakokemuksista. Talvi- ja jatkosodan jälkeinen yleinen juurettomuus ja epävarmuus heijastui osaltaan kotiseutuharrastuksen viriämisenä uudestaan. Haluttiin korostaa paikallisyhteisön merkitystä kaiken muutoksen keskellä, sekä löytää yhteisiä tekijöitä, jotka lisäisivät yhteenkuuluvaisuuden tunnetta ja lujittaisivat paikallisyhteisön sosiaalista rakennetta. Kun rauhansopimuksen perusteella jouduttiin lakkauttamaan monia maanpuolustushenkisiä yhdistyksiä, myös kotiseututyölle ohjattiin taloudellisia käyttövaroja. Uusi panostus mahdollisti kotiseutuliiikkeen aktiivisemmän toiminnan.

Kunnallisvaakuna oli sopiva tunnukseksi, jonka taakse paikkakunnan kotiseutuväki saattoi ryhmittyä. Samaan aikaan kunnallishallinto alkoi monimutkaistua ja kunta sidottiin entistä tiukemmin valtionhallinnon säätämien lakien toimeenpanijaksi. Uusi kunnallislaki 1949 antoi kunnalle paljon itsenäistä päätäntävaltaa. Näin kunnallismiehetkin löysivät vaakunasta käyttökelpoisen tunnusmerkin, jonka kernaasti tuli korostaa myös kunnan itsenäistä arvoa.

Kunnanvaakunahankkeen puuhamiehinä toimivat kotiseutuliikkeen vahva persoona Esko Aaltonen ja kunnallissalan järjestöjohtaja Aarne Eskola. Heidän yhteistyönsä ansiosta valtioneuvosto asetti 1948 komitean, jonka tehtävänä oli valmistella laki kuntien oikeudesta käyttää vaakunaa. Komitean mietinnön perusteella säädettiinkin 1949 laki ja asetus, jotka loivat ulkoiset puitteet mittavalle vaakunahankkeelle. Sodan jälkeen Suomessa oli 558 itsenäistä maalaiskuntaa, joista 1940-luvun lopulla vain muutamalla oli ennestään hankittu, lähes poikkeuksetta heraldisesti virheellinen epävirallinen tunnus. Kahdenkymmenen vuoden kuluessa 1949-1969 jokaiselle Suomen kunnalle saatiin sisäasiainministeriön vahvistama ja heraldisesti oikeaoppinen vaakuna. Tämä oli aikanaan ainutlaatuista, koska vain Sveitsissä päästiin samaan.

Maalaiskunnille luotiin uudet tunnukset myös ennätysajassa. Prosessi on mielenkiintoinen myös sikäli, että siinä perinteinen talonpoikaiskulttuuri ja aikaisemmin hyvin vähän tunnettu heraldiikka löivät kättä toisilleen. Hankkeen toteukseen kiinnitettiin pian Suomen parhaat heraldiikan taitajat. Käytännössä valtaosa urakasta tuli vain muutaman taiteilijan harteille. Heistä tuotteliaimmat olivat Gustav von Numers, Olof Eriksson, Ahti Hammar, Kaj Kajander ja Matts Dreijer. Osittain juuri tästä syystä kunnallisvaakunoiden toteutustapa on melko yhtenäinen.

Taiteilijat joutuivat aluksi hankkimaan taitonsa itseopiskeluna, alan suomalaista kirjallisuutta oli vähän, ja lisätietoja hankittiin esimerkiksi Ruotsista. Suomalaisessa heraldiikassa palauduttiin alkulähteille ja vaakunat perustuvat omiin kansallisiin aiheisiin. Heraldikkojen lisäksi vaakunoita ideoivat ja suunnittelivat myös monet asiastaan innostuneet paikalliset tekijät. Yleensä kuntalaisilla oli kyllä paljon hyviä ideoita, mutta niiden heraldinen toteutus ei ollut lainkaan oikeaoppinen.

Vaakunan aiheesta voitiin ensin järjestää ideakilpailu, joihin kaikki kuntalaiset saivat osallistua. Ehdotusten jatkokehittäminen jäi kuitenkin asiantuntijoiden huoleksi. Seuraavassa vaiheessa kutsukilpailuun osallistuivat vain ammattitaitoiset muotoilijat, joilta saaduista heraldisesti laadukkaista ehdotuksista kuntien edustajat sitten valitsivat mieleisensä. Vaakunan suunnittelu saatettiin antaa myös suoraan tilaustyönä yhdelle ainoalle taiteilijalle.

Maalaiskuntien liiton 1949 luoma oma heraldinen asiantuntijaorganisaatio ja vuodesta 1957 lähtien myös Valtionarkiston heraldinen toimikunta käyttivät lain edellyttämää ohjausvaltaansa taitavasti siihen, ettei vaakunoista tullut samanlaisia ja että vaakunoiden toteutustapa säilyi koko ajan korkeatasoisena. Erityisesti Kauko Pirisen kaksoisrooli Valtionarkiston virkamiehenä ja Maalaiskuntien liiton vaakunatoimikunnan asiantuntijana on merkittävä. Vaikka kuntalaisten ja taiteilijoiden pyrkimysten erilaisuus johtikin usein kompromisseihin, ei tuloksen kuitenkaan voida katsoa tästä paljonkaan kärsineen.

Yhtenä osoituksena suomalaisen kunnallisheraldiikan korkeasta tasosta Académie Internationale d'Héraldique myönsi Suomen kunnallisvaakunat –teokselle vuonna 1976 ruotsalaisen heraldikon Arvid Berghmanin nimeä kantavan palkinnon. Palkinto annettiin ”maailman kauneimmasta heraldisesta kirjasta”. Niissä lukuisissa ylistävissä lausunnoissa, joita on esitetty vertaisarvioiteina heraldiikan asiantuntijoiden piirissä, on kiinnitetty huomiota Suomen kunnallisvaakunoiden yksinkertaisuuteen, selkeyteen ja visualisuuteen. Toisaalta tunnustusta on saanut myös aiheiden omaperäisyys ja kansallisuus. Vaakunahankkeen aloitteentekijöiden – Esko Aaltosen ja Aarne Eskolan – vaatimus korkeatasoisista tunnuksista on näin toteutunut.⁸⁹

Esimerkiksi useat arkipäiväiset ja kansanomaiset esineet vaakunoiden tunnuksina ovat poikkeus kansainvälisessä vaakunakuvastossa. Tämä on ollut mahdollista, koska perinne ei ole sitonut suomalaisia taiteilijoita siinä määrin kuin esimerkiksi Keski-Euroopassa. Stereotyyppisten ratkaisujen sijaan kotimaiset heraldikot ovat osoittaneet luovaa mielikuvitusta. Taiteilijat ovat luoneet myös joitakin ennestään tuntemattomia heraldisia elementtejä, esimerkkeinä kuusi- ja havukoro, lumikide ja revontuli.

⁸⁹ Achen 1978; Suomen kunnat 1991:23, s. 36-37.

Kunnallisvaakunoiden kuvasto on poikkeuksellisen runsas. Sen aikajänne ulottuu maailmankaikkeuden esihistoriasta paikallisyhteisön kirjoitettuun historiaan ja teemat käsittelevät ihmiselämän eri puolia. Tuskin missään on näitä aiheita kuvattu yhtä laaja-alaisesti ja monipuolisesti. Vaakunoiden perusfunktio on paikallisyhteisön erottuminen muista. Suomalaisessa vaakunakuvastossa ei olekaan kahta samanlaista vaakunaa. Kunnallisvaakunat Suomessa ja naapurimaissamme muistuttavat kuitenkin jonkin verran toisiaan, tosin erityispiirteitäkin löytyy. Syynä on tavallisesti vaakunaselityksen samankaltaisuus. Myös heraldiikassa vakiintunut tapa kuvata tiettyjä aiheista samalla tapaa voi vaikuttaa samankaltaiseen lopputulokseen. Täysin identtisiä kuvapareja ei löydy.

1980-luvulta alkaen on kunnallisvaakunoiden rinnalle luotu uusia logoja ja liikemerkkejä. Niitä on käytetty varsinkin kuntien markkinoinnissa. Ilmiö heijastelee kunnan funktion muutosta pelkästä hallinnoijasta monipuoliseksi palvelujen tuottajaksi. Siten esimerkiksi kunnan matkailun ja yritystoiminnan on nähty tarvitsevan oman graafisen tunnuksen, joka mielellään taipuisi kaikkiin markkinoinnin tarpeisiin. Tunnusten taso on kuitenkin ollut hyvin kirjava, eivätkä monet logot siksi olekaan olleet kovin pitkäikäisiä. Logoista ja liikemerkeistä huolimatta myös perinteisellä vaakunalla on edelleen käyttöä, ainakin hallinnossa ja kunnan virallisemmissa yhteyksissä. Tunnuksen funktio on erottautuminen, mutta toisaalta myös yhteisön sisäisen me-hengen vahvistaminen.

Kunnallisvaakunoita käytetään tavallisesti kunnan kiinteistöjen ja omaisuuden merkitsemiseen. Vaakuna on tuttu myös lipuista ja standaareista. Mukana kunnan erilaisissa hallintofunktioissa, tapahtumissa ja muistoesineissä vaakuna kertoo yhteisöstä ulospäin. Kunnanhallituksen tehtävänä on valvoa vaakunan käyttöä. Sen luvalla vaakunaa on voitu käyttää myös esimerkiksi paikallisen urheiluseuran tunnuksissa.

Uusia kunnallisvaakunoita syntyy edelleen jonkin verran kuntaliitosten myötä. Liitoksissa on valittu tavallisesti ydinkunnan tunnus koko uuden yhteenliittymän vaakunaksi. Joskus on voitu yhdistää myös elementtejä liitoskuntien vaakunoista yhteen uuteen tunnukseen. Jos kuntia on paljon, on helpointa ollut laatia kokonaan uusi tunnus. Samalla käytöstä poistuvat vanhat kunnallisvaakunat siirtyvät esimerkiksi paikallisten kotiseutuyhdistysten tunnuksiksi. Näin ne säilyvät edelleen

paikallisyhteisöjen käytössä. Ympyrä on siten tavallaan sulkeutunut. Alunperin kotiseutuliikkeen piirissä ideoitu, koko kuntaa edustava tunnus on palautunut takaisin paikallisen kotiseutuväen käyttöön.

Ruotsin ja Suomen aikaisempi hallinnollinen yhteys selittää osaltaan maiden yhteistä vaakunakuvastoa. Ruotsissakin kaupungeilla on perinteisesti ollut oma vaakuna, mutta kunnille niitä alettiin laatia vasta 1930-luvun puolivälissä. Tästä saatiin vaikutteita myös Suomeen, jossa kuitenkin sotavuodet viivästyttivät hankkeen aloitusta. Myös Virossa lähdettiin itsenäistymisen jälkeen 1990-luvun puolivälissä liikkeelle samoista asetelmista. Kaupungeilla oli ollut vaakunoita, mutta miehityksen aikana monet aikaisemmat kansalliset tunnukset kiellettiin. Uusien kunnallisvaakunoiden suunnittelussa on nähtävissä todellista innostusta ja paikallispatiotismia.

Samanlaista tendenssiä on luovutetun Karjalan pitäjänseurojen tunnuksissa. Sielläkään ei kunnilla alunperin ollut omia tunnuksia. Vaakunoiden muotoileminen siirtokarjalaisten perinneseurojen tunnuksiksi on nostalginen retki luovutettujen alueiden historiaan. Perinnevaakuna on näkyvä side entisen ja nykyisen välillä. Niiden aiheet kertovat paikallisyhteisöistä, jotka elävät kiinteästi perinteessä, joskin ilman omaa maa-aluetta. Vaakunoiden tärkein funktio onkin luoda yhteyttä ja pitää yllä kotiseututunnetta. Ne ovat siten merkittävä karjalaista paikallista identiteettiä luova ja ylläpitävä tekijä.

Kunnallisvaakunoiden suunnittelukausi sai aikaan eäänlaisen vaakunarenessanssin. Heraldisten muotoilijoiden innostus on suururakan valmistuttua kohdistunut esimerkiksi luovutetun Karjalan pitäjien perinnevaakunoihin. Myös uusille lääneille ja maakunnille sekä kirkollisille toimijoille on tarvittu tunnuksia. Kasvava kiinnostus sukujuuriin on puolestaan pontimena sille, että myös monet sukuseurat ja yksityiset kansalaiset ovat hankkineet itselleen vaakunatunnukset. Vaikka vanhat heraldikot ovatkin jo siirtynet manan majoille, on samaan aikaan kasvanut kokonaan uusi heraldiikan ammattilaisten ja harrastajien sukupolvi. Kaiken kaikkiaan suomalainen heraldiikka näyttää nykyään varsin elinvoimaiselta.

7 LÄHDELUETTELO

7.1 Alkuperäislähteet

Kansallisarkisto (KA)

- Olof ja Salme Erikssonin arkisto
- Ahti Hammarin arkisto
- Kaj Kajanderin arkisto
- Yrjö Nurmion arkisto
- Europeana Heraldica -kokoelma

Turun maakunta-arkisto (TMA)

- Metsämaan kunnan arkisto, vaakunatoimikunta

7.2 Lehdet

Aamulehti, sekä digitaalinen uutisarkisto 1995-2008

Helsingin Sanomat, sekä digitaalinen uutisarkisto 1990-2008

Heraldisk Tidsskrift 1960-1993

Kotiseutu / Hiidenkivi 1947-2008

Maalaiskunta / Suomen Kunnat / Kuntalehti 1947-2008

7.3 Virallisjulkaisut

Komiteamietintö 1936:13

Valtiokalenteri vuodelle 1948

Valtiopäiväasiakirjat 1949

Laki kunnanvaakunoista 261/1949

Asetus kunnan oikeudesta käyttää kunnanvaakunaa 262/1949

Kunnallislaki 953/1976

Kuntalaki 365/1995

7.4 Kirjallisuus

- Aaltonen, Esko 1947. Maalaiskunnillekin oma vaakuna. *Kotiseutu* 8, s. 147-148.
- Achen, Sven Tito 1978. Den moderne finlandske kommunalheraldik – verdens bedste!, teoksessa *Heraldica Fennica*, toim. Ahti Hammar, s. 50-57.
- Alho, Asmo 1982. Vaakunoiden selitykset, teoksessa *Suomen kunnallisvaakunat – Finlands kommunalvapen – Municipal Coats of arms of Finland* (toim. Atte Haikonen), s. 111-174. Helsinki: Suomen Kunnallisliitto 2. täydennetty ja korjattu painos.
- Aminoff, Torsten G. 1964. ”Granskuran” i finländsk heraldik. *Heraldisk Tidsskrift* 8, s. 359-360.
- Andersson, Per 1993. *Heraldik. Läran om vapenmärken*. Linköping: Bokförlaget Draking.
- Avain omaan maahan 1964, Tietoja Suomen kaupungeista, kauppaloista ja maalaiskunnista. Helsinki: Viikkosanomat.
- Bergroth, Tom C. 1993. Gustav von Numers. *Heraldisk Tidsskrift* 7:67, s. 301-316.
- Bäckmark Marcus & Wasling, Jesper 2001. *Heraldiken i Sverige*. Riga: Historiska Media.
- Degerman, Henrik 1985. Aatelisheraldiikan käyttö kunnallisvaakunoissa. *Suomen kunnat* 19, s. 36-37.
- Dreijer, Matts 1948. De kommunala vapen på Åland. *Åländsk odling - Årsbok*, s. 3-13.
1953. Ålands landskapsvapen och kommunvapen. *Åländsk odling – Årsbok*, s. 3-14.
- Eriksson, Olof 1953. Kunnanvaakunan käyttö leimasimissa. *Maalaiskunta* 3, s. 89-90.
1955. Kunnanvaakunan käyttö matkamuuistoesineissä. *Maalaiskunta* 14, s. 544-546.
1956. Kunnanvaakunan käyttö kunnallisten rakennusten koristeena. *Maalaiskunta* 9, s. 319-322.
1961. Heraldiiikan merkitys meidän aikanamme ja sen vaikutus käyttö-taiteeseen. Teoksessa *Vaakunat elävät*. Helsinki: Suomen heraldinen seura.
1965. Kunnallisten vaakunoiden käyttöoikeudesta, *Maalaiskunta* 13, s. 729-731.

1966. Vaakunat kunnallisten rakennusten koristeina. Maalaiskunta 19, s. 1038-1039.
- 1972a. Kunnallisvaakunan käytöstä ja väärinkäytöstä. Suomen kunnat 13, s. 699-700.
- 1972b. Mitä uuden suurkunnan vaakunaksi. Suomen kunnat 22, s. 1245.
1980. Taivaan ilmiöt heraldisessa kuvastossa. Helsinki: Suomen heraldinen seura.
1981. Tarinaa risteistä, niiden muodoista ja symboliikasta. Helsinki.
1982. Heraldikka ja symbolit. Opas heraldisten tunnusten muotoilun perusteisiin. Helsinki: Suomen heraldinen seura.
1985. Kuntien vaakunoista ja aatelisheraldiikasta (puheenvuoro). Suomen kunnat 21, s. 54.
- Eskola, Aarne 1948. Maalaiskunnillekin oma vaakuna. Maalaiskunta 9, s. 170-172.
1980. Tieni kunnalliselämän näköalapaikalle. Helsinki: Suomen kunnallisliitto.
- Haikonen, Atte 1970. Suomen kunnallisvaakunat – Finlands kommunalvapen – Municipal Coats of arms of Finland. Helsinki: Suomen Kunnallisliitto.
1982. Suomen kunnallisvaakunat – Finlands kommunalvapen – Municipal Coats of arms of Finland. Helsinki: Suomen Kunnallisliitto, 2. täydennetty ja korjattu painos.
- Halttunen, Seppo 1993. Virheitä ei ole Suomessa tehty, mutta huumoria viljellään vain vähän: kunnallinen heraldikka on huipputasoa. Kuntalehti 13, s. 38-40.
- Hammar, Ahti 1964. Granskurorna, Heraldisk Tidsskrift 10, s. 439-440.
- Hammar, Ahti (et alia, toim.) 1978. Heraldica Fennica. Espoo: Weilin + Göös.
- Harmo, Mauno 1980. Porvoon vaakuna. Tutkielma. Helsinki.
1988. Viralliset vaakunat, niiden käyttö ja käytön valvonta. Helsinki: Suomen heraldinen seura.
1996. Käyttötavaralla koristetut vaakunat. Hiidenkivi 4, s. 26-28.
2007. Vaakuna on idea. Hopealeijona – Silverlejonet 26, s. 5-16.
- Hedberg, Carol 1978. Gustav von Numers in memoriam. Heraldisk Tidsskrift 4:38, s. 387-390.
- Heikkilä, Tuomas 2009. Pyhimyksiä ja paanukattoja - kulttuuriretkiä Suomen kirkkoihin. Helsinki: Kirjapaja.
- Hellström, Harald. B. 1941. Kort handledning i heraldik. Helsingfors: Söderström.
1951. Vaakunatietoutta, I Kilpi. Helsinki: Suomen taidepiirtäjäliton julkaisuja I. Suomen taidepiirtäjälitto.

- Herodes, Priit 1994. Viron maakuntavaakunat, teoksessa Hanhivaara, Timo (et alia, toim.) Viro-vuosikirja 1995, s. 59-62. Tallinna: Virolaisen kulttuurin tuki.
1996. Viron kunnanvaakunat, teoksessa Hanhivaara, Timo (et alia, toim.) Viro-vuosikirja 1997, s. 70-75. Tallinna: Tallinna-kustannus.
- Hyttinen Hannu 2008. Sisulla vaakunataidetta. Jouko Välimäki teki itse kangaspuut ja ryhtyi kutomaan kuntien vaakunoita. Aamulehden Moro-liite 10.4.2008, s. 8-9.
- Hyvönen, S. 1999. Puikkarit ja Suomen miehet Anjalassa. Kymenlaakson kunnallisvaakunat kunta- ja maakuntaidentiteetin luomisen välineinä. Pro gradu -tutkielma, Turun yliopisto, Turku.
- Jokipii, Mauno 1960. Vanhan Ruoveden kunnanvaakunat, teoksessa Vanhan Ruoveden historia I, liiteosa, s. 1-7. (Söyrinki, Niilo, Luho, Ville & Jokipii, Mauno). Vanhan Ruoveden historiatoimikunta.
- Jäppinen, Jussi 2007. Kilven suojassa. Jyväskylän kaupungin vaakunakirja. Jyväskylä: Jyväskylän kaupunki.
- Järvi, Petteri & Segersven, Anders 1999. Heraldikka ja historia. Heraldisten Tunnusten ymmärtäminen sekä niiden käyttö historiantutkimuksessa. Turku: Partioheraldikot ry.
- Kangasniemi, Paula 2001. Erilaisia yhdessä? Kaupunkikonsernin graafisen ilmeen yhdenmukaisuuden tarpeet. Pro gradu -tutkielma, Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.
- Kara, Kimmo 1989. Vaakunaselitys. Helsinki: Suomen heraldinen seura.
1998. Heraldikan opas. Helsinki: Suomen Heraldinen seura.
2007. Korot meillä ja muualla. Hopealeijona 27, s. 4-28.
- Keinänen, J. 1967. Suomen kunnanvaakunat, teoksessa Mitä Missä Milloin - Kansalaisen vuosikirja 1968, s. 133-155. Helsinki: Otava.
- Kartano, Kimmo 1989. Liikemerkki vai vaakuna? Suomen kunnat 23, s. 24-25.
- Kuntien vaakunakilvet maanteiden varsille pitäjän nimikilpien yhteyteen. Maalaiskunta 1961:7, s. 509-510.
- Kuusanmäki, Jussi 2001. Kauko Pirinen, arkistomies ja heraldikko, teoksessa Kauko Pirinen in memoriam, toim. Mikko Ketola, s. 133-160. Helsinki: Suomen kirkkohistoriallinen seura.
- Larma, Otto 1949. Kunnanvaakunan hyväksymisestä ja vahvistamisesta. Maalaiskunta 9, s. 211-212.
- Lehikoinen, Heikki 2007. Ole siviä sikanen. Suomalaiset eläinuskomukset. Helsinki: Teos.

- Lemikäinen, Tapani 1949. Kunnanvaakuniin maakunnallista yhtenäisyyttä. *Kotiseutu* 1, s. 15.
- Matikkala, Antti 2011. Vaakunat elävät – henkilövaakunoiden renessanssin tausta ja tekijät, teoksessa *Henkilö- ja sukuvaakunat Suomessa*. Toim. Antti Matikkala ja Wilhelm Brummer. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, s. 181-223.
- Mäkelä, Mika & Retti, Pirkko 2008. *Suomen kunnat 1917-2009*. Helsinki: AtlasArt.
- Mäkinen, Kirsti 2007. *Lollot ja kollot – suomalaista naapurihuumoria*. Helsinki: Otava.
- Mäkinen, Minna 2007. *Kotikunta kaupunginosaksi. Säynätsalon kunnan ja Jyväskylän kaupungin kuntaliitos kulttuurisena ilmiönä*. Lisensiaattityö, Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.
- Mölsä, Ari 1996. Vaakuna vai liikemerkki – kumpi kirkastaa kuntakuvaa paremmin. *Laman hyydyttämä markkinointiviestintä elpyy kunnissakin*. *Kuntalehti* 4, s. 38-39.
- Nevéus, C. & de Wærn, B.J. 1992. *Ny svensk vapenbok*, Stockholm: Streiffert.
- Nokela, Ahti 1969. Symbolit ja heraldiikka suomalaisessa farmasiassa II. *Galenos* 1, s. 21-32.
- Numers, Gustav von & Numminen, Ahto 1951. Heraldikka, artikkeli ja kuvallitte teoksessa *Mitä Missä Milloin - Kansalaisen vuosikirja 1952*, s. 286-288. Helsinki: Otava.
- Numers, Gustav von 1961. Kuntien vaakunoista. *Maalaiskunta* 20, s. 1030-1034.
- Oja Tiiu. & Medijainen Eero 1993. *Eesti vapid ja lipud*. Tallinn: Olion.
- Pae, Taavi (toim.) 2004. *A ja O taskuteatmik vapid ja lipud Eesti*. Tallinn: Entsüklopeediakirjastus.
- Palmunen, Lauri (toim.) 2009. *Varsinais-Suomen käsikirja*. Turku: Varsinais-Suomen Liitto.
- Pellinen, Jukka 1979. Ahti Hammar. *Heraldisk Tidsskrift* 4:39, s. 426-428.
- Pentikäinen, Juha 2005. *Karhun kannoilla. Metsänpitäjä ja Mies*. Helsinki: Etnika Oy.
- Pirinen Kauko 1949a. Maakuntasinetistä kauppalanvaakunaan. *Kotiseutu* 4, s. 59-67
- 1949b. Mitä kuntien on huomioitava kunnanvaakunan hankinnassa. *Maalaiskunta* 15, s. 366-369.
1950. Ensimmäiset kunnanvaakunat. *Maalaiskunta* 12, s. 292-298.
1952. *Maalaiskuntien vaakunat*. *Kotiseutu* 1, s. 59-62
- 1951-1968. *Uusia kunnanvaakunoita. Vuosikerrasta toiseen jatkuva artikkelisarja on julkaistu Maalaiskunta-lehden vuosikerroissa 1951-1968*.

1959. Suomen vaakuna ja lippu sekä paikallisvaakunat, teoksessa Oma maa 5, s. 452-462. Porvoo: WSOY.
1969. Kunnat saaneet vaakunansa - kaksikymmenvuotisen työn loppukatselmus. Maalaiskunta 7, s. 406-411.
1982. Suomen paikallisvaakunat, teoksessa Suomen kunnallisvaakunat – Finlands kommunalvapen – Municipal Coats of arms of Finland (toim. Atte Haikonen), s. 13-20. Helsinki: Suomen Kunnallisliitto, 2. täydennetty ja tarkistettu painos.
- Pirinen Kauko & Eriksson Olof 1960. Vuosikymmen kunnanvaakunoita, Maalaiskunta 22, s. 1119-1123.
- Railo, Topi & Stürmer Heinz & Talari, Tapani (toim.) 2006. Suomalaisia vaakunoita. Henkilöitä, sukuja, yhteisöjä. Helsinki: Suomen heraldinen seura ry.
- Rancken, A. W. & Pirinen, Kauko 1949. Suomen vaakunat ja kaupunginsinitit. Porvoo: WSOY.
- Rantanen, Lari 2010. Kuvitettu yhtenäisyys? Kunnanvaakunat Maalaskuntien Liiton projektina 1949-1969. Pro gradu -tutkielma, Turun yliopisto, Turku.
- Rautio, Antero 1991. Kunnat viestittävät (eräperinne kunnanvaakunoissa). Erä 14: 5-6, s. 18-19.
- Rebane Ivo-Manfred 2000, Viron kaupunkien vaakunat, teoksessa Hanhivaraa, Timo (et alis, toim.) Viro-vuosikirja 2000, s. 57-67. Tallinna: Tallinna-kustannus.
- Ruohomaa, Marjatta (toim.) 2005. Suomen kuntavaakunat, maakuntavaakunat ja -tunnukset. Helsinki: Suomen kuntaliitto.
- Soikkanen, Hannu 1966. Kunnallinen itsehallinto kansanvallan perusta. Maalaiskuntien itsehallinnon historia. Helsinki: Maalaiskuntien liitto.
- Stenfors, Piia 2007. Suomalainen kotiseutuliike 1894-1944. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Suomen kunnanvaakunat 1979; artikkeli teoksessa Mitä Missä Milloin - Kansalaisen vuosikirja 1980, s. 156-174. Keuruu: Otava.
- Suvisaari, Jukka 1990. Korot Suomen heraldiikassa. Helsinki: Suomen heraldinen seura.
- 1992a. Heraldisen tunnuksen suunnittelijan kymmenen käskyä, lehdessä: Hopealeijona. Suomen heraldisen seuran tiedotuslehti 2. Helsinki: Suomen Heraldinen seura.
- 1992b. Luovutetun Karjalan pitäjänseurojen vaakunoita, osa 1. Sukuviesti 4, s. 12.

- 1993a. Luovutetun Karjalan pitäjänseurojen vaakunoita, osa 2. Sukuviesti 2, s. 19.
- 1993b. Kunnallisesta heraldiikasta. Symbolien käyttö perinteisesti vapaata. Kuntalehti 16, s. 51.
1996. Kunnanvaakuna joustaa ja mukautuu ajan ja markkinoinnin tarpeisiin. Kuntalehti 6, s. 46-47.
1998. Lintuaiheet kunnallisvaakunoissamme. Helsinki: Suomen heraldinen seura.
2002. Heraldisia helmiä karjalaisissa aluevaakunoissa. Joulukannel, Karjalan liiton joulujulkaisu, s. 27-29.
2005. Kruunattu hevosenkenkä - Hästsko med krona: vaakunoita Espoosta ja Kauniaisista keskiajalta nykypäivään - Vapen från Esbo och Grankulla från medeltid till nutid. Espoo: Espoon perinneyhdistys Aurora.
- Tarmio, Hannu (et alia, toim.) 1973. Metsämaa, teoksessa Suomenmaa 5, Porvoo: WSOY, s.190-194
- Tengström, Leif. 1997. Muschoviten ... turcken icke olijk" : ryssattribut, och deras motbilder, i svensk heraldik från Gustav Vasa till freden i Stolbova. Del 1-2. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Tennberg, Bo 1963. Om svar anhålles (kvistskura – granskura). Heraldisk Tidsskrift 7, s. 311-312.
- Tillisch, Holger 1964. Forskellig udførelse af samme figur. Heraldisk Tidsskrift 8, s. 360-362.
- Timonen, Ria 2012. Mesikämmenen muotokuva. Karhuaihe suomalaisen taiteen historiassa. Pro gradu-tutkielma, Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.
- Tulder, Leeni van 2012. Perustietoa luovutetun Karjalan kaupungeista ja kunnista. Helsinki: Karjalan liitto ry.
- Tuomi-Nikula, Outi (et alia, toim.) 2006. Karhun kannoilla. Pori: Satakunnan museo.
- Turunen, Harri 2004. Suomalainen kotiseutuliike 1945-2000. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Tuusa, Pirjo 1989. Kohovaakunoita sadasta kunnasta. Suomen kunnat 1989: 4, s. 51.
- Valtakari, Pirjo 1991. Kuntavaakunamme huippuheraldiikkaa. Suomen kunnat 23, s. 36-37.
- Vilkuna, Kustaa 1969. Mikä on alkuaan Lapin ja Lappeenrannan villi vaakunamies? Kotiseutu, s. 54-58

Willberg, Leena 1987. Pirkanmaan kuntien tunnuksset. Tampereen kaupunginmuseon julkaisuja 19. Tampere: Tampereen kaupungin museolautakunta.

Vuori, Onni 2004. Suomen alue- ja paikallisvaakunat lippumerkkeinä. Hopealeijona – Silverlejonet 20, s. 8-17.

7.6 Verkkolähteet

Kaikki alla mainitut verkkolähteet on luettu 13.3.2013

Heraldiikan ammattilaisten pohjoismainen verkkosivusto sisältää esimerkiksi huomioita ja keskustelua uusien vaakunoiden aiheista ja toteutuksesta: http://www.heraldik.se/heraldica/topic.asp?TOPIC_ID=850

Kansallisarkiston Europeana Heraldica -sivustolla on suomalaisia ja pohjoismaisia vaakunoita: <http://www.arkisto.fi/fi/news/594/61/Kansallisarkisto-julkaisi-heraldisen-tietokannan/>

Kansallisbiografia: <http://www.kansallisbiografia.fi/> sisältää henkilötietoja.

Karjalan liiton sivulla esitellään luovutetun Karjalan pitäjiä perinnevaakunoita: <http://www.karjalanliitto.fi/index.phtml?s=153>

Ruotsin valtionarkiston kotisivulla olevassa osiossa "Handledning för kommunvapnens användning": <http://www.riksarkivet.se/default.aspx?id=16271&refid=16272> käsitellään kunnallisvaakunoita.

Suomen heraldisen seuran verkkosivulla: <http://www.heraldica.fi/Etusivut/suomi.htm> on seuran vaakunarekisteriin hyväksytyjen suomalaisten henkilöiden, sukujen ja yhteisöjen - myös pitäjäseurojen - vaakunoita.

Viron valtion virallisen tiedotusorganisaation sivuilla on tietoja Viron kuntien ja kaupunkien tunnuksista sekä kaikkien vaakunoiden vaakunaselitykset perusteluineen: <http://valitsus.ee/et/riigikantselei/riigi-ja-omavalitsuste-symbolid>

8 LIITTEET

8.1 Henkilötietoja

8.1.1 Esko Aaltonen

Tohtori Esko Aaltonen (1893-1966) toimi aluksi opettajana synnyinseudullaan Forssassa. Hän ansioitui kotiseudullaan myös toimittajana ja kustantajana, sekä aktiivisesti paikallispolitiikassa. Aaltonen jatkoi myöhemmin opintojaan ja väitteli 1944 aiheenaan Länsi-Suomen yhteismylyt. Sen jälkeen hän toimi sosiologian professorina Turussa. Aaltonen oli monipuolinen vaikuttaja sekä kultturihenkilönä että museomiehenä. Hän oli omalla kotiseudullaan kotiseututyön veteraani, sekä perustamassa myös Talonpoikauskulttuurisäätiötä ja Suomen kotiseutuliittoa. Esko Aaltonen esitti ensimmäisenä 1948, että myös kunnille tulisi saada oma tunnus.⁹⁰

8.1.2 Matts Dreijer

Maisteri Matts Dreijer (1901-1998) toimi Ahvenanmaan maakunta-arkeologina ja museon johtajana 1933-1970. Hän tutki esimerkiksi Ahvenanmaan vanhinta asutusta Saltvikissa ja Kökarissa. Dreijer esitti 1950 kiistellyn teorian muinaisen Birkan sijainnista juuri Ahvenanmaalla. Hänen eräissä muissakin tutkimuksissaan voidaan nähdä paikallispatioottista otetta. Matts Dreijer oli aktiivisesti mukana monissa luottamustehtävissä Ahvenanmaalla. Hänen aloitteestaan kaikki Ahvenanmaan 15 kuntaa saivat oman vaakunan. Ne on virallistettu Ahvenanmaan maakuntalaissa vuonna 1951 eli hiukan ennen kuin vaakunahanke alkoi muualla Suomessa.⁹¹

8.1.3 Olof Eriksson

Taiteilija Olof Eriksson (1911-1987) toimi pitkään graafikkona Stockmannin somistamossa. Hän oli myös taideteollisen oppilaitoksen opettajana ja julkaisi monia oppikirjoja ja artikkeleita käytännön heraldiikasta, graafisesta tyylistä ja tekstauksesta. Olof Eriksson oli nimenomaan heraldiikan popularisoija. Hän muotoili

⁹⁰ Kansallisbiografia 1 (2003) s. 35-36; Turunen 2004, s. 123.

⁹¹ Biografiskt lexikon för Finland 3 (2011) s. 224-227; Helsingin Sanomat 31.1.1991 ja 17.4.1998.

122 kunnallisvaakunaa ja maakuntaliittojen vaakunoita, monia sukuvaakunoita sekä liike- ja järjestömerkkejä. Hän muotoili uudelleen esimerkiksi nykyisin käytössä olevan valtakunnan vaakunan, sekä vanhan hopeamarkan yhdessä Heikki Häivöjan kanssa. Eriksson toimi Suomen heraldisen seuran puheenjohtajana 1964-1973 ja 1981-1982.⁹²

8.1.4 Aarne Eskola

Maisteri, maaneuvos Aarne Eskola (1903-1982) toimi kolmekymmentä vuotta kunnalliselämässä maalaiskuntien liiton johtajana. Hänen aloitteestaan säädettiin vuonna 1949 laki kunnan oikeudesta käyttää vaakunaa. Eskola osallistui aktiivisesti vaakunahankkeen läpivientiin 1949-1969 toimimalla puheenjohtajana Maalaiskuntien liiton perustamassa erityisessä vaakunatoimikunnassa sekä vaakunakilpailujen palkintolautakunnassa. Aarne Eskola oli kuntien yhteisen Maalaiskunta -lehden pitkäaikainen päätoimittaja. Hänellä oli lisäksi lukuisia luottamustehtäviä. Tunnustuksena työstään Aarne Eskola kutsuttiin 1963 Suomen heraldisen seuran kunniajäseneksi.⁹³

8.1.5 Ahti Hammar

Taitelija Ahti Hammar (1911-1979) valmistui Ateneumista litografiksi ja taidemaalariksi 1930. Hammar on suunnitellut yli sata suomalaista kunnallisvaakunaa sekä lukuisia suku- ja henkilövaakunoita, exlibriksiä ja muuta käyttögrafiikkaa. Hammar modernisoi 1960-luvulla myös läänien ja maakuntien vaakunoita. Ahti Hammar oli taitava piirtäjä, ja hän dokumentoi esimerkiksi Valtionarkiston sinettikokoelmaa. Hammar toimi 1966-1974 Valtionarkiston asiantuntijana sekä heraldisessa toimikunnassa. Hammar oli yksi Suomen heraldisen seuran perustajajäsenistä. Hän toimi seuran puheenjohtajana 1973-1978.⁹⁴

⁹² Kuka kukin on 1978, s. 127; Hopealeijona 16 (2007) s. 5-16; Matikkala 2011, s. 202-205.

⁹³ Kansallisbiografia 2 (2003) s. 665-666; Eskola 1980, s. 99-102.

⁹⁴ Heraldisk tidskrift 4 (1979):39, s. 426-428; Hopealeijona 16 (2007) s. 5-16; Matikkala 2011, s. 202-205.

8.1.6 Kaj Kajander

Johtaja Kaj Kajander (1924-1991) teki varsinaisen päivätyönsä huolinta-allalla, viimeksi Merihuolto Oy:n palveluksessa. Heraldisena muotoilijana hän suunnitteli kolmekymmentäviisi kunnallisvaakunaa, toistakymmentä suku- ja yhteisövaakunaa sekä sata lippua, viiriä ja sinettiä. Esimerkiksi Helsingin, Kuopion ja Lapuan hiippakuntien vaakunat ovat hänen laatimiaan. Kaj Kajander muotoili lisäksi toistasataa liikemerkkiä sekä nelisenkymmentä julkishallinnon yhteisöjen, sairaaloiden ja korkeakoulujen tunnusta. Hän oli yksi Suomen heraldisen seuran perustajajäsenistä sekä toimi myös seuran sihteerinä ja puheenjohtajana.⁹⁵

8.1.7 Gustav von Numers

Konttoripäällikkö Gustav von Numers (1912-1978) oli heraldiikan alalla itseoppinut, mutta hänen pätevyytensä heraldisena muotoilijana oli silti kiistaton. Hän oli hyvin perehtynyt heraldiikan historiaan ja teoriaan kansainvälisen kontaktiverkostonsa kautta. Gustav von Numers suunnitteli lähes 150 kunnallisvaakunaa. Lisäksi hän muotoili monia sukuvaakunoita, tunnuksia puolustusvoimille ja uudisti kunniamerkkejä. Gustav von Numers kuului asiantuntijana Valtionarkiston heraldiseen toimikuntaan 1969-1978 ja oli Suomen heraldisen seuran puheenjohtajana 1957-1964. Gustav von Numersin nimeä kantava kansainvälinen heraldinen palkinto perustettiin 1982.⁹⁶

8.1.8 Kauko Pirinen

Professori Kauko Pirinen (1915-1999) oli arkistomies ja historiantutkija sekä akateeminen opettaja. Hän toimi pitkään Valtionarkistossa heraldisena asiantuntijana, heraldisen toimikunnan jäsenenä, sihteerinä ja puheenjohtajana. Kauko Pirinen toimi Helsingin yliopistossa yleisen kirkkohistorian professorina. Hänen erityisalansa oli Suomen keskiaika, jota hän käsitteli myös väitöskirjassaan. Kauko Pirinen on toimittanut esimerkiksi Savon maakuntahistorian, ja hänen laaja julkaisuluettelonsa käsittää kaikkiaan viitisensataa nimikettä. Aktiivisena

⁹⁵ Hopealeijona 2 (1992) s. 5; Hopealeijona 16 (2007) s. 5-16; Matikkala 2011, s. 202-205.

⁹⁶ Heraldisk Tidsskrift 7(1993):67, s. 301-316; Hopealeijona 16 (2007) s. 5-16; Matikkala 2011, s. 202-205.

luennoitsijana ja taitavana kynänkäyttäjänä hän valisti myös vaakunahankkeen eri toimijoita sekä suurta yleisöä.⁹⁷

8.2 Luettelo taulukoista

	Sivu
Taulukko 1. Kunnallisvaakunoiden tekijät.....	18
Taulukko 2. Vaakunan vahvistamisvuosi.....	19
Taulukko 3. Vaakunakilven eri variaatiot.....	28
Taulukko 4. Viron vaakunoiden vahvistamisvuosi.....	62

8.3 Luettelo kuvista

	Sivu
Kuva 1. Vaakunan osat.....	8
Kuva 2. Yksinkertaisia kilven jakoja ja airutkuvioita.....	29
Kuva 3. Puhuvia tunnuskuvia.....	30
Kuva 4. Symboli, monogrammi, puumerkki, kirjain ja airutkuvio.....	31
Kuva 5. Kristilliseen perinteeseen liittyviä tunnuksia.....	34
Kuva 6. Ihmishahmoja sekä viittauksia tunnettuihin sukuihin.....	36
Kuva 7. Kasvi- ja eläinaiheita.....	38
Kuva 8. Työhön ja elinkeinoihin liittyviä tunnuksia.....	42
Kuva 9. Viittauksia esihistoriaan, historiaan ja kansanperinteeseen.....	43
Kuva 10. Siikajoen nykyisen vaakunan tausta.....	45
Kuva 11. Suurkuntien vaakunoita.....	46
Kuva 12. Esimerkkejä kunnallisvaakunan käytöstä.....	49
Kuva 13. Luovutetun Karjalan pitäjänvaakunoita.....	52
Kuva 14. Kuntien liikemerkkejä ja logoja.....	56
Kuva 15. Yhtäläisyyksiä suomalaisissa ja ruotsalaisissa kunnallisvaakunoissa.....	59
Kuva 16. Virolaisia kunnallisvaakunoita.....	63

⁹⁷ Kuka kukin on 1978, s. 739; Kansallisbiografia 7 (2006) s. 732-733; Kuusanmäki 2001, s. 133-160.